

Баҳодир Раҳмонов

**ВАФО
ҚИСМАТИ**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР НОМИДАГИ
АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

БАҲОДИР РАҲМОНОВ

ВАФО ҚИСМАТИ

Тошкент
“Муҳаррир” нашриёти
2011

УДК: 381
ББК 83.3 (2Рос=Рус)1
Р33

Раҳмонов, Баҳодир.

Вафо қисмати / Б.Раҳмонов; масъул муҳаррир И.Ҳаққулов. — Т.: «Muharrir» нашриёти, 2011, 236 б.

ББК 83.3 (2Рос=Рус)1

Машиҳур рус шоири Сергей Есениннинг номи ўзбек китобхонларига ҳам аввалдан маълум. Бундан деярли ярим аср муқаддам, яъни, шоирнинг мафтункор шеърлари ўзбек тилида жаранглагандан буён юракларни ғўзал ва эзгу ҳисларга ошно қилиб келяпти. Шу билан бир қаторда, бу шеърлар сизни шоир ҳаёти ва ижоди билан танишишига беихтиёр ундайверади. Мазкур китоб ҳам ўзбек тилида мавжуд эҳтиёжни қоплаш мақсадида яратилди. Иш бир-бирини тўлдирувчи алоҳида мақолалардан ташкил топган бўлиб, уларда шоирнинг болалигидан то умрининг охиригача бўлган ҳаётининг асосий жиҳатлари ёритиб берилган. Ижоди эса давр муҳити ҳамда шоир руҳияти, ундаги зиддият ва мураккабликлари билан таҳлил этилган. Манбаларда берилган маълумотлар билан бирга муаллифнинг фикр-мулоҳазалари ва хулосалари ҳам сизни бефарқ қолдирмайди.

Китоб филолог мутахассислар, олий ўқув юртлари талабалари, шунингдек, барча адабиёт ихлосмандлари учун мўлжалланган.

Заҳриддин Муҳаммад Бобур номидаги Андижон Давлат университети Илмий кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган

Масъул муҳаррир:

Иброҳим Ҳаққулов,

филология фанлари доктори, профессор

Тақризчилар:

Ҳамидулла Болтабоев,

филология фанлари доктори, профессор

Зухриддин Исомиддинов,

филология фанлари номзоди, доцент

Сўнгсўз муаллифи:

Умарали Норматов,

филология фанлари доктори, профессор

Ўзбекистон Республикаси Фан аربоби

ISBN 978-9943-342-43-9

© Б. Раҳмонов,
© «Muharrir» нашриёти,
Тошкент, 2011

ШЕЪРИЯТ МЎЪЖИЗАСИ

(Сўз боши ўрнида)

Талабалик йилларимда мовий рангли, қаттиқ муқовали, мўъжазгина бир китоб қўлимга тушиб қолди. Бу таниқли рус шоири Сергей Есениннинг “Замин дарғаси” номли ўзбекча таржимадаги шеърлари эди. Ўқидим ва беихтиёр қайта-қайта ўқийвердим. Ҳайратландим, ҳайратланавердим. Мана чорак асрдан зиёд вақт ўтибдики, ҳали-ҳануз ўша ҳайрат сўнгани йўқ. Бу орада шоир ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ кўп маълумотларга ҳам эга бўлдим.

Кемадек соҳилга
Келмоқда умрим,
Яна хотиралар
Чулғар ўйимни.
Кел энди,
Оҳиста сўзлаб бер,
Шеърим,
Босиб ўтган ҳаёт йўлимни.

Тўғри, шоир ҳаёти, ҳолати, руҳий кечинмалари ўз шеърларига сингдириб юборилган. Унда ижодкор юрагининг замонда қандай ураётганлигини сезасиз. Давр ҳавосидан (муҳитидан) олаётган нафасининг қандай ҳолатда эканлигини англайсиз. Лекин ҳаёти чигал ва мураккаб кечган Есенинни бор ҳолича тушуниш учун у ҳақдаги тадқиқотлар билан ҳам танишиш эҳтиёжи туғилади. Шу жиҳатдан олганда рус адабиётшунослигида Есенин ҳаёти ва ижоди юзасидан юзлаб илмий ишлар, оммабон китоблар яратилган ва яратилмоқда. У ҳақдаги мақолалар газета ва журналларда доимий чоп этиб борилади. Ҳатто янги-янги маълумотлар билан тани-

шиб бориш имконияти мавжуд ва етарли. Бунинг шунинг ўз юртида табиий ҳолат деб тушунса ҳам бўлади.

Ўзбек китобхонларининг Есенинни ўз она тилларида ўқий бошлаганларига, шоир шеърятининг шайдоси бўлиб қолганларига ҳам ярим асрга яқин муддат ўтибди. Яна шунинг билан айтиш мумкинки, бу йиллар мобайнида шоир мухлислари кўпайиб, ҳатто уларда ўзбек китобхонларига ҳали етказилмаган маълумотларга қизиқиш, албатта, ортиб борган. Аммо шоирнинг ҳаёти ва ижодини тадқиқ этувчи ўзбек тилида яратилган, кўзга яққол ташланадиган алоҳида илмий-оммабоп ишлар йўқ ҳисоби. Олий ўқув юрти ва кейинчалик мактаб дарсликларига киритилган шоирнинг ҳаёти ва ижодини ҳамда баъзан матбуотда чиқиб турган, илмий анжуманларда ўқилаётган мақолаларни эса шоирни чуқурроқ англамоқчи бўлган ўзбек есенинсеварларининг эҳтиёжини қондиришга, албатта, етарли деб бўлмайди. Бундан ташқари олий-гоҳларнинг ўзбек филологияси факультети талабалари учун Есенин ҳақидаги ўзбек тилида яратилган қўшимча қўлланмаларга зарурият борлиги ҳам маълум. 2008 йилда чоп этилган “Муқаддасдир шоир деган ном” рисоламиз, аввало, юқоридаги зарурият ва эҳтиёж туфайли яратилган эди. Иккинчидан, юрагимда қачонлардир туғилиб то шу кунларгача сўнмай келаётган ҳайратнинг натижаси, қолаверса, Есенинга берилган ҳаққоний баҳолардан бири ҳам туртки бўлганди. “Есенин — шеърят мўъжизаси. Бинобарин, ҳар қандай мўъжиза тўғрисида сўзлаш қийин бўлгани каби, у ҳақда сўзлаш ҳам оғир. Мўъжизани қалбдан ўтказиш керак”, — деган экан машҳур Литва адиби Ю.Марцинкявичюс. Ҳатто сўзлаш оғир бўлса-да, менда ҳам мўъжизани имкон қадар қалбдан ўтказиш нияти туғилди. Бунинг қай даражада ундаланганлигини ўша рисоламиз билан танишган китобхоннинг ўқиш жараёнидаги ҳолати ва ўқиб бўлгандан кейинги таассуроти белгилайди.

Ноёб истеъдод соҳибларининг ижоди туганмас бир

булоқ кабидир. У сизнинг юрагингизда бир кўз очдими уни энди ҳеч тўхтатиб бўлмайди. Унинг соф, беғубор ва зилол сувидан ташна қалбларга яна тутгингиз келаверади. Ниҳоят, кўзи очилган булоқдан симириб яна сизга қалб ҳовучим билан тутмоқчи бўлганларимни ҳам қўшиб “Вафо қисмати” номи билан ушбу нашрни тайёрладик.

Шоирнинг “Ит ҳақида достон” шеъри таҳлил қилинган “Вафо қисмати”, “Анна Снегина” достони ҳақидаги “Ватан ҳақида мунгли қўшиқ” ҳамда Есенин шеърларининг ўзбек тилидаги таржималарига бағишланган “Есенин бўлиб гапирмоқ бахти” каби мақолалар китоб саҳифалари орқали мухлисларга илк бор тақдим этилган. Бундан ташқари, таниқли олим ва ижодкорларнинг Есенин ҳақида ёзганларидан айрим эътиборли жойларини ҳамда шоир ҳаёти ва ижодининг етук тадқиқотчиси Юрий Прокушевнинг “Сергей Есенин” номли ўз китобига ёзган сўз боши ўрнидаги таассуротнамо мақоласини ва Есениннинг энг яқин дўсти Г.Панфиловга ёзган хатларидан бирини ҳам ўзбекча таржимада илова қилдик. Мақсадимиз эса Есенин ҳақидаги тасаввурингизни янада бойитишдир. Шу ниятда бўлганимиздан, берилган шеърий парчаларнинг кўпчилигини ҳам ўринсиз ҳисобламадик. Ҳатто шоир ижодидан қилинган таржималарнинг яна бир қисмини шу китоб орқали ўқишингизни ҳам маъқул топдик. “Анна Снегина” достони ҳақида алоҳида мақола борлиги учун ҳажман катта бўлган бу ижод намунаси билан танишиш заруриятини ҳам ҳисобга олдик. Табиийки, мақолаларни мутолаа қилиш жараёнида ўша юксак даражадаги санъат асарларини ўқиш истаги пайдо бўлади. Есенин таржималарининг чоп этилиши ва умумий ҳисоблаганда ҳар бир нашри ўртача ўн-ўн икки йил оралиғига тўғри келаяпти. Шунинг учун ҳам бизнинг бу тутган йўлимизни, албатта, эҳтиёждан деб биласиз.

Сергей Есенин Шарқ шеърляти билан танишган. Саъдий ғазалларининг мафтуни бўлган ва бир умр Шарққа

интилган ижодкордир. Унинг “Форс тароналари” туркуми биз шарқликларнинг Есенинга бўлган меҳр-муҳаббатимизни янада оширади. Шоир Форс диёрига боролмаган бўлса-да, 1921 йилда бир неча кун Тошкентда бўлган. Учрашувларда ўз шеърларидан ўқиган. Албатта, шарқ китобхонларини юзма-юз туриб ҳайратлантирган.

Шарқ руҳи эса шоирга ҳам ўзининг ижобий таъсирини ўтказди. Мана шу таъсир натижаси ўлароқ, шоир ижодидида дилга ором бағишловчи янада гўзал шеърият дурдоналари дунёга келди.

Бу тонг юзли дилдор қошимда
Бир бор хиром этса ноз билан,
Шоҳи рўмол солгум бошига,
Йўлларига — шерозий гилам.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, шоир ҳаётлигидаёқ шеъриятнинг чегара билмас куч-қудратини исбот эта олганди. 20- йилларнинг бошларидан унинг шеърлари Америка ва Европанинг бир қатор тараққий этган мамлакатларида нашр қилинди. Америкада чоп этиладиган “Рус шеърияти антологияси”га ҳам киритилди. 1920—1923 йилларда Франция ва Германияда шоирнинг бир неча шеърӣ китоблари босилиб чиқди. Бу 25-30 ёшлар орасидаги Россиянинг чекка бир қишлоғидан чиққан, “Мабодо мен шоир бўлмасам, Бўлар эдим безори, ўғри,» деган жайдари бир рус йигитининг ноёб истеъдод орқали эришган ютуғи эди. Бугунги кунда ҳақиқий шеъриятнинг мингминглаб ихлосмандлари жаҳоннинг деярли барча мамлакатларида, ўз тилларида Есенинни севиб ўқимоқдалар.

Ҳа, мўъжиза макон ҳам, вақт ҳам, миллат ҳам танламайди.

БИРИНЧИ БЎЛИМ

МУҚАДДАСДИР
ШОИР ДЕГАН НОМ

«БУ ДУНЁДА МЕН БИР ЙЎЛОВЧИ»

Ном қилиб чиқарганимиз шу биргина сатрда инсон ҳаёти ҳақидаги аччиқ бир ҳақиқат, бошқача қилиб айтганда инкор қилиб бўлмайдиган оддий бир фалсафа ётибди. У сизни ўйлантиради. руҳингизни бутунлай эгаллайди. Бир зумда кечади бу ҳолат ва шу руҳият билан иккинчи сатрга ўтасиз: “Шодон менга қўл силки, эркам...” энди сизни тўхтатиб бўлмайди. Сатрдан сатрга, сўнг шеърдан шеърга ўтаверасиз. Айримларини эса қайта-қайта такрорлайсиз. Кўнгил шуни истайди.

*Шаҳинам, о менинг Шаҳинам,
Билсанг, шимол Ватандир менга.
Далалардан сўйлайми сенга,
Ой нур сепган бошоқлардан ҳам.
Шаҳинам, о менинг Шаҳинам¹.*

Бу каби сатрлар эса кўпчилигимизга ёд бўлиб кетган. “Худди гулбоғ янглиғ кўнгилга яқин”. Кўнгилга яқин шеър, кўнгилга яқин шоир — Сергей Есенин. Бу ном худди шеър каби юракни сеҳрлайди, ўзига тортади. Тортган сайин шеър билан шоирни ажрата олмайсиз. Фақат Ватанига бўлган чексиз меҳр-муҳаббатдан бедор бир юракнинг бетакрор тимсоли сизни ҳайратга солади. Бу ҳайрат ўша юрак уммонига ғаввос каби шўнғитади. Ўқийверасиз ва янада сеҳрланаверасиз.

*Билсанг, шимол Ватандир менга,
Унда ой ҳам юз бора улкан.
Шероз қанча бўлмасин кўркам,
Азиз ўлка Рязандир менга.
Билсанг, шимол Ватандир менга.*

¹ С.Есенин. Форс тароналари. Т., “Янги аср авлоди”. 2007. 27-бет.

Сергей Есенин номи рус шеърятининг шуҳрати-га айланган Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Блок ва Маяковскийлар қаторидан ўрин олди. Унинг ўзига хос шеърӣй мероси жаҳон адабиёти ҳазинасини бетакрор ижод намунаси сифатида бойитди. Шоирнинг ҳаёти чигал ва зиддиятли кечганлиги, ниҳоят, фожиали якун топганлиги билан тадқиқотчиларни ҳар томонлама чуқур ўрганишга ундади. Шоир ўзи айтганидек, “Юзни кўрмоқ қийин боқиб яқиндан, ҳар нарса йироқдан кўринар аён”. Йиллар ўтган сайин Есенин ҳақидаги ҳақиқатлар аёнлашиб бораверди. Ҳатто шоир ижодига сиёсий жиҳатдан соя ташланган даврларда ҳам ўзининг ҳақиқӣй баҳосини бера олган тадқиқотлар яратилди. Бора-бора шоир ҳаётига, ижодига, руҳӣй дунёсига илмӣй жиҳатдан чуқур кириб боришга мўлжалланган изланишлар бошлаб юборилди. Шу жиҳатдан олганда есениншунос Юрий Прокушевнинг ҳаракатлари, айниқса, эътиборга лойиқ. Олим Сергей Есениннинг шоир бўлиб шаклланиш жараёнини унинг оилавий муҳити, туғилиши, болалиги, тарбия топиши, яқинлари, ўспиринлик ва ёшлик йиллари, ўқиш даври, устозлари, дўстлари, ўша давр қишлоқ ҳаёти, муҳим ижтимоӣй воқеалар — умуман шоирни қуршаб турган моддий ва маънавий муҳит орқали унинг руҳӣй дунёсига кирган ҳолда асосли ёритиб беришга эришди. Шоирнинг далил ва фактлар асосида даврма-давр ёритилган очерк тарзидаги ҳаёти ва ижоди яратилди. Бунда Сергей Есениннинг қариндошлари, яқинлари, замондош ёзувчи ва шоирлар, танишлари билан бўлган суҳбатларга ё улар ёзиб қолдирган хотираларга, архив ҳужжатларига, ўзи томонидан ёзилган таржимаи ҳолига, мактубларига, ниҳоят юрак ва даврнинг муҳри бўлган шеърларига таянилди.

Сергей Есениннинг ҳаёти ва ижодини ишонарли ёритишда ҳамда асарларини тўла нашр этишда шо-

ирнинг сингиллари Екатерина ва Александра Есениналарнинг ҳам хизмати катта бўлди. Бундан ташқари А.Козловский, Пётр Юшин, Сергей Кошечкин, Василий Федоров каби бир қатор олимларнинг илмий изланишлари, тадқиқотлари, китоблари асосий манба ҳисобланади, қолаверса, уларнинг ҳаракатлари туфайли шоирнинг ижодий мероси қайта-қайта чоп этиб келинмоқда. 1986 йилда Александр Михайлов ва Станислав Лесневский томонидан тузилган “В мире Есенина”, 1990 йилда Сергей Кошечкин томонидан тузилган “О, Есенине” номли китоблар шоир шахсини тўлароқ ва юракдан ҳис қилишга, шеърларига ижодкор руҳий дунёси билан кириб боришга ёрдам берувчи муҳим манба сифатида мухлислар жавонидан ўрин олди. Айниқса, шоирнинг 90, 100, 110 йиллиги муносабати билан кўплаб тадқиқотлар яратилди, асарлари қайтадан нашр этилди, олдин маълум бўлмаган ва киритилмай қолдирилган шеърлари, мактублари ва шоирга тегишли бўлган маълумотлар ҳавола этиб борилди. Шоир ижодининг сирли чўққилари сари бошланаётган қадамларга яна қадамлар қўшилди.

Ҳа, Есенин ижоди — виқорли тоғ. Осмонларга туташиб кетган, қуёш нурлари ёғилиб турган тоғ. Унга яқинлашганинг сайин улканлашаверади. Улканлашган сари ундан эзгулик нурларини сингдирган, гўзалликка йўғрилган кўнгил малҳамларини топаверасиз.

“Сергей Есениннинг шеърляти, — деб бошланади Юрий Прокушевнинг “Сергей Есенин” номли китоби, — халқ ҳаётининг энг чуқур қатламларидан юксак чўққиларга кўтарилади. “Рязан деҳқонлари дон эккан замин” унинг болаликдаги Ватани бўлиб қолган эди”². Шоир 1924 йилда ёзган таржимаи ҳолида қайд қилади: “Мен 1895 йил 21 сентябрда Рязан губернияси, Рязан

² Юрий Прокушев. Сергей Есенин. Москва, “Детская литература”, 1976. 13-стр

уезди, Кузмин волостиға қарашли Константиново қишлоғида туғилганман. Отам — Александр Никитич Есенин — деҳқон. Онам — Татьяна Фёдоровна. Болалигим онам томонидан бўлган бобом ва бувимнинг тарбиясида ўтган³.

*Тор кулба.
Ачимсиқ қорамой иси.
Кўҳна саждагоҳу
Липиллаган шам.
Қандай соз,
Ўша илк болалик ҳисси
Юрагимда яшар то шу дам.*

дея шеърға солганди кейинчалик.

Есениннинг ҳаётида бобоси Фёдор Андреевич Титовнинг роли катта бўлган. Унинг овози ёқимли, яхшигина куйлаган ҳам. Қадимги халқ кўшиқларини тинглашни ёқтирган. Болаларга доимо эркалаб муомала қилувчи, меҳрибон, бошқаларни ўзига қарата оладиган, ўз ишида эса шижоатли ва омадли, ҳайратлантирарли ва ўзига хос киши эди. Шоирнинг яқинлари гувоҳлик беришича, Есенин характеридаги айрим жиҳатлар бобосининг таъсирида шаклланган. “Бир кириб қолдимۇ Шеър гирдобига — Бор деду унга Бор кўнглим очдим”, — деган шоир “Ҳаёт йўлим” шеърида ёзади:

*Олис у йилларни
Эслайман аранг.
Бобом ачитмагин
Дерди мияни.
Бекорчи ишни қўй,
Бордию ёзсанг,*

³. Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах, 3-том. Москва, 1970, 183-стр.

*Мана, сулини ёз,
Ёки бияни.*

Шоир ижодига рус қишлоғи ҳаётининг кириб келишида, шубҳасиз, болалигида кечган муҳитнинг ва албатта, бобоси ҳамда бувиси берган тарбиянинг таъсири каттадир. Титовлар хонадонида ёш Сергейга бувиси Наталья Евтеевнанинг меҳрибонлиги турмуш тақозоси туфайли ёнида бўлолмаган онасининг меҳр-муҳаббати ўрнини тўлдирди. Шу ўринда бир савол туғилиши табиий. Нима учун Сергей бобоси ва бувиси тарбиясида қолди? Албатта, бунинг сабаблари бор. Юрий Прокушевнинг китобида бунинг сабабларини шоирнинг синглиси Александра Александровнанинг сўзлари орқали ёритиб берилган. “Бизнинг ота-оналаримиз, — деб ҳикоя қилади шоирнинг синглиси, — жуда эрта турмуш қуришган, ўшанда отам 18 ёшда, онам эса ўн олти ярим ёшда бўлган эканлар. Тўй қувончларидан кейин отам Москвага қайтган. (Шоирнинг отаси Александр Никитич 30 йиллар чамаси Москвада, гўшт савдоси билан шуғулланадиган идорада ишлаган — Б.Р.) Онам бўлса уйда қайнонаси билан қолади. Дастлабки кунларданоқ улар бир-бирларини ёқтира олмайдилар ва тезда нохушликлар бошланади...”⁴ Шоирнинг катта синглиси Екатерина Александровнанинг эсдаликларидан ҳам шу нарса маълум бўладики, оиладаги бу нохуш муҳит сабабли Татьяна Федоровна қўлидаги уч ёшли Сергей билан қайнонасиникидан кетади. Боласини ота-онасининг ишончли бағрида қолдириб, ўзи пул топиш учун шаҳарда ишлайди. Шундай қилиб шоирнинг ота-оналари 5 йил бирга яшамайдилар. Бу йилларда Сергей бутунлай бобоси ва бувисининг тарбиясида қолади. “Бувим мени бор вужуди билан яхши кўрарди, унинг менга бўлган

⁴ Юқоридаги китоб. 61-бет.

меҳр—муҳаббати чексиз эди”, — деб ёзганди шоирнинг ўзи. Бувиси узоқ қиш кечаларида унга эртақлар айтиб берарди, қўшиқ куйларди, қадимги афсоналардан сўзларди. “Кампир ғамгин куйлар, Далалар куйин ва эснар, э воҳ, деб Чўқинар узоқ” сатрларида ҳаётининг ўша даврини, қолаверса, севимли бувисининг жонли тасвирини ширин ва аччиқ хотирадай қоғозга муҳрлаб қўйди. Ўша йиллардан юрагида ўчмас бўлиб қолган болалик ҳис-туйғулари кейинчалик шоир шеърларига ўша давр рус қишлоғи ҳаётининг аччиқ бир томчиси каби сингиб кетди.

Шоир туғилган бепоеън Руснинг кичик бир гўшаси уни болалигиданоқ гўзалликка ошно этади. Унинг беғубор даври ўтган ва бир умр юраги тортиб турган, илҳом берган, етук шеърлар яратилишининг гувоҳи бўлган замин эди.

Мен ахир

Шу қишлоқ гражданиман,

Ҳа, у машҳур бўлса ажабмас бир кун

Аллақандай аёл бунда бир замон

Жанжалкаш шоирни туққани учун.

Ока дарёси қирғоқлари, ўтлоқлари, ўрмонлар... унинг мурғак қалбига кичик бир Ватан туйғусини олиб кирди. Бу туйғу бора-бора улкан Рус заминига, Ватанига чексиз меҳр-муҳаббатли шоирни шакллантирди. Бу шаклланиш жараёни ўқиб-ўрганиш, изланиш билан боғлиқ ҳолда кечди. Ўқишга қизиқиш бўлажак шоирда жуда эрта уйғонган эди. Беш ёшиданоқ бобосининг ёрдамида ўқишни ўргана бошлайди. 1904—1909 йилларда эса қишлоғидаги 4 синфга мўлжалланган мактаб (училище)да ўқийди. Есениннинг мактабдаги биринчи устози Иван Матвеевич Власов: у билимли, болаларни севувчи, улар учун вақтини аямайдиган, бутун кучини бағишлайдиган, болаларда би-

лимга, китобга меҳр уйғотиш учун жон куйдирадиган инсон эди. Есенинда китоб ўқишга катта қизиқиш уйғотди. Таҳсил олишдаги дастлабки қадамдаёқ китобга юракдан боғланди. Айниқса, бадий китоблар уни кўпроқ ўзига торта бошлади. Бўлажак шоир ҳатто дастлабки машқларини ҳам мана шу даврда, ўзи қайд қилишича, 9 ёшидан бошлаган.

Мактабни фахрий ёрлиқ билан тамомлагандан сўнг қишлоғидан унча узоқ бўлмаган Спас—Клепикдаги черков муаллимлари тайёрлайдиган мактабда таҳсилни давом эттиради. Бу мактаб—интернатда режим қаттиқ эди. Тарбиячилар кун бўйи мактаб биносида назорат қилиб туришарди. Кечқурун эса яна ўқитувчилар назоратида дарс тайёрлатишарди. Шанба ва якшанба кунлари эса, албатта, черков хизматида бўлишлари керак. Мактабда асосан диний билимга кенг ўрин берилганлиги, эътибор кучайтирилганлиги табиий. Шунинг учун ҳам айрим адабиётлар чекланган эди. Бу эса ўзлари қизиққан китобларни яширин ҳолатда ўқиш ва у ҳақда баҳслашиш одат тусига айланди. Кечқурунлари интернатнинг бирор хонасига тўпланиб Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Кольцов шеърларини ўқишарди, баҳс юритишарди. Ўқилган китоблар ҳақида суҳбат қуришарди. Ҳатто ўз машқларини ҳам ҳавола этиб боришарди. Есенин бу йиғинларнинг ҳаммасида қатнашди. Бу эса унинг фикрини ўстиришда, дунёқарашининг кенгайишида, адабиётга бўлган қизиқиш ва масъулиятини оширишда муҳим рол ўйнади.

Мактабда адабиётдан унча ёмон билим берилмасди. Есениннинг адабиётдаги биринчи устози Евгений Михайлович Хитров бўлди. У Есениннинг шоирона табиатини, туғма талантини биринчилардан бўлиб сезганди ва унга кўпроқ эътибор қила бошлади. Уни қўллаб—қувватлади, руҳлантирди, ўзида ишонч уйғоттирди. Ёш шоирнинг машқларини бирор бир газета

ва журналда босилиб чиқиши учун ҳаракат қилди. Адабиётга жонкуяр ва шеърга талабчан бўлган бу инсоннинг қўллаб-қувватлаши бобоси томонидан шеър ёзиш “бекорчилик” деб безътибор ва менсимай қара-лаётганлиги бир пайтда шеъриятнинг сеҳрли олами-га янада чуқурроқ кириб боришга, жиддий ва масъ-улият билан ёндашишга ундади.

Ҳозирда С.Есениннинг шу даврда ёзган, яъни 1910–1912 йилларга мансуб 60 дан ортиқ шеъри тад-қиқотчилар томонидан аниқланган. Уларнинг маълум қисми шоир тириклигида газета, журнал ва китоблар-да чоп этилган. Бу шеърларнинг бадиий савияси, ижтимоий-ғоявий йўналиши шуни кўрсатадики, бўлажак шоир шу йилларда ҳар жиҳатдан шаклланиш жараёнининг дастлабки босқичини ўтади, десак му-болаға бўлмайди. Биз муболаға сўзини бекорга қўлла-мадик. Чунки ижодкордаги шаклланиш жараёнининг бу қадар эрта бошланиши ва кечиши камдан-кам кузатиладиган ҳолат. Фақат туғма талантларгина бу ёшда шу ҳолатни бошдан кечириши мумкин.

1990 йилда Москвада чоп этилган С.Есениннинг икки жилдди шеърлар тўпламидан шу йилларда ёзган 40 та шеър ўрин олган. Одатда тўпламларда шоир-нинг дастлабки йиллардаги ижодидан ҳам намуналар берилади. Ҳатто бўш бўлса ҳам. Лекин дастлабки машқ-лар сифатида қабул қилинади. Тадқиқотчилар ҳам тан-қид қилмайдилар, кўз юмиб ўтиб кетадилар. Талант-ли шоирлар ижодини кузатилганда эса бу каби кўз юмиб ўтиб кетадиган ҳолатга тушмайсиз. Аксинча, кўзни янада каттароқ очиб ҳайратланасиз. Есенин тўпламидан ўрин олган дастлабки шеърлари сизни шундай ҳолатга солади. Улар шоирнинг ўзига хосли-гини белгиловчи, шеърятга талантли бир ижодкор кириб келганлигининг далили сифатидаги бадиият намуналаридир. Мисол учун, “Вот уж вечер. Роса”, “Там, где капустные грядки”, “Поет зима — аукает”,

“Под венком лесной ромашки”, “Хороша была Танюша, краше не было в селе”, “Выткался на озере алый свет зари”, “Матушка в Купальницу по лесу ходила” каби сатрлар билан бошланувчи ҳамда “Звезды”, “Поэт”, “Моя жизнь”, “Слезы”, “Что прошло — не вернуть”, “Калики”, “Далекая веселая песня”, “Песня о Евпатии Коловрате” номли шеърлари ўша пайтдан то ҳозирги кунгача ўз таъсири ва аҳамиятини йўқотгани йўқ, шеърият ихлосмандларига эстетик завқ бериб келаётир. Тадқиқотчилар томонидан ҳам доимо ижобий баҳоланган. Уларда рус қишлоғи табиатининг ўзига хос манзараси, оддий одамлар ҳаёти, лирик қаҳрамон руҳияти, кечинмалари, дунёқараши, фалсафаси, мақсади шу қадар дилтортар сўз сеҳри ва халқона услуб билан бадиий ифода этилганки, бу шеърларнинг 16—17 яшар ўспириннинг қалбида туғилиб, қаламидан шеърият мулки бўлиб яраганига ҳайратланасиз. Шунга қарамай, шоирнинг ўзи шеърларининг нашр этилишига ўта талабчан бўлган. Масалан, “Радунца” номли илк шеърий китобининг биринчи нашридан 33 та шеър ўрин олган бўлса (шундан 8 таси 1910—1912 йилларга мансуб шеърлар), қайта нашрида эса шоирнинг ўз хоҳиши билан 16 та шеър қолдирилган, холос. Бу, албатта, шоирнинг шеърга бўлган эстетик қарашининг юксаклигидан далолат беради ва бу ҳолатга бирдан келиб бўлмаслиги, табиий. Демак, Сергей Есенин 1909—1912 йилларда мактаб—интернатда таҳсил олаётган пайтданоқ шеъриятнинг юксак даражасидаги шаклланиш жараёнининг дастлабки босқичини босиб ўтди, деб хулоса чиқарсак асосли бўлар эди.

Спас—Клепикдаги таҳсил йиллари, у ердаги муҳит шоир дунёқарашини кенгайтирди, ҳаёт ва адабиёт ҳақида чуқурроқ фикрлашга ундади. Шеъриятнинг руҳият олами ва эзгулик тимсоли эканлигини теран англатди, инсон ҳаётининг мазмун ва моҳиятини ту-

шуниб етишга йўналтирди. Бунда жонкуяр устозларнинг билим ва ўғитларидан ташқари шоирга яқин бўлган, адабиётга қизиққан, ҳаётга пок ният ва эзгу мақсад билан қараётган талабаларнинг ҳам таъсири кўпроқ бўлди. Айниқса, Григорий Панфилов билан дўстлиги Есенин ҳаётида ўчмас из қолдирди. Руҳий яқинлик уларни кўнгилдан боғлади. Шоир учун, умуман, ижодкор учун кўнгилни тушунадиган, кўнгил истаги билан яшайдиган инсон доимий эҳтиёжга айланади. Чунки бу ҳаёт оқими ҳар доим ҳам кўнгил билан ҳисоблашавермайди. Мана шундай пайтларда ижодкорнинг руҳан чўкиб кетмаслиги учун унга қўл чўзиб ушлаб турадиган, яна кўнгил дарёсида суза олишга ёрдам берадиган дўст керак бўлади. Гриша Панфилов билан Сергей Есенин дўстлиги мана шундай асосга қурилган эди. Лекин 1914 йил феврал ойида Г.Панфилов ўпка касалидан бевақт вафот этади. Юрак дардини бутунлай тўкиб соладиган, унинг шоирона қалбини нозик пардасигача ҳис қила оладиган, руҳан суянадиган тоғдай таянчидан — кўнгил дўстидан жуда эрта ажралиб қолади. Дўстининг отаси А.Ф. Панфилов ўғлининг ўлими олдидан С.Есенинга ёзган хатининг сўнгида қуйидагиларни қайд қилган эди: “У ҳар куни сени эслади. — Афсус, менинг олдимда Серёжа йўқ, энди ҳеч ким менинг мажруҳ кўнглимни тинчлантиролмайди, — деди”.

1911—1914 йиллардаги Есенин ҳаёти билан боғлиқ ва кўпчиликка маълум бўлмаган айрим жиҳатлар шоирнинг дўстига ёзган хатларида сақланиб қолган. Айниқса, шу йиллардаги шоир руҳий ҳолатини, кўнгил дардларини бу мактубларсиз чуқур ҳис қилиб бўлмайди.

“Ҳа, Гриша, бу ёруғ дунёда яшаш оғир экан. Сен билан ўзим ҳақимда гаплашиб олишни хоҳлаяпман”.

“Нимагадир юрагим ғаш, Гриша. Оғир. Битта ўзимман. Юрагимга яқин ҳеч кимим йўқ. Ёлғизман. Кўнглим-

ни кимга ҳам очардим... Сен мендан узоқдасан... Сен билан кўришишни қанчалик истаётганимни билсанг эди”.

1990 йилда нашр этилган шоир шеърый тўпламининг иккинчи жилдида унинг дўсти Г.Панфиловга ёзган 15 мактуби берилган. Юқорида қайд этилган парчалар шоирнинг 1913—1914 йилларда ёзган мактубларидан эди.⁵ Бу йилларда Есенин Москвада бўлган. У Спас—Клепикдаги мактаб—интернатни тугатгандан сўнг 1912 йил июль ойининг охирида Москвага боради. Яқинлари унинг педагоглик мутахассислиги бўйича маълумотини оширишни хоҳлардилар. Лекин у бу улкан шаҳарга шоир бўлиш орзуси билан келади. Шунинг учун газета ва журналларда шеърларини чоп эттириш, шоирлар билан учрашиш мақсадида эди. Москвада отаси билан бирга яшай бошлаган Есениннинг режалари тезда амалга ошавермайди. Ўқиб маълумот олмаганларнинг оғир ҳаётини кўрган ва ўз бошидан ўтказган отаси Александр Никитич ўғлининг вақтинча ўз идорасида олиб туриши ва ўқишга киришини мўлжаллаган эди. Ўғлининг шеърга муккасида кетганлигини кўргач, унинг келажагини ўйлаб оталарча ташвишга тушади. “Отам, — деб ҳикоя қилади шоирнинг синглиси А.А.Есенина, — шеърдан келадиган пул (чойчақа) билан кун кечириб бўлишлигига ишонмасди”.

Турмуш қийинчиликлари Александр Никитични ҳаётга очик кўз билан қарашга ўргатганди. У оғир, босиқ, тўғрисўз ва ҳақиқатпарвар инсон эди. С. Есенин отасига доимо чуқур ҳурмат билан қараб келган. Отасининг ҳаёти енгил кечмаганлигини йиллар ўтган сайин юракдан ҳис қилиб келарди. Биладики, отаси ўғлининг ҳаёти ҳам шундай оғир кечишини истамай-

⁵ Сергей Есенин. Собрание сочинений в двух томах. Том 2. Москва, “Современник”, 1990-305-318стр. (Шоирнинг русча шеърлари ушбу манбадан олинди).

ди. Ҳаётнинг бу аччиқ ҳақиқати бир ўғил сифатида бўлажак шоирнинг орзуларга тўла қалбини тирнай бошлайди. Бунинг устига газета ва журнал редакциялари бутунлай нотаниш бўлган бир деҳқон йигитининг шеърларини чоп этишга шошилмасдилар, ҳатто босишга рухсат ҳам берилмаганди. Катта шаҳарга катта орзулар билан келган шоир бу муваффақиятсизликдан руҳан эзила бошлади.

С.Есениннинг 1912 йил кузда Москвадан дўсти Григорий Панфиловга ёзган мактубида унинг айни ўша пайтдаги руҳий ҳолати очилган: "... қандай яшаётганлигимни ҳатто ўзим ҳам ҳис қилолмаяпман. "Яшаяпманми ёки яшаб бўлдимми?" — шундай савол бераман ўзимга ўзим. Ўйлаб ўйимга етолмайман. Нима учун айнан шундай ҳаёт, яшаётганимни ҳам ҳис қилолмайдиган ҳаёт тақдирга битилди... Мен ўзимга келишим учун керак бўлган ҳамма нарсани қабул қиламан".⁶

Сергей Есенин 1913 йил бошларида "Товарищества И.Д.Сытина" босмахонасига ишга киради. Ўша пайтда Россияда чиқаётган китобларнинг тўртдан бири шу босмахонада чоп этиларди. Китоблар дунёси ва адабиёт олами билан боғлиқ жойда ишлаши бўлажак шоирга имкониятлар очди. У бу ерда адабиёт жонкуярлари, газета ва журнал ходимлари билан танишди. Шулардан бири талантли адабиётчи В.А.Попов эди. У Сытин босмахонасида чоп этиладиган "Вокруг света" ва "Мирок" журналларининг муҳаррирлигини олиб борарди. Бу инсоннинг хайрихоҳлиги ва ёрдами билан 1914 йилда "Мирок" журналида "Аристон" имзоси билан С.Есениннинг шеъри босилиб чиқади. "Берёза" — бу шеър Сергей Есениннинг нашр юзини кўрган, чоп этилган ҳолда шеърят ихлосмандларига етиб борган биринчи ижод намунаси бўлиб қолди. "Белая берёза под моим окном" (Деразам олдида бир туп

⁶ Юқоридаги китоб. 259-бет.

оқ қайин) каби мисралар билан бошланади бу шеър.

Мана шу ўринда нашр қилинган биринчи шеър билан боғлиқ шоир ижодидаги бир хусусиятга эътибор қаратиб ўтмоқчимиз. Шоир ижодини синчиклаб кузатган китобхон шундай бир ҳолатни ҳис қилиш мумкин. Оқ қайин — шоир юрагига энг яқин тимсол. Қувонганда ҳам, қайғурганда ҳам суянадиган тимсол. Ҳатто Ватаннинг бир бутун қиёфасига айлантира олган. Бир шеърида “Ўзга юртлар аро кезмоқдан ҳориб, Яна қишлоғимга қайтдим нетайин. Яшил сочларини Офтобга ёйиб Менга пешвоз чиқди Бир туп оқ қайин”, — каби жонлантириб ўзига энг яқин инсондай тасвирласа, “Оҳ, у оқ қайинлар, Оппоқ қайинлар, Қизлардек сарвиноз, сулув хушқомат”, — деб таърифлайди бошқа шеърида. Бир тўртлигида эса “Ўрмонларда йиғлар оқ қайинлар жим, Бу ерда ким ўлган? Балки мен ўзим”, — дея мотам тутаётган жигаридай кўради.

Мана шоир ватанининг энг мухтасар, энг гўзал манзараси:

Россия!..

Эй сийнаси оппоқ қайинзор!

Дераза олдидаги бир туп оқ қайин Ватан табиатининг поэтик тимсоли — қайинзорга айланди. Ҳа, талантили ижодкорларнинг шеърийат мухлисларига ҳавола этган биринчи ижод намунасида ҳам бир ҳикмат яширинган бўлади.

“Берёза” шеъридан сўнг “Мирок” журналида шоирнинг яна бир қатор шеърлари кетма-кет босилиб чиқди. Энди бошқа журналларда ҳам унинг шеърлари чоп этила бошланди.

С.Есенин Сытин босмахонасида ишлар экан, ишдан сўнг А.Л.Шанявский номидаги Москва шаҳар

халқ университетида икки йил ўз билимини оширади. Тарих—философия бўлимида маърузалар тинглайди. Рус ва Фарбий Европа адабиёти, Россия ва Франция тарихи, философия тарихи, мантиқ ҳамда сиёсий иқтисод бўйича чуқур билим олади. Университетга ўша даврнинг етук олимлари таклиф қилинган эди. Улар кенг қамровда, атрофлича, чуқур ва етарли маълумот беришарди. Биргина мисол: Москванинг кўзга кўринган, таниқли олимларидан профессор П.Н. Сакулиннинг “XIX аср ўрталаридаги рус адабиёти” курсида шу давр адабиётининг хусусиятлари бўлиб—бўлиб ўтилиши жараёнида қуйидаги ёзувчи ва шоирларнинг ижодидан алоҳида режалаштирилган: Щедрин, Островский, Аксаков, Гончаров, Тургенев, Чернышевский, Достоевский, Толстой, Некрасов, Никитин, Фет, Полонский, Майков, Плещеев, Штольц, Инсаров, Жадов, Калинович, Молотов, Базаров. Бу рўйхат бекорга илова қилингани йўқ. Эътибор қилинг, бу ёзувчи ва шоирларнинг асосан 60—йиллардаги ижоди ҳақида фикр юритилади, холос. Бу қисқа бир давр адабиёти ҳақида жуда кўп маълумот ҳамда чуқур билимга эга бўлиш деганидир. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, С.Есенин университетда ўқиган икки йил давомида ўзига зарур ва керакли билимни мустаҳкам эгаллаган. Қолаверса, бу даргоҳдаги эркин фикрлилик, мустақиллик, илмий ва сиёсий тортишувлар, янги китоблар, Третьяков картиналари, бадий театр спектакллари ҳақида баҳс-лашувлар — умуман университетдаги муҳит шоир тафаккурининг ўсишига, дунё ўзгаришларини англашга, инсон руҳиятини тушунишга, ҳаётга ижодкор кўзи билан қарашга, маънавий ва руҳан бойишига жуда катта таъсир кўрсатди.

Айнан шу ўринда Есениннинг Суриков номи билан иш олиб борувчи адабиёт ва мусиқа тўғарагидаги фаолиятини ҳам эътиборга олиш керак бўлади. М.Горький:

“Халқ ичидан Ломоносовлар, Колцовлар, Никитинлар, Суриковлар чиққан”, — дея фахрланиб ёзган эди. Тўғарак тарихи айнан Горький қайд қилиб ўтган деҳқон шоир Иван Захарович Суриков билан боғланади. Бу таланти, фидоий инсон XIX асрнинг 80—йилларидаёқ “Халқ ичидан чиққан ёзувчилар” тўпламини тузган эди. Сўнг эса “Халқ шоирлари ва куйчилари” тўпламини нашр эттиради. Шундай қилиб тўғаракка асос солинади. 1903 йилга келиб тўғарак фаолияти учун ҳукумат томонидан расман рухсат олинади. Халқ ичидан чиққан ёзувчилар, шоирлар, жамоат арбоблари ва мусиқачиларни бирлаштириш, уларга мадад бериш ва жамиятни ўзгартиришдаги ишларга тортиш — тўғаракнинг асосий мақсади эди. 1912—1915 йилларга келиб тўғарак жамоатчилиқдаги фаолиятини кучайтиради. Аввал “Семья народников”, сўнг “Друг народа” журналини чоп эта бошлайди. Худди шу йилларда Есенин тўғаракнинг энг фаол иштирокчисига айланди. У нафақат шоир балки жамоатчи сифатида ҳам ўзини кўрсатди. Тўғаракнинг ҳамда “Друг народа” журнали таҳририятининг котиблигига сайланди.

Шоир ҳаётининг фикр юритилаётган мана шу даврида яна бир муҳим фактга дуч келинади. 1913—1914 йилларда ёш ходим Сытин босмахонаси ишчилари сафида инқилобий ҳаракатларда иштирок этади. Маълумки, 1912 йил Лена воқеасидан сўнг Чор Россияси зиёлиларни, фаол ишчиларни — умуман, инқилобий ҳаракатда бўлган ҳар бир кучни, ҳар қандай гуруҳни қаттиқ сиқувга олади. Есенин Москва ишчиларининг митинг ва намойишларида, яширин йиғинларида, варақа тарқатишларида қатнаша бошлаган эди. Шу йилларда Москва шаҳар хавфсизликни таъминлаш бўлими Есенинга “Дело” тайёрлайди. Бу ҳужжат Марказий давлат архивида сақланиб келган. Изланувчи тадқиқотчиларнинг ушбу “Дело” ҳамда Петроград полиция департаменти махсус бўлими, Москва хавфсизликни

таъминлаш бўлими ҳужжатлари билан танишиши натижасида шоирнинг инқилобий ҳаракатлардаги фаолиятига боғлиқ кўп маълумотлар аниқланади. Биргина мисол: қора рўйхатга тушган Есенин полиция томонидан ташқи кузатувга олинади. Кузатувчининг кундалик дафтари муқовасида қуйидагилар ёзилган: 1913 йил. Кузатувдаги махсус яширин номи — “Набор”. Сергей Александрович Есенин. 19 ёш.

1913 йил 2 ноябр кунги кузатувдаги қайдлар:

“Набор” Б.Строченев бурулиши 24 уйда яшаяпти.

Эрталаб 7 дан 20 дақиқа ўтганда уйдан чиқди, Сытин босмахонаси томон ишга кетди.

12 дан 30 дақиқа ўтганда ишдан чиқиб, уйга тушликка борди, 1 дан 10 дақиқа ўтганда уйдан чиқди, ишга қайтди.

Кечқурун 6 дан 10 дақиқа ўтганда ишдан чиқди, Сытин босмахонасидан уйга қайтди. Кечқурун соат 7 да уйдан чиқди, Крылов гўшт дўконига борди, 10 дақиқа бўлди, уйга қайтди.

Кечқурун 9 дан 10 дақиқа ўтганда уйдан чиқди, иккинчи марта отаси савдо қилаётган гўшт дўконига борди, 20 дақиқа бўлди, 9 дан 30 дақиқа ўтганда отаси билан бирга уйга қайтди.”⁷

Бундан кўриниб турибдики, назоратнинг белгилашиш кунларида полиция кузатувчилари Есениннинг ҳар бир қадамини кўздан қочирмаган. Полиция нафақат Есениннинг ўзини ҳатто у билан учрашган кишилар билан ҳам қизиқади. Уларни ҳам шубҳали кимсалар қаторида белгилаб қўяди. Шоир дўсти Г.Панфиловга ёзган бир хатида: “Ортимдан кузатишяпти. Ҳатто яқинда квартирамни тинтув қилишди ҳам. Сукут сақлашга тўғри келади”, — деб бу ҳолат ҳақида хабар берар экан, уни ҳам хат ёзишда эҳтиёткорликка чақиради, айрим нарсалардан огоҳлантиради.

Шу даврдан шоир ижодига ҳам сиёсий кўз билан қара-

⁷ Юрий Прокушевнинг ўша китобидан олинди. 115-бет.

ла бошланди. Ҳатто айрим ижод намуналари цензуранинг “сергаклиги” сабаб ўз вақтида нашр қилинмай қолган. Шуниси ачинарлики, шоир фаолияти ва ижодига “эътибор”, яъни сиёсий жиҳатдан доимий назорат шўро даврида ҳам давом этади. Есениннинг руҳий исканжада қолиши ва фожиали қисматининг асосий сабабларидан бири балки шудир. Агар шундай бўлса, бунинг илдизлари айнан шу даврдан бошланган эди.

Умуман олганда, шоир ҳаётининг 1913–1915 йиллари катта ҳаёт оқимида шўнғиш даври бўлди. Бу оқимда уни қирғоқларга отиб ташлаш қудрати ҳам, чўктириб юбориш гирдоби ҳам, шу билан бирга уни кўзлаган манзилига етказувчи эзгу куч ҳам мавжуд эди. Шоир мана шу кучни топа олди. Бу — замоннинг илғор ғояси эди. “Мен ҳавас қилурман буюк ғоя деб Қутлуғ жангга кирган баҳодирларга”, — деб ёзган эди шоир кейинчалик. Давр оқимининг ижтимоий-сиёсий тўлқинлари Европанинг бошқа мамлакатларидан Россияга кўчиб улгурган бир пайтда энди у бутун ер юзига, инсоният жамиятига таъсир ўтказувчи янги бир даврдан овоз бера бошлаганди. Есенин мана шу янги давр тўлқинлари олдида турган инсонлар тақдирини шундай тасвирлаган эди:

*Ер улкан кемадир,
Кимдир ногаҳон
Янги ҳаёт учун,
Янги шон учун
Бу улкан кемани
Даҳшатли бўрон,
Тўлқинлар қўйнига
Йўллади бугун.*

*Кема чайқаларкан
Нотинч денгизда
Боши айланмаган,
Йиқилмаган ким?*

Шоирнинг бу йиллардаги ҳаёти ана шундай даҳшатли бўронлар олдида турган, ижтимоий-сиёсий муҳит кескинлаша бошлаган даврга тўғри келди. Шунинг учун ҳам ёш Есениннинг ҳар томонлама шакллана боришида ҳам кескинлашиш жараёни сезилди. Энди юрт қайғуси унинг қалбини яралай бошлаган эди:

*Қаён элтмоқдадир
Бизларни тақдир,
Билолмай чекардим
Аччиқ изтироб, —*

дея эслаганди кейинчалик шоир. Ватан туйғуси шоир юрагини мана шу йилларда бутунлай эгаллаб олганди ва ижодига ватан мавзуси чуқур ва ўзига хос тарзда кириб келди. 1914 йилда ёзилган “Пой ты, Русь, моя родная” мисраси билан бошланадиган шеърда шоирнинг ватанига бўлган меҳр-муҳаббати нақадар чексиз эканлиги аниқ ифодаланган. Шеър шундай яқунланади:

*Если крикнет рать святая:
“Кин ты Русь, живи в раю!”
Я скажу: “Не надо рая,
Дайте родину мою”.*

(Гар ўшқириб деса авлиё: “Русни ташла, яша жаннатда!” Дейман: “Жаннат керакмас, аммо Ватанимни беринг албатта”. — Таржима бизники). Эндигина 19 ёшда эди шоир бу хулосага келганда, бу каби улуғвор ва юксак сатрларни битганда. Аслида бу туйғу Рязан қишлоқларининг манзарасидан куртак ёйганди, эртароқ қоғозга тушганди. Москвага келгандан сўнг эса гуллаб-яшнади, энди у бутун бир ватан туйғусига айланди ва янада бадийий етукроқ шаклда шеър

бўлиб яралди. С.Есениннинг “Край любимый! Сердцу снятся”, “Край ты мой родной заброшенный”, “Чёрная, потом пропахшая выть!”, “Тебе одной плету венок” каби мисралар билан бошланувчи ҳамда “Русь”, “Ус” номли шеърлари ва “Марфа Посадница” поэмаси шу йилларда яратилган ватан мавзуси доирасига кирувчи энг яхши ижод намуналаридан ҳисобланади.

С.Есенин шу йилларда пойтахт Петроградга бо-риш, шоир Александр Блокка учрашиш, ижодкорлар билан боғланиш, шеърларини чоп эттириш ниятида эди. 1915 йил 9 март бу ният йўлида дастлабки қадамни қўйган қувончли ва бахтли кунлардан бирига айланди. У Петроградда Россиянинг энг олди шоири Александр Блок билан учрашади. Шу биринчи учрашувдаёқ А.Блок 6 та шеърини ажратиб, нашр этишга тавсия ёзиб шоир Сергей Городецкий ва адабиётчи Михаил Мурашевга хат билан С.Есенинни юборди. Хат қуйидаги жумла билан бошланган эди: “Сизларга таланти ёш деҳқон шоирини юбораяпман”.⁸ «Таланти» деб баҳоланиши бу ўша давр рус шеърятининг энг улкан ва энг талабчан вакили томонидан Есениннинг шоир сифатида тан олинishi эди. С.Городецкий шоир шеърлари билан илк бор танишар экан, кейинчалик эслаб ёзади: “...Рус шеърятига қандай қувонч кириб келганлигини биринчи сатрларданоқ аниқ билган эдим”.⁹

Петроград Есенинни яхши қабул қилди. Апрель ойидаёқ “Ежемесячный журнал”да шоирнинг шеърлари чоп этилди. Айниқса янги бошлаётган ёш шоирлар учун пойтахт журнал ва газеталарида шеър чиқариш қийин эди, ҳатто таланти бўлса ҳам осон кечмасди. А.Блок бунини яхши биларди. Шунинг учун ҳам у таланти Есенинга жиддий эътибор қилади. М.Мур-

⁸ О Есенине. Москва. “Правда”, 1990, 22-стр.

⁹ Юқоридаги китоб. 122-бет.

шев ва С Городецкийлар Блокнинг диққат—этиборини тортган бу ёш шоирга ҳар томонлама ёрдам қилдилар. “Шеърларим Питерда муваффақиятли ўтди, — деб ёзганди Есенин 1915 йил 24 апрелда. — 60 тадан 51 таси чоп этиш учун қабул қилинди”¹⁰. Шоирнинг шеърлари шу йилларда “Ежемесячный журнал”дан ташқари “Северный записки”, “Русская мысль”, “Новый журнал для всех”, “Голос жизни” каби журналлар ҳамда бир қатор газеталарда кетма—кет босилиб турди. Ҳатто унинг шеърларини айрим газета ва журналлар ўзлари сўраб чоп этадиган бўлишди. Рязаннинг чекка бир қишлоғида туғилиб ўсган, 9 ёшидан шеър ёза бошлаган, шоирлик орзуси билан Москвага келган, орзуси ушалавермагач Петроградга йўл олган 19 ёшли бир деҳқон йигити бир йил ўтар—ўтмас пойтахтда шоир бўлиб танилди. Умрининг охириги йилида ёзган “Ҳаёт йўлим” шеърида айнан шу йилларни куйидаги сатрлар билан хотирлаб ўтган эди:

*Йиллар ўтди.
Йиллар юзга из солар,
Ўзгача кўрк берар,
Ўзгача зиё.
Ўша хаёлпараст
Қишлоқи бола
Бугун пойтахтда
Шоири якто!*

1916 йилнинг бошида Петроградда Сергей Есениннинг биринчи китоби — “Радуница” нашр қилинади. Шоирнинг бу китоби 1918 ва 1921 йилларда яна қайтадан чоп этилади. Бу, албатта, шеъриятнинг ютуғи, қолаверса, шоирнинг муваффақияти эди. Айниқса, биринчи китобнинг эҳтиёжталаб даражада бўлиши ҳар

¹⁰ Сергей Есенин. Собрание сочинений в двух томах. 2-том. М., 1990, 325-стр.

қандай талантга ҳам насиб қилавермайдиган камдан—кам ҳолатдир. Ўша даврнинг етук олими П.Н.Сакулин “Радунца” китоби ҳақида фикр билдираркан шоир ижодининг ўзига хос хусусиятини белгиловчи биргина жумлага эътиборни тортади. Мана ўша жумла: “Есенин учун ватандан бебаҳо ҳеч нима йўқ”.¹¹ Энг қисқа, энг лўнда, энг тўғри баҳо.

*Ўзимга равшандир
Ўз иқтидорим.
Шеър ёзиш унчалик қийин иш эмас.
Лекин юрагимни
Она диёрим
Севгиси ёндирар, ўртар ҳар нафас,—*

деганди шоирнинг ўзи ҳам.

Александр Блок даҳоларнинг, буюк кишиларнинг доимо халқпарвар, халқчил бўлишларини ишонч билан қайд қилган эди. Есениндаги ватанига бўлган чексиз меҳрни рус халқига бўлган юксак муҳаббатсиз тасаввур этиб бўлмайди. Булар чамбарчас боғланиб кетгандир. Шу меҳр—муҳаббат туйғуси билан яшаб, ижод қилаётган шоирнинг инқилобий ўзгаришлар ва Шўро ҳокимияти ўрнатилгандан сўнгги даврдаги ҳаёти ва ижоди қандай кечди, қандай мураккабликларга юз бурди?

Инқилобий ўзгаришлар арафасида, яъни 1916 йилда Есенин харбий хизматда бўлади. Эгнига солдат кийimini айна шу даврда кийганлиги унга муҳим сиёсий воқеаларнинг асл моҳиятини чиндан чуқур англаб етиши учун шароит туғдирди. Шоирнинг Чор Россияси сиёсатига ва урушга бўлган муносабати 1914 йилдаёқ сезила бошлаган эди. Шоирнинг “Рус” номли катта ҳажмдаги шеъри жаҳон уруши бошланган, Чоризм-

¹¹ В мире Есенина. Москва, “Советский писатель”, 1986, 134-стр.

нинг зўравонлик сиёсати давом этаётган, халқ ҳаёти янада ёмонлашаётган бир даврда ёзилганди. “Халққа уруш керак эмас, бусиз ҳам кулфатга, ғам—ғуссага ботиб ётибди”, — мана шеърдан сизиб чиқадиған бош ғоя. Шунинг учун ҳам ишчи—деҳқонларнинг, яъни оддий халқнинг бахт—саодати деб қилинаётган инқилобий ўзгаришларни шоир бир умидвор инсон сифатида қабул қилиши, табиий.

Шоирнинг 1917 йилги феврал ва октябр воқеалари ва ундан кейинги дастлабки йиллар ижодида инқилобий оҳанг ва оддий халққа бахт олиб келувчи янги давр кайфияти билан йўғрилган шеърлар пайдо бўлди. Унинг шу йилларга мансуб “Товариш”, “Певущий зов”, “Отчарь”, “Октоих”, “Пришествие”, “Преображение”, “Инония”, “Сельский часослов”, “Иорданская голубица”, “Небесный барабанщик”, “Пантократор” каби шеърларига мана шу жиҳатини ҳисобга олган ҳолда ёндашиш керак бўлади. Шўро ҳокимиятининг дастлабки йилларида ишчи—деҳқонларнинг манфаати йўлида инқилоб қилиб ҳокимиятни қўлга олган большевикларга ишонч туйғуси кўплаб зиёлилар қалбини эгаллаб улгурганди. Есениннинг 1918 йилда ёзган шеърида: “Она жоним—Ватан, Мен большевик”, — деган сатрлар бор ва бу каби сатрларни яна бир неча шеърларда учратишингиз мумкин. “Инқилоб йилларида бутунлай Октябр томонида бўлдим, — қайд қилади таржимаи ҳолида, — лекин, — деб давом этади шоир, — ҳаммасини ўз мақсадимча (ўзимга хос) қабул қилдим, яъни деҳқонлар манфаати йўлида”.¹² Жумладаги “лекин” сўзини бекорга алоҳида ажратмадик, шунчаки урғу бермадик бу сўзга. Есениннинг кейинги йиллардаги зиддиятли ҳаёти, ижодий йўналиши, аянчли тақдири ана шу “лекин” дан бошланган эди.

¹² Кўрсатилган тўплам. 1-том. 24-бет.

*Сиз билмас эдингиз,
Бўронда ахир,
Мени ўз бағрига
Тортганин гирдоб.*

Инқилобни ўзига хос тарзда қабул қилган шоир ундан кўнгил истакларининг рўёбини кутганди, десак ҳақиқатдан йироқ бўлмайди. Эртаю кеч меҳнат қилиб, ҳосил мўл бўлсин дея далаларга гўнг чиқариб жамият кишиларининг қорнини тўйдирган, уларнинг фаровон ҳаётини таъминлаган, ўзи эса қора нонга ҳам зор бўлганларнинг елкасига шамол тегиб тўқ-фаровон яшашларини истамасмиди. Оппоқ қўлларини совуқ сувга урмай, нозик оёқларини дала кесакларига бир бора босмай тўйиб-тўйиб оппоқ нон еганлар гўнг ҳиди келганидан ҳазар қилиб, деҳқонларни одам ўрнида кўрмагани учун ўша табақалардан бу қадар нафратланмасмиди:

*Ёқмайдими?
Майли.
Сиз—ку Лориган,
Ва гулларга меҳр
Кўйгансиз фақат.
Биласизми, ахир,
Ўша сиз еган—
Оқ нон ахир гўнгдан
Битган зироат.*

Жамиятдаги тенгсизликдан эзилган шоир қалбида тенглик истаги туғилмасмиди. Бу шоир қалбидаги эзгу истакларнинг биргинаси холос. Шу биргина истакни инсоният тарихидаги қанча—қанча курашлар, қўзғолонлар, инқилоблар ҳам рўёбга чиқаролмаган ва чиқара олмасди ҳам. Чунки бу инсон табиати билан боғлиқ. Инсон табиатини ўзгартириш эса оғир ва жуда

узоқ жараён. Энди бутун бир инсониятни тасаввур қилинг!

*Лекин бор музлаган
Ер сайёраси.
Ленин даҳоси ҳам
Эритмас дарҳол.
Шундан мен нолалик
Шеър овораси,
Шундан мен сержанжал
Ва ошуфтаҳол.*

Есенинни ўз бағрига тортган гирдоб инқилоб йилларидан сўнг шоирнинг инсоният олдидаги буюк масъулиятини, шеърнинг улуғвор қудратини янада чуқур англатди. Яна у нолалик, шеър овораси, яна сержанжал.

Кимдир лойқаланган бўлса ҳам даврнинг кучли оқимига худбин ақли билан қўшилиб кетади. Кимдир эса шу оқимдан тиниқ сув излайди. Кўнгил ташналигини қондирмоқчи бўлади. Гирдоб кўнгил кушандаси, айнан шундайларни ўз бағрига тартади. Кўнгил ташналиги билан гирдоб изтироблари исканжасида юрган Есенинда 1921 йилга келиб чет элга сафар қилиш фикри туғилади. Сафар амалга ошади. У 1922 йил 10 майдан 1923 йил 3 августгача чет элларда Европанинг бир қатор давлатларида ва Американинг кўплаб штатларида бўлиб уларнинг ҳаёт тарзи билан яқиндан танишади.

Чет элга қилган сафари Есениннинг руҳий оламига жиддий таъсир кўрсатди. Шоирнинг И.И.Шнейдер, А.М.Сахаров, М.М.Литвинов, А.Б.Мариенгоф ҳамда синглиси Е.А.Есенинага ёзган мактубларида, айниқса, бу ҳолат яққол сезилади. “Жаноб доллар даҳшатли мода”га айланган Европадан А.М.Сахаровга юборган хатида қуйидаги жумлалар бор: “Қоғоз ва

таржиманинг арзонлигига қарамай, мен ҳатто бу ерда китоб чоп этишни истамадим. Бу ерда шеър ҳеч кимга керак эмас”¹³.

Максим Горький Германияда Есенин билан учрашди. Кейинчалик хотирлаб ёзган мақоласида ҳам Есенинни қийнаётган, азоб бераётган яна ўша руҳий ҳолатни ўз тилидан қайд қилган эди: “Ўйлаб кўринг, менинг шеърларим керакми? Умуман санъат, шеърят керакми?”¹⁴ Шоирлик қисматга айланган, шеър билан инсон кўнглини гўзаллаштирмоқчи, эзгулик уйғотмоқчи бўлган Есенин учун бу кутилмаган фожиали ҳолат эди. “Европадан Россияга қайтишни қанчалар хоҳлаётганимни билсанг эди”,¹⁵ — дея дардини тўкади А.Б.Мариенгофга ёзган яна бир мактубида. Сезилиб турибдики, Европанинг ўзгача турмуш тарзи шоир кўнглини тўлдирмайди. Айниқса, Америка ҳаёти Есениннинг фикру тасаввурини бутунлай ўзгартириб юборади. У сафардан кейин ёзган “Темир Миргород” очеркида бунинг сабабларини бир қадар кўрсатиб берган эди.

“Доллар—худо, доллар—пайғамбар, доллар—авлиёдир, —деб ёзган эди Маяковский ҳам Америка ҳақида... —Америкаликка дуч келиб қолганингизда у сизга бепарволик билан:

Соғмисиз, — демайди.

у сизга хайрихоҳ бўлиб;

—Мек моней? (Пул қияпсизми?) — деб қичқириб ўтиб кетади.

Америкалик сизга:

—Бугун ёмонроқ (ёки яхшироқ) кўринасиз, — демайди.

¹³ Сергей Есенин. Кўрсатилган тўплам. 2-том. 320-321 бетлар.

¹⁴ О Есенине. Стихи и проза писателей-современников поэта. Москва, 1990, ст.20.

¹⁵ Сергей Есенин. Кўрсатилган тўплам. 2-том. 321-бет.

Америкалик аниқ айтиб қўя қолади:

—Бугун сиз икки центлик кўринасиз.

Ёки:

—Бугун сиз бир миллион долларлик кўринасиз, — дейди.

Сизнинг тўғрингизда бировга гапирганда, бу гапни эшитувчи киши ўйланиб қоладиган қилиб, — “бу киши шоир, санъаткор, файласуф” — деб айтмайди.

Америкалик сизнинг кимлигингизни аниқ айтиб:

—Бу киши 1 230 000 доллар туради, — дейди”.¹⁶

Гарчи Америка ҳатто Европа тараққий этган бўлса ҳам, гўё афсоналардагидек мўъжизакор кўриниш олган бўлса ҳам, Есенин Россиянинг, рус кишилари-нинг улардан устун жиҳатларини топа олди. У ёзади: “Майли биз қашшоқдирмиз, майли бизда очарчилик-дир, ...лекин бизда кўнгил бор.”¹⁷ Шоир учун шу керак эди. Шунинг учун ҳам С.Есенин Ватанига қайтар экан янги тузум ўзгаришларидан кўнглига таскин излайди. Шундан деб билади қалбидаги эзгу ниятларининг ушалишини. Энди унинг ижодида аввалги тушкун кайфият йўқола боради. Шеъриятида Ватан тақдири, тарихи ва келажаги, муҳаббат туйғуси, шоирлик қисмати, қолаверса, инсон ва инсоният масаласи, муаммоси юксак пафос даражасига кўтарилади, чуқур дард билан куйланади. Ҳақиқатан ҳам шоирнинг чет эл сафаридан кейинги ижоди аввалги шеърларига қиёс қилинганда бу фикрнинг қанчалик асосли эканлигига ишонч ҳосил қиласиз. Шу ўринда биргина қиёс: Шоирнинг 1922 йилда, яъни чет элга кетмасидан олдинроқ ёзган шеърларидан бирини тўлиқ келтирамиз.

¹⁶ В.Маяковский. Танланган асарлар. Т., 1956. 373-374-бетлар.

¹⁷ Сергей Есенин. Кўрсатилган тўплам. 2-том. 321-бет.

*Мени сўкманг! Бўлар иш бўлди,
Сўз сотувчи савдогармасман.
Олтин бошим қуйи эгилди,
Бу дунёдан совудим, бас, ман.*

*Шаҳарда ҳам қолмоғим маҳол,
На қишлоққа майл сезарман,
Бир йўл қолди: ўстириб соқол
Россияни дайдиб кезарман.*

*Хайр, дейман достон, шеърларга,
Йўлга тўрва олурман, холос.
Кўчадаги бир дарбадарга
Шамоллар ҳам қўшиқ айтар соз.*

*Пиёз, туруп ҳидин таратиб
Билганимни қилиб юрарман.
Бурним оқса енгимга артиб,
Пешонамда борин кўрарман.*

*Қор қуюнин тингларман беҳис,
Бахт керакмас бундан зиёда.
Бундай ажиб турфа ишларсиз
Яшамасман ёруғ дунёда.*

Энди шоирнинг чет эл сафаридан кейин ёзган шеърларидан бирига эътиборимизни қаратайлик.

*Бир замон ким эдим,
Ким бўлиб қолдим.*

Бу сатрлар “Аёлга мактуб” шеъридан. Шоир давом этиб ёзади:

*Севгилим!
Қувонч—ла қилурман баён,*

*Мен бир тик қоядан
Йиқилмай қолдим.
Советлар юртимда
Энди бу замон
Мен ашаддий ҳамроҳ
Номини олдим.*

*Мен тамом бошқаман,
Ёр бўлсам бугун
Сизни қийнамасдим
Балки у қадар,
Шонли меҳнат учун,
Эрк ва бахт учун
Боришга тайёрман
Ла—Манига қадар.*

“Мен тамом бошқаман” деган шоир ўзининг 1924 йилда ёзган таржимаи ҳолида ҳам қуйидагиларни қайд қилган эди: “Чет эл сафаридан кейин мен ватанимга ва ундаги воқеа—ҳодисаларга бутунлай бошқача кўз билан қарай бошладим”.¹⁸

Инқилобни ўзига хослик билан, яъни фақат қишлоқ ва ундаги деҳқонлар манфаати томонида туриб қабул қилган, шунинг учун ҳам инқилобнинг дастлабки йилларида зиддиятли руҳий кечинмалар билан ижод қилиб келган шоир энди шу ватаннинг фаол фуқароси сифатида қалам тебрата бошлади. “Истагим, бу далли—дево-на юрак Энди созу етук кўшиқлар айтсин, — дейди шоир “Ҳаёт йўлим” шеърида.

1924–1925 йилларда, яъни умрининг охириги йилларида Сергей Есенин ўзининг энг соз ва энг етук ижод намуналарини яратди. “Ватанга қайтиш”, “Совет руси”, “Кетаётган Русь”, “Станслар”, “Аёлга мактуб”, “Онамга мактуб”, “Жавоб”, “Синглимга

¹⁸ Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах. 3-том, Москва, 1970. 185-ст.

мактуб”, “Ҳаёт йўлим” каби шеърлари, “Форс тароналари” туркуми ҳамда “Гуллар”, “Анна Снегина”, “Улуғ жанг қиссаси”, “Ўттиз олтилар достони”, “Йигирма олтилар балладаси”, “Қора одам” каби достонлари шоир ҳаётининг айнан мана шу қисқагина бир даврига мансуб. Бу йиллардаги ижодида Шўро воқелигидаги ўзгаришлар ва унга муносабат сезиларли даражада ўз ифодасини топди. Балки шу ўринда ҳамма нарсани пул билан ўлчайдиган ва шу йўсинда гуллаб-яшнаётган хориж ҳаётидан нафратланиб ўз ватанини “бизда кўнгил бор” деб улардан устун кўрган шоир энди шўро воқелигини ҳеч қандай зиддиятсиз, кўнгли тўлиб, беармон кўкларга кўтариб куйлаган деган табиий бир фикр келиши ҳам мумкин. Агар шундай бўлганда эди шоир ҳаёти фожиали якун топмасди. Бу хулоса ҳақиқатга яқинроқдир ва бунга асос ҳам йўқ эмас. Энг ишончли асос шоир юрагида минг бир азоб билан яралган ва изтироб билан туғилган шеърдир. Есенин ҳаёти ва ижоди билан чуқур шуғулланган тадқиқотчилар ҳам шоир фожиасининг сабабларини аниқлашда мана шу асосга таянишган — шоирнинг ўз шеърларидан ахтаришган. Чунки Есениннинг ўзи ҳам 1925 йил октябр ойида ёзган таржимаи ҳолида ҳаётининг Октябр инқилобигача бўлган даври ҳақида маълумот бериб шундай дейди: “Таржимаи ҳолимга тааллуқли маълумотларнинг қолганлари — улар менинг шеърларимда”.¹⁹

Азиз китобхон, биз Есениннинг руҳий зиддиятли ҳаётини, шоирлик қисматини бор ҳақиқати билан батафсил ёритиб беришдан йироқдамиз. Лекин шеърлар таҳлили бу масалага маълум миқдорда яқинлаштираверади. Шундай экан, шоир ҳаётининг охириги йилларига мансуб шеърлари ҳақида ҳам фикр юритиладиган кейинги бўлимда Есенин ўлимининг айрим сабаблари ўз-ўзидан аён бўлиши табиий.

¹⁹ Сергей Есенин. Юқоридаги тўплам. 3-том. 189-бет.

Ҳа, Сергей Есенин ҳаёти фожиали якунланди. У бу ёруғ дунёни 30 ёшда тарк этди. Есениншунос олим Юрий Прокушев шоир умрининг ўша сўнгги куни ҳақидаги маълумотларни ҳам ўз тадқиқотларида қайд қилиб ўтган.²⁰ Ўша маълумотларга кўра, шоир 1925 йилнинг ноябрида Москва шифохоналаридан бирида даволаниб, декабр ойининг охирларида Ленинградга (ҳозирги Санкт—Петербург шаҳрига) келади. У бу ерда ёзгача бўлиб кейин Италияга — Горькийнинг олдига кетишни режалаштирган эди. “Англетер” меҳмонхонасига жойлашган шоир 28 декабр куни тунда ўз жонига суиқасд қилади.²¹ Ўша куни ёзган охириги шеърини кечқурун хонасига кирган ленинградлик таниш шоир Вольф Эрлихга берган. У шеърни ўша ердаёқ ўқимоқчи бўлганида Есенин: “Керакмас, кейин ўқийсан”, деб уни тўхтатган. Бу шеър шоирнинг видолашуви эди:

*Хайр энди, хайр дўстгинам,
Бағримдасан, кўнгил малҳами.
Муқаррар бу айрилиқнинг ҳам
Висоли бор олдинда ҳали.*

*Хайр, дўстим, сўзга очма лаб,
Қўй, мен учун ўртама бағир.
Бу ҳаётда ўлмоқ—ку бор гап,
Яшамоқ ҳам янгимас, ахир!*

Шоирнинг иккинчи умри боқий шеъриятнинг хазон билмас боғларида сўлмас гул янглиғ ўзининг дилтортар ифорларини таратиб турибди. Гўзал ва эзгу туйғуларга мойил кўнгиллар булбул каби доимо унга талпинадилар, Ундан лаззатланадилар.

Аччиқ айрилиқнинг ширин висоли абадий бўлғусидир.

²⁰ Қаранг: Юрий Прокушев. Сергей Есенин. М., 1976. 41–42-ст. В мире Есенина. Сборник статей. М., 1986. 173-ст.

²¹ Баъзи манбаларда чекистлар томонидан ўлдирилганлиги ҳақида тахмин қилинган.

ЎТТИЗ ЁШ – ЎТТИЗ КИТОБ

Пушкин, Лермонтов, Маяковский, Есенинлар номи рус шеърятини жаҳон миқёсига олиб чиққан буюклар қаторида доимо фахр билан тилга олинади. Дарҳақиқат, уларни инсоният тарихида ёрқин из қолдирган ижодкор сифатида боғлаб турган муштарак жиҳатлар адабиётшунос олим ва шоир Ҳалим Каримнинг ўринли қайд этганидек: “...Табиатга, инсониятга, жамики жонзотга айрича меҳр билан ёндашишлигида, “мўъжаз елкаларида “дунёнинг ғамини кўтариб юришлигидадир.”¹

Афсуски, бу номларни яна бирлаштириб турувчи аччиқ бир ҳақиқатдан кўз юмиб бўлмайди. Ачинарли ва ўта қайғули. Улар шеърят осмонида бир чақнаб кетдилар — чақмоқ мисоли. Бир инсон умричалик муддат аввали ва адоғи чексиз бўлган бу ёруғ дунёда уларга насиб этмади. Лекин бир чақмоқдан бунёд бўлган юлдуз каби абадий нур сочиб туришдек бахтга эришдилар.

Есенин эндигина 30 ёшни қоралаган эди. Бу жуда қисқа умр. Бироқ шоир умрига нисбатан қисқа кўри-наётган 30 рақами унинг ижоди билан улкан меҳнат натижасига айланди. Буни қарангки, шоир ҳаётлигида нашр қилинган китобларнинг миқдори ҳам 30 та экан. (Бу албатта қайта ҳамда бошқа—бошқа нашриётлар томонидан чоп этилганлари билан. Ушбу маълумот П.Ф.Юшиннинг 1969 йил Москвада чиққан “Сергей Есенин” китобида келтирилган рўйхатга асосан аниқланди. Агар айрим китоблари рўйхатга кири-тилмай қолган бўлса, 30 рақамини шартли деб қабул қилишингизни сўраймиз).

Ўттиз ёш — ўттиз китоб. Қисқалик ва улканлик му-жассамлашган бу тенгликни тасодиф деб қабул қила-миз, албатта. Аммо сир, мўъжиза, ҳикмат, тақдир деган ноёб ҳодисаларга ҳам ишонишдан йироқ эмас-

¹ Ҳалим Карим. Туйғулар талқини. -Тошкент, 1997, 22-бет.

миз. Нима бўлганда ҳам ачинарли ва қувонарли, ниҳоят ҳайратланарли.

Энди шоир китобларининг нашрларига тўхталиб ўтсак. Сергей Есениннинг биринчи китоби 1916 йилнинг бошларида “Радуница” номи билан Петроградда нашр этилган. 1918 ва 1921 йилларда Москвада яна икки бор қайта чоп этилади. 1918 йилда “Голубень” (1920 йилда қайта нашр), “Исус Младенец” (1921 йилда қайта нашр), “Преображение” (1921 йилда қайта нашр) ва “Сельский часослов”, 1920 йилда “Ключи Марии”, “Трерядница” (1921 йилда қайта нашр), “Триптих”, 1921 йилда “Исповедь хулигана”, 1922 йилда “Избранное”, “Собрание стихов и поэм”, “Пугачов” (учта нашр), 1923 йилда “Стихи скандалиста”, 1924 йилда “Москва кабацкая”, “Стихи”, 1925 йилда “Березовый ситец”, “Избранные стихи”, “О России и революции”, “Персидские мотивы”, “Песнь о великом походе”, “Русь советская”, “Страна Советская” номли китоблари нашр қилинган.

Тўғри, шоирнинг бу китоблари асосан Петроград ва Москва нашриётларида чоп этилган бўлса, айримлари Чита, Боку, Тифлисида, ҳатто 4 таси чет элда, яъни Берлинда нашр қилинган. Яна шу нарса маълумки, шоир умрининг охириги йилларида уч жилддан иборат “Шеърлар тўплами”ни нашрга тайёрлаётган эди. Бу “тўплам” шоир ўлиmidан сўнг охирига етказилиб, 1926–1927 йилларда 4 жилдда чоп этилади.

Есенин ҳаётлигида нашр қилинган китобларининг ҳар бири адабиётшунослар диққатини тортганлиги уларга ёзилган тақризлардан ҳам маълум. Уларнинг сони 30 дан ортиқ. Ҳаттоки алоҳида асари ва туркум шеърлари ҳақида фикрлар юритилган тақризлар ҳам 30 дан ошади. Ўша пайтдаёқ шоирнинг поэтик маҳоратини тадқиқ этувчи 30 га яқин мақолалар, газета, журнал ва китобларда чоп этилган. Шоирнинг ҳаёти ва ижодий йўли ҳамда бошқа масалалар билан

боғлиқ алоҳида мақолалар, фикрлар билдириб ўтилган умумий ишларнинг рўйхати эса 100 дан ошиб кетади. Буларнинг ҳаммаси шоирнинг фақат ҳаётлик, яъни 1925 йилгача, аниқроқ қилиб айтганда, 10 йилга етиб—етмаган жуда қисқа бир даврга тегишли. Ҳайратланарли жиҳати ҳам шунда.

Рус тадқиқотчилари ва шоир замондошларининг фикрларидан шундай хулоса чиқариш мумкинки, ўша давр адабий жараёни Есениннинг ноёб истеъдодини дастлабки йилларданоқ тан ола бошлаган, ҳатто биринчи китоби чиқиб улгурмасдан. 1915 йилда ёш Есенин шеърлари билан илк бор танишган шоир Сергей Городецкий ёзади: “Биринчи сатрларданоқ менга ҳамма нарса аён бўлган эди: рус шеъриятига қандай қувонч кириб келганлиги...”² Ўша даврнинг йирик олими, шеърятнинг энг талабчан мутахассиси П.Н.Сакулинни ҳам Есенин шеърлари дастлабки танишувдаёқ ўзига тортган, ҳайратлантирган. “Выткнулся на озере алый свет зари” мисраси билан бошланган шеърини қайта ўқитқизиб эшитганини замондошлари ёзиб қолдиришган.³ Кейинроқ эса шоирнинг биринчи китоби “Радунница”га фикр билдириб Есенинга юксак баҳо беради. Олдинги мақоламизда Есенинга берилган энг қисқа, энг лўнда, энг тўғри баҳо, деб П.Н.Сакулиннинг хулоса тарзидаги биргина жумласини қайд қилган эдик. Такрор бўлса ҳам яна бир бор эътиборингизга ҳавола қилиб ўтмоқчимиз: “Есенин учун ватандан бебаҳо ҳеч нима йўқ”.⁴ Ўша даврнинг таниқли шоирларидан Николай Клюев ҳам 1919 йилдаёқ ёзганди: “У рус адабиётига буюк сўз усталарига тенг ижодкор сифатида кириб келди”.⁵ Бу ҳам Есенинга берилган ҳеч қандай муболағасиз, ҳаққоний

² О Есенине. Москва, 1990, 122-стр.

³ Қаранг: Юрий Прокушев. Кўрсатилган китоб. 163-бет.

⁴ В мире Есенина. Москва, 1986, 134-стр.

⁵ О.Есенине. Кўрсатилган китоб. 26-бет.

баҳо эди. Қолаверса, биз юқорида миқдорини кўрса-тиб ўтган тақриз, мақола ва китобларда ҳам Есенин ижоди ва унинг ноёб таланти ҳақидаги фикрлар ҳатто далил ва исбот билан айтилганлигига шубҳа йўқ. Лекин ҳамма нарсанинг кушандаси бўлганидек, талантнинг ҳам кушандаси ҳамма замонларда учрайди. Сиёсатданми, ҳасадданми, янгича бир шоирни тушуна олмаганликданми Есенин талантини қабул қилолмаганлар ёки қабул қилишни истамаганлар ўша даврданоқ ҳаракатга тушганлар. Бироқ юксакларга муносиб бўлган ижод намуналари шоир талантининг оёқ ости бўлишига йўл қўймади. Бунга унинг давр фарзанди сифатида дунёга келган ва давр руҳи эҳтиёжларини қондира олган китоблари энг ишончли гувоҳдир.

Таниқли, заҳматкаш олим Абдуғафур Расулов ўзининг “Шеър қолур, шоир қолур...” номли мақоласида ёзади: “Олам — замону макон оддий одамни зумда зеру забар қилиб юбориши мумкин. Мулки борлиқ, Коинот, Сайёра, Оламда яна бир Дунё борки, унга Худо ярлақаганларгина кира олади. Унинг номи Шеърят. Бу дунёда сирлилик бор, лекин унда сир ётмайди, кимнинг кимлиги офтобдек аён. Бу ғаройиб дунё ҳамиша ҳаракатланиб, ортиқча юкларни беаёв элаб боради”.⁶ Ҳақиқатан ҳам Шеърят дунёсининг адолати шу қадар бешафқатки, шунинг ҳисобига фақат талантликлар билангина яшаб келаётир. Сергей Есенин ҳам мана шу шеърят дунёси учун туғилди, мана шу дунёда яшади ва мана шу дунёда абадий қолди.

⁶ Сўз сеҳри. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. Тошкент, 2006 йил. 72-бет.

“НИМА ДЕБ ДУНЁДА ЯШАБ ЮРИБМАН”

XIX аср рус шеърятининг умумжаҳон миқёсига кўтарилиши Пушкиндан бошланиб, Лермонтов, Некрасов, Кольцов, Никитин, Тютчев, Майков, Фетлар ижоди билан давом эттирилган бўлса, “йигирманчи аср рус шеърятини уч буюк ном — Маяковский, Блок, Есенинлар белгилаб беради” (С.Михалков). Шулар ичидан айнан Сергей Есенин Пушкин шуҳратининг муносиб давомчиси бўлиб танилди. Эътибор берсангиз, биз “давомчи” деганда асосан Пушкин шуҳратига урғу бераяпмиз. Чунки давр ўз Есенинини яратди. Шу ўринда истеъдодли ёзувчи ва адабиётшунос Улуғбек Ҳамдамовнинг “Бадиий тафаккур тадрижи” китобидаги мулоҳазаларга эътиборни тортмоқчимиз. Унда муаллиф Генрих Волковнинг қуйидаги фикрларини қайд этади: “Пушкин даҳоси дунё тарихида ҳам буюк аҳамиятга молик. Унинг ёнида бошқа улкан шоирлар бўлишига қарамай, биронтаси Пушкин ўрнини албаттаки, босолмайди: Жуковский ҳам, Дельвиг ҳам, Баратынский ҳам, Языков ҳам, ҳатто даҳолик бобида эҳтимол, Пушкиндан сира қолишмайдиган улуғ Лермонтов ҳам. Аммо у бошқача, тамоман бошқача эди. Табиий, замон ҳам бошқа эди. Эҳтимол, даҳонинг “биринчи вазифаси” бу — “вақтида туғилишдир”. Бу ўринда икки нуқтани — индивидуал ва давр хусусиятларини бирлаштирмақ муҳим”.¹ Олим бу билан шахс ва давр руҳининг муштараклигини асосий омил деб ҳисоблаяпти. Бу муштараклик давр эҳтиёжини қондиради. Эҳтиёжни қондирган ҳар қандай нарсa меҳр—муҳаббатга сазовор бўлади, улуғланади. Китоб муаллифи юқорида қайд қилинган Лермонтовнинг Пушкиндан тамоман бошқалигини тасдиқлаган ҳолда бунинг асосий сабабига тўхталади: “...чунки шу қисқа вақт мобайнидаёқ

¹ Улуғбек Ҳамдамов. Бадиий тафаккур тадрижи. Тошкент, “Янги аср авлоди” нашриёти, 2002 йил, 142-бет.

давр бир “думалаб” олганди, -- дейди ва шундай хуло-са қилади: — Пушкин ҳар қанча даҳо бўлмасин, давр ўзга шеъриятга эҳтиёж туйди ва уни яратди”.² Есенинга ҳам шу жиҳатдан баҳо бермоқ керак. Шоир шахсида ўзи туғилиб ўсган чекка бир кичик қишлоқ руҳидан бошлаб то бепоён ва у ерда яшаётган халқнинг руҳи сингиб кетганлиги боис бутун бир давр руҳини борица ифода эта олган бир ижод пайдо бўлди. Бу Сергей Есенин шеърияти эди. Юқоридаги фикрдан келиб чиққан ҳолда биз ҳам ўз хулосамизни чиқарашимиз мумкин. Даҳо Пушкин ва сўнг Лермонтов шуҳратида кам бўлмаган даражадаги шарафга эришиш учун давр руҳиятига уйғун бўлган руҳиятдаги ижодкор туғилиши керак эди. XX асрнинг биринчи чораги, яъни Россиянинг алғов—далғовли мураккаб бир даври мана шундай шахсни — туғма талант ва улкан қалб соҳиби бўлган Сергей Есенинни яратди.

Евгений Евтушенко ёзади: “Есенин энг ҳаққоний рус шоири, негаки унинг ўзидан бошқа ҳеч ким “кўксидаги кўйлагини рус каби йиртиб”, бор қалбини ағдариб кўрсатиб, дардларини тўкиб сололмаган ва ҳеч ким ўзини у каби, ҳатто душманининг ҳам хаёлига келмаган сўзлар билан қоралай олмаган. Бу — чинакам русларга хос хусусият”.³ Яна шу нарсани айтиш мумкинки, шоир “кўксидаги кўйлагини рус каби йиртиб”, бор қалбини ағдарган бўлса, бу — даври билан ҳамнафасликдан, ватанига бўлган чексиз муҳаббатидандир, ҳатто ўзини қоралаганда ҳам. Умуман, шоир шеъриятида нимаки бўлса, барчасини давр руҳи жипслаштиради.

*Қишлоқнинг бир четида
Пастаккина уй турар,
Сажда қилиб шу уйда
Онаизор ўлтирар,*

² Юқоридаги китоб. 142-бет.

³ В мире Есенина. Сборник статей. Москва, 1986, 103-стр.

каби ёлғиз ўғли жангга кетган онаизорнинг ачинарли ҳолати бўладими. Ёки:

*Жимлик,
Итлар хуримас ҳатто,
Иш йўқ чоғи бунда итга ҳам.
Беш—ўн кулба қўққайган танҳо,
Ичи эса қуруқ — шипшишдам,*

сатрларидаги қишлоқ фожиасининг тасвиридами, ё бўлмаса:

*Сенга аён меҳнатнинг тери
Деҳқон билан деҳқонни расми.
Айт—чи, ўғлон,
Бойларнинг ери
Деҳқонларга ўтиши ростми?—*

дея деҳқоннинг умидворлик билан берган саволидами, ҳатто Качаловнинг итига:

*Хўжайининг машҳур ва хотам,
Кўп йўқлашар дўсту ёронлар.
Улуғ мезбон кўнгли учун ҳам
Сийлашади сени меҳмонлар,—*

дейишидами, ёки ўзи ҳақида:

*Болаликда бурним қонаган,
Бугун эса қондир юрагим,—*

деб юрагидаги дардларини тўкишидами — буларнинг барчасида: сатрлардан тортиб шеър ва дostonларига-ча давр руҳи ўчмас қилиб муҳрлаб қўйилган.

Шоир шахси ва давр орасидаги муносабат жуда мураккаб масала. Чунки даврда ҳамма нарса мужассам.

Шахс ҳамма нарсани бирдай қабул қилиши мумкин эмас. Даврни ҳатто иккига ҳам бўлиб бўлмайди. Ҳар қандай сиёсат, ҳар қандай тузумдан қатъий назар. Бутунлай тасдиқ этиб ҳам, бутунлай инкор этиб ҳам бўлмайди. Давр — битта организм. Организмнинг фақат соғлом яшаши учун қайғуриш керак. Шоир мана шу организмнинг юрагига малҳам бўлувчи шахсдир. Ҳақиқий шоир мана шу масъулият билан яшайди. Шундай экан, у “юрак”нинг ҳар бир уришига бефарқ бўлолмайди. Шундагина шахс ва давр руҳи муштараклаша боради. Лекин муштараклашган сари шоир шахсида ички руҳий зиддиятлар кучаяверади. Чунки даврдаги кишиларнинг онги, дунёқараши, яшаш тарзи ва яшашдан мақсади бир хил бўлмайди. Зиддиятнинг асоси айнан шу ерда.

Есенин руҳий оламидаги зиддиятлар ҳам мана шу асосга бориб тақалади. Биз фикримизнинг исботи сифатида шоирнинг ҳаёти ва ижодидаги фақат биргина жиҳатга тўхталмоқчимиз. Шоирнинг бобоси Фёдор Андреевич Титов неварасининг шеър ёзишини унчалик хуш кўравермаган, “мияни ачитиш”, “бекорчи иш” деб билган. Отаси Александр Никитич ҳам шеърдан келадиган чойчақа билан кун кечириб бўлишлигига ишонмасди. Бу ҳақда олдинги мақолада кенгроқ маълумот берилган эди. Лекин онаси Татьяна Фёдоровнанинг муносабати янада кескинроқ бўлганлиги шоир ижодидан ҳам маълум:

*Менга сира ёқмас
Шоирлигинг ҳам,
Жанжалкашлик билан
Топган шуҳратинг.
Ундан кўра омон
Ҳайдасанг, болам,
Обру келтирарди
Ҳалол меҳнатинг.*

Бу сатрлар шоирнинг “Онамдан мактуб” шеърдан. Тўғри, қайси бир она ўз фарзандининг ҳузур—ҳаловатда, ҳамма қатори тинч, хотиржам яшабини истамайди. Она қалби ҳаққоний очиб берилган. Лекин шоир руҳий уммонида кутилмаган тўлқинлар қўзғовчи, фақат Есенингагина тегишли бўлган, унинг тақдири билан боғлиқ аччиқ бир ҳақиқат ҳам қалқиб чиқади. Онанинг чексиз меҳр—муҳаббати билан чиқади бу ҳақиқат: “Менга сира ёқмас Шоирлигинг ҳам”.

Есенин ўзининг «Жавоб» мактубида ёзади:

*Азиз онагинам,
Бўлгин саломат.
Меҳру шафқатингни
Сезиб турибман.
Сен зарра тасаввур
Қилмассан фақат,
Нима деб дунёда
Яшаб юрибман.*

Она-чи? Она нима учун яшайди? Бунга ҳар доим жавоб тайёр бўлган: фарзанд учун яшайди. Фарзанд улғаяди, бағридан кетади. Шунда соғиниб яшайди, кутиб яшайди. Қўлтиғига кириб, тирикчилик юкини кўтаришда суянчиқ бўлишини истади. Яна “Онамдан мактуб” шеърига қайтамыз:

*Кўзимиз тўрт бўлди,
Болам, келақол.
Яхшийди ҳайитга
Келсанг, ҳар қалай.
Отангга иштонлик,
Менга жун рўмол,
Олакел, бизларда
Камчилик талай.*

Фарзандим орқасидан орзу—ҳавас кўрсам, келин-лик бўлсам, набира суйсам дейди. Бор ниятларини, дардларини, ҳатто армонларини тўкиб солади она. “Афсус ниятимиз бўлмади ҳосил. Барбод бўлди сўнгги Умидимиз ҳам”. Нима ўзи сўнгги умид, нима учун барбод бўлди:

*Отанг ўйлар эди—
Шеър ёзиб қойил,
Бир дунё пул топиб
Келади болам.
Аммо сендан бир сўм
Келмас, болажон.
Ўкинчларимизнинг
Бош сабаби шул.
Хомтама бўлибмиз,
Ҳолингдан аён:
Тўламас эканлар
Шеър ёзганга мўл.*

Ҳа, шоирлик осон эмас. “Қўй, пулдан гапирма, Мол—мулк на керак”, деса ҳам бутун дардини ичига ютиб яшайди.

*Онажоним,
Келар бизга ҳам фурсат,
Келадир интизор
Кутганимиз дам.*

Кимгадир бу дамларни кутиш кулгилидир. Чунки улар учун даврни ўзгартиришга ҳеч қандай ҳожат йўқ. Даврнинг ўзи улар қўлига пичоқ бериб мойга солиб қўйган. Ким қай йўл билан қандай яшаяпти ҳаммага аён. Онанинг “Менга сира ёқмас шоирлигинг ҳам” дейишида, энди англаган бўлсангиз, чуқур ижтимоийлик ётибди, яъни даврдаги тенгсизликдан ва турмушнинг оғирли-

гидандир. Бу ҳақиқатга мактубнинг охирларида ишора қилинган:

*Энди бўлса бизни
Эзди ғам, алам.
От йўқ,
Пул йўқ, бориб
Олсак нақд сўмга.
Уйда бўлсанг эдинг
У зеҳнинг билан
Раис бўлар эдинг
Волижроқўмга.
Бошқача бўларди
Бизнинг тириклик.*

Оналар оддий яшайдилар, оддий фикрлайдилар, оддий сўзлайдилар. Лекин бу оддийликда мураккаб бу ҳаётнинг инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқати яширинган бўлади. Есениннинг топқирлиги ва маҳорати шундаки, давр ҳақиқатини мана шу йўл билан айтди. Ўша давр руҳининг бадий тасвирини бера олди. Шундан келиб чиқиб, ўз “жавоб”ида нима деб дунёда яшаб юрганини ҳам ички бир руҳият орқали очиб берган:

*Барча кўкламлардан
Мен севган кўклам—
Башар дилидаги
Буюк инқилоб.
Ўшанга интилиб
Чекарман алам,
Ўшани севаман,
Чорлайман шитоб.*

Инқилобни фақат қуролли тўнтаришдан иборат деб тушуниш китобхонни чалғитиши мумкин. Шоир учун инқилоб қалбдан бошланади. Шоир қурол би-

лан эмас, қалам билан курашга киради. Қалбда инқилоб бўлмагунча инсон ўзгармайди. Инсон ўзгармагунча замон фақат ўз шаклини ўзгартира олади, холос. Агар шу ҳолат рўй берса давр ва шахс руҳиятида зиддият кескинлашади. Бу эса шоирдан янада фидоийликни талаб қилади. Есенин тақдири шундай кечди.

Мақола аввалида Пушкиндан сўнг давр ўз Есенинини яратди, деган хулосага келгандик. Бу давр эҳтиёжининг ҳосиласи. Оддий халққа яқинлашиш, уларнинг бахт—саодати учун қайғуриш, бу йўлда фидоийлик кўрсатиш, улуғ ғоялар учун курашиш Есенин яшаган даврнинг умумий руҳи эди. Шоир шунинг учун яшаб, шунинг учун ижод қилмадими? У 1913 йилдаёқ бир хатида ёзганди: «Одамлар, ўзингизга назар солинг, Исолар сизнинг орангиздан чиқмадими, ё сизнинг ўзингиз Исо бўла олмайсизми? агар тақдир раво кўрса мен Исодай йўл тута олмайманми...»⁴ (Исо бандаларнинг бахти учун хочга михланган — Б.Р) Бу эндигина шеъриятга кириб келаётган 18 яшар бир йигитнинг даврга руҳан тайёр бўлаётганлигидан дарак эди. Шоир шеърияти ва бу майдондаги жасорати, фидоийлиги балки шунинг натижасидир. Ҳатто Есенин ўз шеърлари билан одамларнинг бахти учун хочга михланишга ҳам тайёр турган Исога ўхшаб кетади.

⁴ Сергей Есенин. Собрание сочинений в трёх томах, 3-том, Москва, 1970. 205-стр.

“ҚАЁН ЭЛТМОҚДАДИР БИЗЛАРНИ ТАҚДИР”

Есенин ижоди миллий заминга чуқур илдиз отган улкан ва гўзал бир дарахтга ўхшайди. Афсуски, бу қиёс ҳали охиригича етгани йўқ. Давоми эса шундай: Бу дарахтнинг энг баланд шоҳида ярадор бир қуш кенг ва мусаффо осмонга талпиниб, қанот қоқиб турибди. Шоир руҳий дунёсини худди мана шу қиёснинг заминидаги ҳақиқатдан изламоқ керак.

Есенин ижод қилган йиллар Биринчи жаҳон уруши, Чоризмнинг қулатилиши ва Шўро ҳокимиятининг ўрнатилиши, ниҳоят, янги тузумнинг дастлабки йилларига тўғри келди. Бошқача қилиб айтганда, Россиянинг бўронли даври эди. Бу бўрон анча олдинроқ рус заминидан ташқарида ўша давр дохийларининг “Европада бир шарпа оралаб юрибди” деган шипшитишларидан тонг шамолидай ёқимли бошланиб Россияда чанг-тўзонга айланган эди.

*Ер улкан кемадир,
Кимдир ногаҳон
Янги ҳаёт учун,
Янги шон учун
Бу улкан кемани
Даҳшатли бўрон,
Денгизлар қўйнига
Йўллади бугун.*

Шоирнинг ўзи ҳам, айниқса, инқилобий ҳаракатлар тўлқинланаётган даврдаги ҳолатини қуйидаги мисраларда аниқ ифодалаган:

*Сиз билмас эдингиз
Бўронда ахир,
Мени ўз бағрига
Тортганин гирдоб.*

Давр шоирни бўрон билан юзма—юз қилди. Бу юзма—юзлик унинг фикр ва ҳис—туйғуларини тўлқинлантирмаслиги мумкин эмас. Айниқса, ҳар бир воқеа—ҳодисадан ўз қалб истақларини кутаётган, ташна дили қонмай турган бир пайтда моҳиятга етиш истаги кучли бўлиши муқаррар. Моҳият эса ҳақиқатга олиб боради. Энди табиий бир савол туғилади: Есениннинг мана шу бўрондан, яъни ўша давр воқеа—ҳодисаларидан келиб чиқарган ҳақиқати нима эди? Шоирнинг “Бўрон тинди, кам қолдик омон” сатри билан бошланувчи “Совет Руси” шеърдан бу саволга бир қадар жавоб олиш мумкин. Чунки шеърда Шўро тузумининг дастлабки йилларидаги қишлоқ ҳаёти, кишилар руҳияти ва шоирнинг изтиробли ҳолати ифодаланган.

“Қайтдим ғариб қолган масканим томон” деган шоир:

*Бошимни ўй чулғар,
Ўнгми бу, рўё?
Ватаним шу қадар ўзгармиш ҳозир.
Мен ўз қишлоғимда турибман гўё
Узоқ бир ўлкадан келган мусофир,—*

ҳолатига тушиб қолади. Нега шундай бўлди?! Ахир Ватандаги бу ўзгаришлар янги тузумдан нишона эмасмиди. Есениннинг бу ҳолатини тушуниш учун ҳақиқий шоирларнинг бошқалардан фарқли ва устун жиҳатларини ифодаловчи қуйидаги фикрни келтириб ўтмоқчимиз: “Дарҳақиқат, шоир мавжуд ёки мавжуд бўлмаган нарсалар ҳақида сўзлашга интилмайдди. У фақат мавжуд бўлиш ёки мавжуд бўлмаслиги лозим нарсалар ҳақидагина сўзлайди”.¹ Шу фикрдан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкин—

¹ Дилмурод Қуронов, Баҳодир Раҳмонов. Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари. Тошкент, “Фан” нашриёти, 2008 йил, 181-бет.

ки, Есенинни бу ўзгаришлардан кўра унда келтирилган рус қишлоқларининг келажаги, оддий кишиларнинг дунёқараши, юртнинг тақдири қай томонга кетаётганлиги кўпроқ ўйлантиради. У кўрадики: “Янги авлоднинг ҳам кулбаси ўша”, “Сўкиниб, тупуриб аламли, қашшоқ Турмуш тўғрисида баҳс қилар деҳқон”, аскарлар эса мағрур ва керилиб Будённий ҳақида ва қилган жангларида оғиз кўпиртиришади: “Мана шундай, бизлар қилдик лоларанг Буржуй қони билан Қрим ёқасин...” Қишлоқ йигитлари эса “Гармонни янгротиб баралла улар Куйлар Бедний Демьян агиткаларин”. Мана, Шўро даври ҳавоси билан нафас олаётган қишлоқ манзараси. Тўғри, янги авлоднинг кулбасида янги бир зиё. Шоир бунини “Балки сен юз тутдинг хазон фаслига, Тингла, бўлак ёшлар бўлак куй айтар”, — дея ўз ижоди ҳақида қайғуради. Айниқса, деҳқонларнинг “аламли қашшоқ турмуш тўғрисида”ги баҳслари ҳали тугамаган бир пайтда ёшларнинг бутун Ер юзини Ватан дея, гармонни янгротиб Демьян Бедний агиткаларини (инқилобий руҳдаги марш шеърлар ижод қилган шоир) баралла куйлаётгани, албатта, шоир кўнглига оғир ботади. Ахир Есенин: “Ўргатилган қушмас, шоирман ахир. Қандайдир Демьянлар тенги эмасман,” деганида ҳаёт ҳақиқатидан кўз юмуб, тўтиқушдай сиёсат тарғиботчисига айланган, кўнгил ишини давр чархпалагига мослаштирган шоирлардан нафратланганлиги айнан ҳақиқат.

Ўз эътиқодида собит туриб келган Есениннинг янги тузум ўзгаришларини кучоқ очиб, кўнгли тўлиб қабул қилолмаганлигининг бошқа сабаблари ҳам йўқ эмас. Унинг 1920 йилда ёзган хатларидан биридаги ушбу парчага эътибор қилайлик: “Биз Тихорецкийдан Пятигорскка кетаётган эдик, бирдан чинқириқ эшитилиб қолди, деразадан мўраласак, биласизми нима? Паровознинг орқасидан кичкина тулпорчанинг чопа-

ётганини кўряпмиз. У шундай чопяптики бирданига у бизга паровоздан ўтиб кетмоқчидай туюлди. У жуда узоқ югурди, лекин охири чарчай бошлади ва қайсидир станцияда уни тутиб олишди. Бу эпизод ким учундир аҳамиятсиздир, лекин мен учун кўп нарсани билдиради. Пўлат от тирик отни енгди ва бу кичкина тулпорча мен учун қишлоқнинг йўқолиб кетаётган образи...” Яна қуйироқда ёзади: “Тарих ҳозир шахснинг тирик жон сифатида ўлиб бораётган даврини бошдан кечиряпти, ахир бутунлай мен ўйлаган социализм бўлмапти, бошқа аниқ ва сунъий, худди Елена оролига ўхшаган шуҳратсиз ва орзусиз бўляпти. Унда кўринмас дунёга кўприк қураётган тирик жон сиқилиб қолади, чунки келаётган авлодларнинг оёғи остидан бу кўприкларни қирқиб ёки портлатиб юборишяпти. Албатта, кимгадир очилса, у аллақачон пўпанак босган шу кўприкларни кўради, лекин уй қурилса—ю, унда ҳеч ким яшамаса, қайиқ ясалса—ю, унда биров сузмаса афсус қилинади”.² 1922 йилга келиб ҳатто шундай хулосаларни ҳам қайд этган эди: “Қалб бу умуман ортиқча нарса, доим пиймаларда Аксеновнинг кир сочлари ва соқоли билан, ғамгин ва қўрқинч билан мен ўзимга гапиришни ўргана бошладим: Есенин қалбининг тугмасини қада, бу тугмаси ечилган шимга ўхшаб ёқимсиз”.³

Мана Есениннинг руҳий парвозига соя солаётган қора булутлар: инқилобдан кейинги булутлар.

*Мана диёр
Менга шундай кўринди,—*

дея юрак дардларини тўқа бошлайди шоир:

² Сергей Есенин. Собрание сочинений в трёх томах. 3-том. —Москва, 1970.

³ Юқоридаги китоб. 262-бет.

*Куйлардим мен дея халқ бирла ҳамдам.
Бунда менинг шеърим керакмас энди,
Керакмасман энди балки ўзим ҳам.
Нетай, майли,
Кечир мени, жон ўлкам,
Сенга хизмат қилдим — шундан мамнунман,
Майли бугун мени куйлашмаса ҳам,
Мен куйлаган чоғда мажруҳ эдинг сен.
Барин қабул қилдим,
Неки бор бугун.
Юргайман де деса бу янги дунё,
Қалбим, жоним берай Октябрь учун
Ва лекин созимни бермайман асло!*

Қалбини, жонини беришга тайёр турган шоир нима сабабдан инқилоб учун созимни асло бермайман, дея қатъий таъкидлаяпти. Чунки шеър — ҳақиқат элчиси. Нафақат ўз даврида, балки даврдан даврга, авлоддан авлодга ҳақиқатни етказувчи барҳаёт элчи. Ҳақиқат эса аччиқ. Шунинг учун бўлса керак “Поэзия — ёлғоннинг онаси”, “Шоирлар энг катта ёлғончилардир” деб шеърятнинг қадр—қимматини ва шоирларнинг мавқеини туширишга ҳаракат қилинган даврлар бўлган. Англия адабий—танқидий тафаккурининг таниқли намоёндаси Филипп Сидни ўзининг “Поэзия ҳимоясига” номли асарида бу тарғиботга қарши: “...мен бунинг тамом зиддини айтган бўлардим, — дейди, — зеро, имоним комилки, осмон гумбази остида мавжуд ижодкорлар ичида энг ростгўйи шоирдир. Ҳатто инсон сифатида ёлғонга мойил бўлганида ҳам, шоир сифатида у ёлғончи бўла олмайди”.⁴ Биз ҳам яна бир бор таъкидлашни маъқул топдик: “Шоир сифатида у ёлғончи бўла олмайди”.

⁴ Дилмурод Куронов, Баҳодир Раҳмонов. Кўрсатилган китоб, 180-бет.

Есениннинг “Ва лекин созимни бермасман асло” дейи-
шини ҳам айнан шу фикр билан асосланса ҳақиқат-
нинг юзага чиқиши ишончлироқ кечади. Чунки созни
бериш, унинг куйига мослаб шеър ёзиш — янги тузум
нофорасига кўр—кўрона ўйнашдай гап. Бу эса ёлғонга
олиб боради. Бунга шеърнинг хулосасида ҳам ишора
бор. Аввалроқ “Бунда менинг шеърим керакмас энди”
деган шоир “Русь”ни яна куйлашни муқаррар қилиб
айтади, “лекин” дейди у “Оламда бир кун Йўқолган-
да ёлғон, Кулфат ва уруш”. Эътибор қилинг “Йўқол-
ганда ёлғон”. Биз урғу бераётган мана шу жумлада
Есенин янги тузумнинг энг қисқа ва лўнда баҳосини
бошқача йўл билан айтиб қўйган.

Россиянинг янги тузумдаги мана шу дастлабки дав-
ри бир томондан кўп ижодкорларни синади ва сара-
лади. Ҳақиқий, яъни ҳақталаб ижодкорлар чуқур ички
изтироб билан қалам тебрата бошладилар, янги ту-
зумга умид кўзи билан боқдилар. Шунинг учун ҳам
заррача умидбахш нимаики бўлса улуғладилар. Есе-
нин ҳам “Дарғага шараф—шон ўқийман бугун”, —
дейди. Дарға, бу — янги тузум доҳийси. Ҳатто ёзади,
“Бахтим шуки, Бўлдим қора кунларда унга фикрдош
Ҳамкор, ҳамнафас”. Бироқ шоир шуни ҳам англади-
ки, “Давр кўкдан ёғдирмас патир нонини”. Шундай
ҳолатда шоир ҳам четда туриши мумкин эмас. Есенин
ўзининг бу шоирлик бурчини чуқур англаб етган.

*Биз ахир турибмиз
Жангга бўлиб тахт,
Ким замбарак тутиб,
Ким тутиб қалам.*

Лекин ҳар бир сиёсатнинг ўз шоирлари бўлади.
“Ўз” деган сўзга урғу беряпмиз. Россия тарихида ҳам
мана шундай ҳолатлар очиқ сезилиб қолган кескин
сиёсий даврлар бўлган. Айниқса, Октябрь тўнтари-

шидан сўнг инқилобий шеърят пайдо бўлди, сал кейинроқ эса, аниқроғи 20—йилларда партия ғояларини тарғиб этувчи пролетар адабиёти шакллана бошлаган эди. Партия адабиётни ҳам жиловлаб ўз қўлига бутунлай олиш ниятида бўлган мураккаб бир пайтда халқпарвар, ҳақиқатпараст, табиатан эркин ва эътиқодли ижодкорлар ҳам янги тузумга ё ишонч, ё умид кўзи билан боққан ҳолда мана шу умумий жараённинг доирасида бўлдилар. Маълум бир муддат “Мен — большевик” деб маълум бир сатрларни қоралаб ватанпарварлик, фидойийлик, эрк ва озодлик ғояларини замон талаби даражасида улуғловчи шеърлар, ҳатто дoston ёзган Есенин ҳам янги тузум сиёсатининг “ўз шоирлари” қаторида бўлолмаслигини англаб етади. “Бунда менинг шеърим керакмас энди, Керакмасман энди балки ўзим ҳам”, — мана шоирнинг аччиқ хулосаси. Шу ўринда шоир хулосасининг бир далили сифатида унинг “Аёлга мактуб” шеърига фикрингизни тортмоқчимиз. Бир ўқишда бу шеърни муҳаббат мавзусидаги соф лирикадай қабул қиласиз. Лекин синчков китобхон чуқур ижтимоий лириканинг юксак намунаси эканлигини сезади ва даврдан, шоир тақдиридан бир қадар огоҳ бўлади. Бизнингча, аёл, бу — тимсол. Тимсол бўлганда ҳам даврнинг бадий тимсоли. Шоирнинг айтмоқчи бўлган дарди мана шу тимсол орқалигина, яъни шеърнинг тағмазмуни очилгандагина маълум бўлади. Шоирнинг аёлга — даврга бўлган меҳр—муҳаббати чексиз. Лекин бу севгига бўлган муносабат кутилмаганда кескин ва жуда қатъий тус олади:

*Дедингиз:
Бас, етар,
Ажрамоқ керак.
Бетартиб умримдан*

*Тоқатингиз тоқ.
Изламоқ бўлдингиз
Оқилроқ эркак,
Менинг қисматим—чи
Тубанлаб кетмоқ.*

Изтиробли ҳолат. Ахир мана шу ёрга боғланганлиги учун ҳам бўрон гирдоблари уни ўз қаърига тортмаганмиди. Нотинч денгизда чайқалган кемада боши айланмаганмиди, йиқилмаганмиди. Тоқати тоқ бўлиб қаҳвахонадан таскин топмаганмиди. Қадаҳга бош эгиб бу ҳаётда ёлғиз йўлдоши май бўлмаганмиди. Бу шеърда қайд этилган бўрон, гирдоб, нотинч денгиз, чайқалган кема, қаҳвахона, май — буларнинг ҳаммаси — ўхшатиш. Булар давр билан боғлиқ бўлган ғоявий кураш, бу курашда ожиз ва кучсизларнинг фарқ бўладиган жойи, нотинч тузум, алғов—далғов замин. Қаҳвахона, қадаҳ, май тимсоллари эса шарқ адабиётида худо билан боғлиқдир. Есенин, маълумки, шарқ шеърятидан хабардор бўлган. Шундай бўлса ҳам биз бутун ишонч билан айтмаган ҳолда қуйидаги тағмазмунни ҳавола қилмоқчимиз. Шоир нотинч тузумдан, ундаги қалбсиз кимсалардан кўнглига малҳам тополмай алғовдалғов заминдан кўз юмиб узлатга чекинади. Фақат яратгандан кўнглига таскин топади.

Йиллар ўтиб, ёши улғайиб, фикрлари ва ҳис-туйғулари ўзгаргач:

*Мен тамом бошқаман,
Ёр бўлсам бугун
Сизни қийнамасдим
Балки у қадар,—*

дея умид қилади. Лекин давр уни ўзига яқин кўриб кучоқ очиб кутиб оладиган, кўнгил билан ҳисоблашадиган ҳолатда эмасди. Тақдир шоирни шу хулосага олиб келади.

*Сиз мени кечиринг,
Сиз энди бошқа.
Бугун сизга оқил,
Жиддий эр ҳамдам.
Бизнинг таъвишларни
Урмайсиз бошга,
Зарра керакмасман
Сизга ўзим ҳам.
Майли яшанг янги
Ёрнинг олдида,
Бахтли бўлинг, шудир
Тилагим менинг.*

Яна ўхшатишга эътибор қилайлик. Оқил, жиддий эр, бу — сиёсат. Юқорида Есениннинг бир хатидан парча келтирган эдик. Унда “...ахир бутунлай мен ўйлаган социализм бўлмапти” деб куюниб ёзганди. Демак, шоир кутмаган, ҳатто кўнгилдан қабул қила олмайдиган социализмнинг сиёсати давр билан оғиз—бурун ўпишиб бўлган эди. Ана энди шоирнинг аччиқ тақдирини кўз олдингизга келтириб кўринг. Балки бу шеър шоирнинг давр билан хайрлашувидир.

Шеърда шоирни изтиробга солган бир савол қўйилган. Жавобсиз қолган бу савол Есениннинг бутун ҳаётини, ижодини, унинг аччиқ қисматини белгилади. Биз ҳам юқорида шоирнинг даврдан келиб чиқарган ҳақиқати нима эди? деган саволни қўйгандик. Ажабланарлиси шуки, Есенинни умрининг охиригача азоблаган, балки ҳаётининг фожиали якунланишига олиб келган жавобсиз бу савол бизнинг саволимизга айнан тўғри жавоб бўлиб чиқди. Агар янглишмаган бўлсак, Есениннинг ўз давридан келиб чиқарган хулосаси, аччиқ ва армонли ҳақиқати мана шу биргина сатрда жамланган ҳолда яшаб келаяпти:

“Қаён элтмоқдадир бизларни тақдир?”

“ФОРС ТАРОНАЛАРИ”

Шоир қалби тинимсиз равишда дард билан ярала-
ниб бораверади ва шунинг баробарида хаста кўнгли-
га малҳам излайверади. Бу оғир руҳий жараён ижодга
гоҳо кутилмаган оҳангларни ҳам олиб киради. Сергей
Есениннинг “Форс тароналари” туркумини ҳам шун-
дай руҳий ҳолатнинг меваси сифатида қабул қилсак,
шоир ички дунёсининг бадиий ҳақиқатидан йироқ
кетмаган бўламиз.

Албатта, рус адабиётшунослигида шоирнинг бу
туркуми ҳақида ёзилган ишлар ва билдирилган фикр-
лар кўп. Улардаги маълумотлар ва хулосалар бир-
бирини тўлдиради. Биз улардан ошириб янги бир фикр
айтмоқчи эмасмиз. Лекин ҳамма фикр ва хулосалар-
ни бирлаштириб турувчи бир доирани алоҳида таъ-
кидламоқчимиз. Бу шоирнинг руҳияти, янада аниқ-
роқ айтганда, руҳий эҳтиёжидир. Чунки кўнгил шо-
ирларида ҳар бир ижод намунасининг илдизи, яра-
тилиш сабаблари унинг руҳиятига бориб тақалади.
“Форс тароналари” ҳам бундан мустасно эмас.

Адабиётларда бу туркумнинг яратилишига асос
бўлган манба ишонч билан қайд этилади, бунинг учун
далил бор, қолаверса, “Туркум”нинг номи ва ундаги
шеърларнинг ўзи ҳам ишончли хулоса, яъни ўрта аср
форс шеърияти таъсирида яратилган. Замондошлари-
нинг хотираларида шоирнинг шарқ шеърияти билан
танишиши ҳақидаги маълумотлар ҳам етиб келган.¹
Уларда қайд этилишича, академик Корш таржима-
сидаги “X—XV аср форс шеърияти” китоби Есенин
қўлига тушиб қолади ва шоир китобни ҳеч кимга бе-

¹ Қаранг: Н.Вержбицкий. Встречи с Есениным. Воспоминания. Тбилиси. 1961. П. Чагин. Есенин в Баку. - В кн.: Воспоминания о Сергее Есенине. Москва, 1965. В Мануйлов. О Сергее Есенине. - В кн.: О Есенине Москва, 1990. М. Ротман. Все, что помню о Есенине. Москва, 1973.

ришни истамайди. Уни нимадир қаттиқ мафтун қилиб қўйгани аниқ эди. “Форс тароналари”дан ҳам шу нарсa маълумки, ундаги Саъдий ва Ҳофизнинг ғазаллари, Румий, Ҳоқоний ва Умар Ҳайёмнинг рубоийлари шоирни кўпроқ ҳайратлантирган, ўз навбатида таъсир ўтказган.

Бокуда бўлганида эса кекса бир савдогар дўконида эски қўлёзма китоблар билан танишади. Есениннинг илтимоси билан дўкондор Фирдавсий ва Саъдийнинг форсий шеърларидан ўқиб беради. Сўнг шоир “Шоҳнома” қўлёзмасига ишланган миниатюраларни ҳайратланиб томоша қилади.

Яна шуни ҳам қайд этиб ўтиш керакки, Есенин нафақат форсий, балки араб тилидаги айрим асарларнинг таржималари билан ҳам танишган. Бундан ташқари, Есениннинг Шарқ адабиётига қизиқишида унинг Туркистон ва Кавказда бўлиши, у ердаги ижодкорлар билан яқинлиги, улар билан доимий алоқада бўлиб турганлиги ҳам муҳим роль ўйнайди. Айниқса, Озарбайжон ва Грузияда бўлганида Саъдий ва Ҳофизлар юрти жойлашган денгиз орти ўта афсонавий бир диёр каби ўзига тортади ва бориш иштиёқи кундан-кун кучая боради. 1924 йил феврал ойида Есенин билан илк бор танишган таниқли журналист ва давлат ходими “Бакинский рабочий” газетасининг муҳаррири Пётр Иванович Чагин ўша биринчи учрашувдаёқ шоир ундан Форс диёрини кўрсатишини илтимос қилганлигини қайд қилиб ўтади.² Форс диёрига боришдан доимо умидвор бўлиб яшаган шоир ўша йилнинг 24 декабрида Батумидан П.Чагинга ёзган хатида: “Мен Сухуми ва Эриванда бўлишим керак. Ким билади, балки Техронга, Пётр олдига борарман”, — дейди.³ (Есенин тилга олган

² Қаранг: П.Ф.Юшин. Сергей Есенин. Москва, 1969. 308-стр.

³ Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах. 3-том, Москва, 1970, 276-стр.

Пётр номи Чагиннинг акаси Б.И.Болдовкин бўлиб, ўша йилларда Техрондаги Совет элчихонаси коменданти лавозимида ишлаган — Б.Р.) Бу пайтда Сергей Есенин “Форс тароналари” туркумида бир неча шеърлар ёзиб ҳам улгурганди. Ҳатто 1925 йилнинг 8 апрелида Галина Бениславскаяга Бокудан ёзган мактубида, фақат армонга айланиб қолаётган орзусини амалга оширишни қатъий қилиб қўяди: “Энг асосийси, мен Техронга учимиз керак... Сиз ҳам тушунарсиз, мен ўргангани кетаяпман. Мен ҳатто Шерозга ҳам боришим керак, ўйлайманки, албатта, бораман. Ахир у ерда энг талантли форс шоирлари туғилишган”.⁴

Афсуски, шоир орзуси амалга ошмайди. Лекин Есенин руҳиятининг, меҳр-муҳаббатининг, қизиқиши ва изланишларининг, тасаввури ва бадиий тафаккурининг, қолаверса, юксак истеъдодининг маҳсули сифатида “Форс тароналари” туркуми дунёга келди. Бу туркумдаги шеърлар 1924 йил октябридан 1925 йил августигача бўлган давр оралиғида шоирнинг асосан Боку, Батуми, Тифлисида бўлган пайтларида ёзилган. Шоир Бениславскаяга ва Чагинга ёзган хатларида туркумдаги шеърларни 20 та деб қайд қилган эди. 1925 йилда ўз ичига 15 шеърни жамлаган “Форс тароналари” алоҳида китоб ҳолида чоп этилади. Китоб “меҳр—муҳаббат ва дўстликнинг рамзи сифатида Пётр Иванович Чагинга” бағишланганлиги ҳам қайд этиб қўйилган.

Шундай қилиб рус адабиётида Шарқ шеърляти таъсирида яратилган бадиият намуналари Пушкиндан сўнг Есенин ижодида давом эттирилди. Машҳур немис шоири Гётенинг “Ғарбу Шарқ девони” ўзаро таъсирнинг буюк ютуғи сифатида жаҳон шеърляти хазинасидан мустаҳкам ўрин олганлиги ҳаммага маълум. Қолаверса, машҳур поляк шоири Адам Мицке-

⁴ Сергей Есенин. Юқоридаги тўплам. 291-бет.

вич номини ҳам шу қаторга қўшиш мумкин. Умуминсоний мақсад ва ғояларга йўғрилган шеърят эзгулик ва ғўзаллик уруғларини қаердан бўлса ҳам топиб ўз тупроғига қориштира олади ва мевасини барчага тақдим этади. Есениннинг “Форс тароналари” ҳам мана шундай ҳолатда тақдим этилган ғўзал шеърӣ гулдастадир. Лекин биз бу қадар дилга ором бағишловчи ғўзал шеърлар дард билан яраланган хаста бир кўнгилнинг топган малҳами эканлигини ҳам ҳис қилишимиз керак. Мақоланинг аввалида бошлаб қўйганимиздай, “Форс тароналари” шоирнинг руҳӣ эҳтиёжидан туғилди.

Маълумки, шоир умрининг охирги йилларида оғир руҳӣ исканжада яшайди. Нафас олаётган носоглом муҳит шоир кўнгилни ғам, алам, дард билан яралайди, хасталайди. Шу йилларда ёзган шеърлари унинг бу ҳолатидан гувоҳлик беради: “Алдасман ўзимни бу кун, юрагимда укубатли ғам”, “Мен ҳам сиздек гумроҳ бандаман, Менинг ҳам йўқ қайтарга йўлим”, “Ғам—ҳасратлар чиқсин бағримдан”, “Токи унутайин оғуга тўла, Ардоқсиз, оромсиз ўтган кунларим”, “Дунёни унутдим, Тамом мастона, Май бўлди ҳаётда ёлғиз йўлдошим”, “Аллақачон сўнган севгига Умид боғлаб яшайман ҳамон”, “Нақадар кам ҳаётда чин дўст, Кўплардек менинг ҳам юрагимда доғ” — мана ўша йиллардаги руҳӣ ҳолатидан парчалар ва ҳаммасини умумлаштириб турувчи куйидаги сатрга ҳам эътибор қилинг: “Дўстгинам, дўстгинам, ичим тўла дард”.

Мана шундай ҳолатда тақдир шоирни шарқ шеърӣти билан юзма—юз қилди. Ундаги ёр ғўзаллигини мадҳ этувчи, муҳаббатни улуғловчи ҳамда ҳаёт фалсафасини бадий ифода этувчи ғазал ва рубоийлар шоирнинг хаста кўнгилга малҳам бўлиб босилди. Туркумдаги биринчи шеърнинг биринчи банди фикримизга асос бўла олади. Нима учун айнан биринчи шеър, биринчи банд. Баъзан дустон, қонаверон, шен-

рий туркумларнинг бошланишида унинг ёзилиш сабаблари очиқ баён этилади, ҳеч бўлмаганда, ишора қилинади. Бу нарса, айниқса, шарқ адабиётининг асосий хусусиятларидан биридир. Балки Есенин ҳам биринчи бандда туркумнинг ёзилиш сабабига ишора қилгандир. Айрим манбаларда шунга яқин фикрлар ҳам айтилган.⁵ Биз ҳам ўша биринчи бандга эътиборингизни тортмоқчимиз. Тўлиқроқ тасаввурга эга бўлишингиз учун фақат таржима билан чекланмасдан айнан рус тилидагисини ҳам келтиришни маъқул топдик.

*Доғлар кетмиш мажруҳ кўнгилдан,
Маст васваса қўзғамас тугён.
Мен дардимга Техрон гулидан
Чойхонада тополдим дармон.*

*Улеглась моя бывлая рана —
Пьяный бред негложет сердце мне.
Синими цветами Тегерана
Я лечу их нынче в чайхане.*

Энди биз сатрлардаги бадийликни назардан қочирмаган ҳолда, айрим сўзларнинг ишоравий маъноларига ҳам эътибор қилиб фикр юритмоқчимиз. Аввало, қуйидаги бирикмага диққат қилишимиз керак. — “Пьяный бред”, яъни мастлик васвасаси. Бу ҳолатнинг май билан боғлиқлиги ҳаммага аён. Адабиётда эса май — тимсол (образ). Демак, мастлик ҳам шунинг давомидир. Шарқ шеъриятида май образи бу — анъанавий. Айниқса, Умар Ҳайём рубоийларида ҳаёт фалсафаси асосан шу образ воситасида очиб берилган. Бу билан биз Есенин ижодидаги ўша сўзни ҳам шарқ тимсолларига мажбурлаб боғлаб қўяётганимиз йўқ.

⁵ Қаранг: В.Е.Холшевников. “Шаганэ ты моя, Шаганэ!...” -В кн.: В Мире Есенина. М., 1986. 354-стр.

Банддаги мастлик васвасасини фақат тўғри маънодагина қабул қилиб қолишликдан сақланишимиз керак, демоқчимиз холос.

Абдулла Ориповда бир сатр бор: “Қисмат майин ичдим — аччиқ ва тахир”. Есениндаги мастлик васвасаси ҳам мана шундай қисмат майидан. Бу майнинг таркиби инсонни охир—оқибатда ақлдан оздирадиган — дард, алам, ғам, ҳасрат, укубат, изтироб... Булар яшаб турган жамиятнинг шоирларга кўпроқ берадиган маҳсулоти. Биз юқорида Есениннинг шундай ҳолатидан яралган айрим шеърӣй парчаларни келтирган эдик. Энди тасаввур қилинг, “мастлик васвасаси” — ҳаёти ва жамиятидан юрагига қуйилиб-қуйилиб тўлиб—тошиб кетган дардларнинг исканжасида қолган ҳолат. Энди эса ўша мажруҳ кўнғилдан мастлик васвасаси туғён қўзғамай қолди. Чунки у Техрон гулидан чойхонада дармон топди. “Техрон гули” кейинги бандда янада аниқ бўлади.

*Ўткир ароқ, май ўрнига ҳам
Аччиқ—аччиқ чой тутар менга.*

Демак, чой яъни Техрон гулидан тайёрланган чой. Шу ерда юқорида келтирилган Есенин мактубидаги бир жумлани яна бир бор эслатиб ўтмоқчимиз: “Ахир у ерда (яъни Техронда — Б.Р.) энг талантли форс шоирлари туғилишган”. Шоир Техрон гули деганда ўша энг талантли форс шоирларини назарда тутаётганлиги ҳақиқатдан йироқ эмас. “Чойхона” ҳам ишора, яъни Шарққа ишора қилиняпти. Банднинг мазмуни энди бир қадар ойдинлашди. Демак “Форс тароналари”нинг ёзилишига асосий сабаб (яъни бу билан бошқа сабабларни инкор қилмаяпмиз) шоирнинг ана шундай руҳӣй ҳолати ва бундан чалғӣй ола билиш эҳтиёжининг пайдо бўлганлигидан, деб хулоса чиқаришимиз мумкин.

“Форс тароналари”да муҳаббат мавзуси етакчилик қилади. Бу ҳам юқорида чиқарилган хулосамизга бир қадар ишонч туғдиради. Чунки шоирнинг ўзи туркумга кирган шеърларидан бирида ёзади:

*Бир жуфт оққуш — жонон қўллари
Шўнғир олтин сочларим аро.
Бу дунёда одамлар бари
Ишқни куйлар такрор ва такрор.
Куйлаганман мен ҳам бир маҳал,
Бугун яна такрорлар кўнгил.
Оташ сўзим боиси ўшал,
Нафис шеърим сабаби ҳам ул.*

Шеърый парчадаги “Бугун яна такрорлар кўнгил” мисрасига эътибор қилайлик. Нима учун? Чунки муҳаббатда гўзаллик бор, нафислик бор. Мана шу гўзаллик ва нафислик билан кўнгил чуқур нафас олиш мумкин. Охирги икки мисра русчада қуйидагича: “Потому и дышит глубоко Нежностью пропитанное слово”. Чуқур нафас олганда кўнгилдаги бор губор чиқиб кетади. Муҳаббат — юракнинг ҳам дарди, ҳам малҳами. Дарди ширин, малҳами шифо.

Туркумдаги шеърларнинг барчаси худди мана шу руҳда ёзилган. Уларда севикли ёрнинг исмлари ҳам аниқ келтирилади. Шулардан бири Шаганэ. У туркумдаги 6 та шеърда учрайди. 3 тасида эркалаб айтиладиган Шага шаклида. Бу исм шарқ манбаларида учрайдиган афсонавий гўзал маҳбуба — Шоҳинадир. Лекин ушбу маълумотни, албатта, келтириб ўтишимиз керак. Чунки унда арманча исм эканлиги айтилиб ва шоир билан боғлиқ бир воқеа келтирилади. Есенин 1924 йилда Ботумида мактабда адабиётдан дарс берувчи муаллима Шаганэ Нерсесовной Тальян билан танишиб қолади ва уч кундан кейин “Шаганэ ты моя, Шаганэ!..” шеърини олиб келади, кўп ўтмай эса шеърлар китобини тақдим этади. Унда қуйидаги дастхат — ёзув ҳам бор эди:

*Дорогая моя Шаганэ,
Вы приятны и милы мне.*

Шундан сўнг шоир Ботумидан жўнаб кетади ва у қиз билан бошқа кўришмайди.⁶ Исмадаги бу ўхшашлик балки тасодифдир. Нима бўлганда ҳам Шаганэга бағишланган ўша шеър “Форс тароналари” туркумидаги энг гўзал ва энг мафтункор бадий ижод намунаси сифатида дилларга ором бағишлаб келаяпти.

*Шаҳинам, о менинг Шаҳинам,
Билсанг, шимол Ватандир менга.
Далалардан сўйлайми сенга,
Ой нур сепган бошоқлардан ҳам.
Шаҳинам, о менинг Шаҳинам.*

*Билсанг, шимол ватандир менга,
Унда ой ҳам юз бора улкан.
Шероз қанча бўлмасин кўркам,
Азиз ўлка Рязандир менга,
Билсанг, шимол Ватандир менга.*

*Далалардан сўйлайми сенга?
Сочим олмиш буғдойидан ранг,
Бармоғингга ўра хоҳласанг,
Зарра оғриқ сезилмас менга,
Далалардан сўйлайми сенга?*

*Ой нур сепган бошоқлардан ҳам
Олтин сочим сўйласин, дилдор,
Кул, ўйна—ю, даламни зинҳор
Эслатмагин менга, жонгинам,
Ой нур сепган бошоқлардан ҳам.*

*Шаҳинам, о менинг Шаҳинам,
Шимол ёқда бир нозанин бор:*

⁶ Қаранг: Юқоридаги китоб. 355-бет.

*Сенга ўхшар, ғоятда дилдор,
Балки, мени ўйлар ул санам...
Шаҳинам, о менинг Шаҳинам.*

Бундай дилрабо шеърлар дилларни оҳанграбодай ўзига тортади. Дунёда муҳаббат деган туйғу борлигига шукрона айтасиз. Худди шоир каби агар юрагингизда дард—аламлар тўлиб—тошган бўлса, руҳингиз тушган бўлса, ҳаётнинг бўлар—бўлмас ғам—ташвишлари билан умрингизни ғафлат хазонларига кўмган бўлсангиз, сарғайган, занглаган юрагингизга жон бағишлаб, яна баҳорий яшариш олиб киради бу шеърлар. “Дединг, Саъдий доимо ёрнинг” мисраси билан бошланадиган бир шеърда:

*Гар қизлардан бўлса зиёда
Мен гулларни кесардим буткул,
То кўрмайин ёруғ дунёда
Шаҳинамдан сулувроқ бир гул,—*

дейди. Қуйидаги шеъри билан танишганимизда эса Шаганэ айнан шарқнинг афсонавий гўзали — Шоҳина эканлигига буткул ишонч ҳосил қиламиз:

*Хуросонда бир дарвоза бор,
Остонаси гулга кўмилган.
Унда яшар бир парирухсор,
Хуросонда бир дарвоза бор,
Ҳайҳот, уни очолмадим ман...*

*Мардлигим не ишқ майдонида,
Айтинг, кимга қилай шарҳи ғам?!
Севмас бўлса Шаҳи жонидан,
Ул эшикни очолмас бўлсам,
Мардлигим не ишқ майдонида,*

Бундан ташқари, туркумга гўзал Лаъли ҳам суюкли ёр тимсолида 3 та шеърда тилга олинади.

*Бугун дедим саррофга айтай,
Алишаркан сўмни туманга:
“Ўргат, гўзал Лаълимга айтай,
Ўргат севдим, демоқни менга”.*

*Ул саррофга дедим бугун мен
Елдан сокин, жилғалардан тинч,
“Ўргат менга, гўзил Лаълимдан
Форс тилида сўрайин ўпич”.*

*Яна дедим саррофга атай
Ҳаяжоним дилда беркитиб,
Ўргат, гўзал Лаълимга айтай,
Ўргат, айтай “меникисан”, деб.*

Шарқ шеъриятида кўп ижтимоий ва фалсафий фикрлар муҳаббат мавзуси доирасида маҳорат билан айтилган. “Форс тароналари”да ҳам мана шу хусусият сезилади, ҳатто алоҳида шеърлар ҳам мавжуд:

*Ниқоб билан дўст бўлма, гулрў,
Ёз сўзимни ёдинг лавҳига,
Умр ўзи ғоят қисқа—ку,
Тўймоқ қийин толе шавҳига,
Ёз сўзимни ёдинг лавҳига.*

Ёки:

*Ўйна, сендан не қолур ўлсанг,
Висол айлаб ишқ болига тўй,
Ўликларга сиғинмоқ бўлсанг,
Тирикларни ўз ҳолига қўй.
Шундай деган Шаҳризода ҳам,
Барглар айтар яна бир бора.
Бу дунёда армонсиз одам
Бечоралар ичра бечора.*

Ё бўлмасам:

*Биз барчамиз гўдакмиз бир оз.
Гоҳ кўзда ёш, гоҳ лабда кулгу.
Бўлмиш ушбу дунёда мерос
Барчамизга шодлик ва қайғу.
Талпинма кўп, девона кўнгил,—*

каби шеърий парчалар ҳаёт ҳақида ўйлантиради, ундан сабоқ чиқаришга ундайди. Ҳатто ҳамма даврда ҳам адабиётнинг покланиши учун жон куйдираётган жараёнда баъзан шиор, низом ёки аччиқ талаб каби эслатиб қўйиладиган, кўпчиликка ёд бўлиб кетган шеърий парча ҳам айнан шу “Форс тароналари”дан олинган:

*Ўзгаларнинг овози билан
Тўтиқуш ҳам бийрондир, аммо,
Куйла фақат ўз созинг билан,
Қурбақадек бўлса ҳам ҳатто.*

Туркумга Шарқ руҳини сингдиришда жой номлари ва тасвирнинг ҳам сезиларли ўрни бор. Шоир маҳорати шундаки, унинг тасаввуридаги афсонавий диёрнинг бадиий тасвири сизни ҳам ўзига тортади: “Фирдавсийнинг мовий диёри, Кўпни кўрган эй, Кўҳна диёр! (“Голубая родина Фирдуси, Ты не можешь, памятью простыв”), “Ажойибсан, гўзалсан, Эрон, Лолаларинг бамисли чироқ” (“Хорошо ты, персия, Я знаю, Розы, как светильники, горят”), “Ой нурига ғарқ бўлган Шероз, Парвонадек учар юлдузлар” (“Лунным светам Шираз осиянен, Кружит звёзд мотыльковый рай”), “Йироқларда Бағдод. Бир замон Шаҳризода яшаган диёр” (“Далеко—далеко там Багдад, Где жила и пела Шахризада”), “Нечун маъюс таратар зиё Ой Хуросон чаманларига” (“Отчего луна так светит тускло На сады и

стены Хоросана?”), “Сен куйладинг: “Фрот ортида, Гуллар борки, қизлардан гўзал!” (“Ты пропела: “За Ефратом Розы лучше смертных дев”)

Шоир афсонавий диёрга қанчалик ошиқиб севибли қилиб куйламасан ўз юртига меҳру муҳаббатини яшира олмайди: “Шероз қанча бўлмасин кўркам, Азиз ўлка Рязандир менга”.

*Яна тушди Русь сари йўлим,
Эрон, сендан кетгумми ҳали.
Наҳот, сени боз кўрмас бўлдим?
Она — юртга меҳрим туфайли
Яна тушди Русь сари йўлим.*

Есенин форс заминида бўлолмаган бўлса-да, унинг “Форс тароналари” шу заминда худди ўзиники каби яшаяпти. Есенин шеърларини форс-тожик тилига таржима қилган Шерали Лойиқ қуйидагиларни ёзган эди: “Биз “Форс тароналари”ни айнан Ҳофиз ва Саъдий тилига таржима қилганимиз учун ҳам фахрланишимиз керак. Агар таржималаримиз Эрон, Афғонистон ва форс шеърятини ўқийдиган бошқа юртларгача бориб етсайди, Шероз шеърятини шинавандаларигача етиб борсайди, уларга Есениннинг ўзи шеърларини ўз қўли билан совға қилолмаган бўлса-да, шеърятнинг ўзи Шерозга йўл топганлиги учун руҳи шод бўларди”.⁷ Бу эзгу тилакларнинг айтилганига ҳам 30 йилдан зиёд вақт ўтди. Демак, шарқ руҳида ёзилган “Форс тароналари” ўтган асрнинг иккинчи ярмидаёқ, Шарқнинг кўпгина тилларига ўгирилиб, мафтункор шеърят намунаси сифатида ҳавола этилди. Ҳатто шарқ руҳи “Форс тароналари” билан ҳам Фарбга етиб борганига ҳам анча бўлди.

Филология фанлари доктори, профессор Нажмиддин Комилов Есенин шеърларининг таржимони Эр-

⁷ Юқоридаги китоб. 111-бет.

кин Воҳидов ҳақида ёзаркан, шундай дейди: “Айниқ-са, С.Есениннинг “Форс тароналари” туркумига кирган шеърлари таржимаси ўтган асрнинг 60–йилларида машҳур бўлиб кетгани эсимдан чиқмайди. Рус шоирининг Шарқни қўмсаб, Шарқ оҳангларида яратган маҳзун ва латиф қўшиқлари бутун оҳори, дилрабо оҳанглари билан тилимизда янграб, шеърият муҳлислари дилини ром этган эди. Аслида “эди” дейишимиз ўринсиз. Бу таржималар ҳозир ҳам ва бундан кейин ҳам шундай мафтункор жозибасини сақлаб қолади: С.Есенин гўё ўзбекча куйлаётгандай, “1001 кеча”ни ўқиб, Шаҳризодага, афсонавий Шоҳинага ошиқи беқарор бўлиб, Саъдий ғазаллари руҳида рубоб чертиб қўшиқ айтаётгандай.”⁸ Агар Пушкин, Лермонтов, Маяковский мен учун доно устозлар саналса — деб ёзганди таржимоннинг ўзи, — Есенинга худди ўз ўртоғимдек, гоҳо кўчада шўхлик қилиб юрувчи ўспириндек (мен уни ўқиганимда ўспирин эдим—да) қаттиқ боғланиб қолдим. Ана шу меҳр туфайли таржимага ўтирдим. Уни таржима қилишга мени ҳеч ким ундагани йўқ эди.”⁹ Ҳа, Эркин Воҳидов ҳам дастлаб “Форс тароналари” туркумидаги шеърларни таржима қилган. Умуман, Есениннинг ўзбекча таржималари ўша давр адабиёт иқлимига кутилмаганда беғубор бир тоза ҳаво янглиғ кириб келади. Шеърият шайдолари ундан энтикиб нафас олдилар. Шу нафас билан кўнгилларини тозаладилар. Ҳатто ўзбек шоирлари ижодига ҳам ўз таъсирини ўтказди. Ҳеч бўлмаганда шеър ва шоир қандай бўлиши кераклигини англатди. Адабиётда энг зарур ва энг муҳим таъсир, аввало, шудир.

⁸ Сўз сеҳри. Тошкент, 2006 йил, 22-23-бетлар.

⁹ Эркин Воҳидов. Шоиру шеъру шуур. Тошкент, 1987 йил, 172-бет.

МУҚАДДАСДИР ШОИР ДЕГАН НОМ

Кольцов замонидан бери рус ери Сергей Есениндай табиий, сингишарли ва қадрдон шоирни ҳадя этмаган эди”,¹ — деб ёзганди Борис Пастернак. Лекин Есениннинг ўзи бир шеърда “Менсиз ҳам шеърбознинг уруғи сероб”, — дейди. Ҳақиқатан ҳам шундай. Ҳатто ҳамма даврда. Савол туғилади: шеърбоз ва шоир ҳар хил тушунчани англатадими? Агар шундай бўлса, шоир, яъни чинакам шоир ким? “Ҳақиқий шоир, — деб ёзади таниқли адабиётшунос олим Иброҳим Ҳаққулов, — замон ва ижтимоий муҳити билан юзма-юз туриб, ҳақиқатни ифодалашга қодир шижоатли шахс... Инсон фарзанди атроф ёлгон, алдов ва иллатларга тўлганлигини ўткир ҳис эта бошлаганида ҳақ сўз толибига айланади. Шунда у жасур шоирни кўмсайди. Бу — аслида ўзини шоир билиб, маъно кўлами тор, турли-туман юзаки гаплар билан қалбларни зада этган қанчадан-қанча қаламкашлардан бешиш, маълум бир авлод илғор вакиллари фикр ва юрак дардларини тоза оҳангларда акс эттиришга қодир шоир овозига эҳтиёждир. Шу маънода шоир — руҳий соғинч, имон фарзанди. Шоир курашчан эътиқод кишиси бўлиб, ғам, умид бўёқларини тасвирда асло сохталаштирмайди, эл ва юрт номусини бадий сўзда муҳофаза қилиш учун, зарур бўлса, жонини қурбон беришдан ҳам қайтмайди. Шоир учун эса халқ гурурининг муқаддаслигини улуғлаш, Ватан номусининг мусаффолигини сўзда ҳимоя қилишдан ортиқ жасорат ҳам, маҳорат ҳам йўқ”.² Бу каби ижодкорлар ҳар йилда ёки ҳар ўн йилда туғилавермайдилар. Туғилсалар ҳам миллатнинг шон-шухрати ва бахти бўлиб дунёга келадилар. Сергей Есенин XX аср рус шеъриятига ана шундай ҳодиса сифатида кириб келди.

¹ О. Есенине. Москва. 1990, 509-ст.

² Иброҳим Ҳаққул. Абдиат фарзандлари. Тошкент, 1990. 122-бет.

*Қайсидир қишлоқда,
Ёдимда ҳам йўқ,
Рязанми, Калуга,
Хуллас, бир замон
Сочлари сап-сарикъ,
Кўзлари кўм-кўк
Бир бола бўларди,
Отаси — деҳқон.
Ўсди, йигит бўлди,
Устига — шоир.
Ўзига яраша,
Иқтидори ҳам.*

Ҳа, “Сочлари сап-сарикъ, кўзлари кўм-кўк”, қишлоқлик деҳқон ўғли ўша давр рус миллатининг руҳиятини, дардларини куйловчи шоир бўлиб танилди. Унинг ҳаёт йўли Чор Россиясининг ағдарилиши ва Шўро тузумининг ўрнатилиш даврларига тўғри келди. Айниқса, инқилобдан сўнг шоир ғоявий-руҳий зиддиятлар исканжасида қолади. Бу руҳий ҳолат унинг “Кетаётган Русь” шеърида бир қадар очиб берилган:

*Нега советларни айблагайман,
Нега ундан ризо бўла олмадим?*

дея савол қўяди шоир ва ёзади:

*Чунки ўзгаларнинг курашида мен
Порлоқ ёшлигимни кўра олмадим.
Мен нималар кўрдим?
Жанг кўрдим фақат.
Қўшиқлар ўрнига
Тингладим сурон.
Қайга бош урай деб бесабру тоқат
Бутун курра бўйлаб югурдим гирён.*

Есенин мана шу мураккаб ва қалтис бир даврда ҳаёти ва ижоди учун энг тўғри йўлни ўз кўнглидан излади ва топа ола билди:

*Лекин мен бахтлиман,
Бўронлар аро
Умрбод ўчмагай ҳислар тополдим.
Мен ўз тақдиримни мангу беором
Куюнлар либоси бирла ёполдим.*

Умрбод ўчмайдиган мана шу ҳис инқилобдан кейинги шоир ижодининг ўзагига айланди. У ҳам бўлса ватанига ва халқига бўлган чексиз муҳаббат ва садоқат туйғуси эди. Худди мана шу туйғу шоирнинг янги тузумга бўлган муносабатини белгилади. Айниқса, чет элга қилган сафари унинг дунёқарашига таъсир қилади, фикр—мулоҳазаларини қатъийлаштиради, ватанидаги ютуқ ва камчиликларни янада чуқурроқ англаб етган ҳолда хулоса чиқаришга ёрдам беради. “Менга аввал мен яшаган дунё кўрқинчли даражада кулгили ва ўта ғалати туюлди, — деб қайд этади у чет эл сафари ҳақида ёзган “Темир Миргород” очеркида. —”Тутаётган ватан”, қишлоқларимиз ҳақида ўйладим, ҳар битта мужикнинг кулбасида хашак устида ухлаб ётадиган бузоқча ёки чўчқа ва чўчқачаларни кўз олдимга келтирдим, Германия ва Бельгиядаги шосселардан сўнг бизнинг ўтиб бўлмайдиган лой йўлларимизни эсладим, сўнг ифлослик ва бит ёпишгандек “Русь”га ёпишиб олганларнинг ҳаммасини сўка бошладим. Шу пайтдан бошлаб мен қашшоқ Россияни ёмон кўриб қолдим. Азиз жаноблар! Ўша кундан мен янада кўпроқ коммунистик қурилишни яхши кўра бошладим. Мен ўз дostonларимдаги романтик каби коммунистларга яқин бўлмасам—да, мен уларга ақлан яқинман, балки ўз ижодимда уларга яқин бўларман деб умид қиламан”.³

³ Сергей Есенин. Собрание сочинений в трёх томах. 3-том, Москва, 1970. 119-стр.

1924 йил 20 июнда ёзган таржимаи ҳолида эса қуйидагиларни қайд қилиб ўтади: «Чет эл сафаридан сўнг мен ўз мамлакатимга ва ундаги воқеликка бошқача қарай бошладим. Менга эндигина совий бошлаган кўчманчи ҳаётимиз ёқмайди. Менга цивилизация ёқади. Аммо мен Американи жуда ёмон кўраман. Америка шундай чириганки, унда нафақат санъат, балки инсониятнинг барча эзгу туйғулари йўқолади. Агар бугун Америкага ўхшашга интилсак, мен унда ўзимизнинг тунд осмон ва манзарани афзал кўрган бўлар эдим: озгина ерга ботган кулба, панжара, унда осилиб турган поя, узоқда шамолда думини ликиллатаётган ориқ тойчоқ. Албатта, булар Рокфеллер ва Мак-кормикалар қурган осмонўпар бинолар эмас, аммо бу ерлар Толстой, Достоевский, Пушкин, Лермонтов ва бошқаларни улғайтирган ернинг айнан ўзидир».⁴

Сергей Есениннинг шоир ва ёзувчи дўсти Анатолий Мариенгофга ёзган мактубларидан бирида яна шундай фикрлар бор: “У ёқдан, Москвадан туриб, Европа бизнинг шеъриятдаги ғояларимизни тарқатиш учун чексиз бозорга ўхшарди, энди эса бу ердан туриб кўряпман, ё худо! Шу маънода Россия нақадар гўзал ва бой. Бундай мамлакат йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмасдек туюлади”.⁵

Биз юқорида кўчирмаларни кетма-кет ва узундан-узоқ беришимиздан мақсад шоир қалбини янада чуқурроқ ҳис қилиш эди. Сергей Есениннинг ўзи “юзни кўрмоқ қийин боқиб яқиндан, ҳар нарса йироқдан кўринар аён” деганидек шоир ўз юртининг ҳолатини йироқдан аён кўра олди. Қашшоқ бўлса ҳам кўнгил бор бўлган ватаннинг тараққиётини силжитаётган янги тузумга очиқ кўз билан қарай бошлади. Қишлоқ ва деҳқонлар манфаатини доимо устун тутиб келган шоир энди буюк ғоялар билан ижодга шўнғийди. Ле-

⁴ Ўша китоб. 185-бет.

⁵ Ўша китоб. 256-бет.

кин... Шу ўринда яна “Кетаётган Русь” шеърига қай-
тамиз. Шоир ёзади:

*Хаёлга чўмганча
Қулоқ солиб ул —
Юпун деҳқонлардан эшитаман сўз:
“Совет ҳукумати бизларга маъқул,
Қўпроқ бўлса қани энди мих ва бўз”.*

*Шуми истак,
Шуми ҳаётдан талаб,
Бўлса бас буларга картошка ва нон.
Нечун мен кечалар бахтимни қарғаб,
Нечун тақдиримдан
Бўлдим пушаймон?*

Рус қишлоқларидаги қашшоқлик, оғир ҳаёт деҳ-
қонларни шу аҳволга солиб қўйганлигидан шоир из-
тироб чекади. Ҳатто “Замин дарғаси”нинг сиёсати ҳам,
даҳолик қуёши ҳам ер куррасидаги бу каби совуқ
ҳолатдан бунёд бўлган музни дарҳол эрита олмаёт-
ганлигидан афсусланади ва:

*Шундан мен нолалик
Шеър овораси,
Шундан мен сержанжал
Ва ошуфтаҳол, — дейди.*

Шуни айтиб ўтиш керакки, Есенин инқилобдан,
айниқса, чет эл сафаридан кейин ўша давр адабий
сиёсатига маълум бир муддат жўровоз ҳам бўлди. Ҳатто
шу тузум даҳолари ва фидоийларини улуғлаб алоҳида
асарлар яратди ҳам, кейинроқ шоир “мен ҳеч ким-
нинг адабий сиёсатига қўшилмайман, — деб ёзади. —
Менинг ундай сиёсатим алоҳида — мен ўзим”.⁶

⁶ Ўша китоб. 281-бет.

Айни шу йилларда, яъни 1924—1925-йилларда Есенин жуда баракали ижод қилди ва ўзининг энг сара шеърларини яратди. Унинг “Ватанга қайтиш”, “Кетаётган Русь”, “Совет Руси”, “Станслар”, “Бомбга мактуб”, “Аёлга мактуб”, “Онамдан мактуб”, “Жавоб”, “Синглимга хат”, “Ҳаёт йўлим” каби ўнлаб шеърлари, “Форс тароналари” туркуми, “Гуллар” номли фалсафий руҳдаги асари, “Қора одам” ҳамда “Анна Снегина” достони шоирнинг зиддиятга тўла ички руҳий дунёсини очиб берувчи, Ватанга ва халқига бўлган чексиз меҳр-муҳаббатини ифодаловчи, юракларга эзгулик олиб кирувчи, ҳайратлантирувчи ва ларзага солувчи, ўша давр аҳволидан, тузум сиёсатидан гувоҳлик берувчи, шоир қисматида оғоҳ этувчи, қолаверса, талантнинг адабиётдаги беқиёс баҳосини белгиловчи ижод намуналари сифатида шеърят хазинасидан мангу ва мустаҳкам ўрин олди.

Есениншунос олим Юрий Прокушев ҳақли равишда шундай ёзган эди: “Башарти Есенин “Совет Руси”, “Кетаётган Русь”, “Ватанга қайтиш”дан бошқа ҳеч нарса ёзмаганида ҳам унинг номи, шубҳасиз, ватан адабиёти тарихидан абадий жой олиши турган гап эди”.⁷

Есениннинг бадиий меросини қуйидаги тўрт унсур билан изоҳлаш мақсадга мувофиқдир: ватан, миллат, муҳаббат ва талант. Мана шу тўртта устунсиз шоирнинг шеърят қасри бу қадар мустаҳкам, бу қадар гўзал ва ҳайратланарли бўла олмасди. Гўзал бу шеърӣ қаср ичига кириб борганингиз сари шоир қиёфасини ўз ҳолича кўра бошлайсиз. Унинг руҳияти сизни ҳам чуқур ўйга солади:

*Шоирлик дардига
Дучор бўлдим
Юрт кезиб кўнглимга
Изладим таскин.*

⁷ В мире Есенина. Москва, 1986. 156-стр.

*На висол шавқ берди,
На ҳижрон, қайғу,
Ҳаёт алдоқлари
Қуритди ашким.
Русь асли нимадир,
Англадим шунда,
Англадим, нимадир
Шаън ила шавкат.
Ҳорфин юрагимга
Кунда ва кунда
Оғу бўлиб томди
Битта уқубат.
Менинг шоирлигим
Бир пул ўзимга.
Менсиз ҳам шеърбознинг
Уруғи сероб.
Ўлсам ҳайкал қўйманг
Рязанда менга,
Хаста бу руҳимга
Солманг изтироб.*

Умрининг охирги йилларига мансуб шеърлардан шу нарсга аён бўлдики, шоирни ёлғизлик ва ўлимга интилиш кайфияти доимо безовта қила бошлаган. Мана шу безовталики унинг айрим шеърларида яққол сезилади. “Синглимга хат” шеърида шундай сатрлар бор:

*Синглим!
Нақадар кам ҳаётда чин дўст,
Кўплардек менинг ҳам
Юрагимда доғ.
Агар нозик қалбинг
Толиққан бўлса,
Бунинг соз давоси —
Тинмоқ унутмоқ.*

Давомидаги кейинги банд ўзбекча таржимада ни-
магадир қолдириб кетилган. У қуйидигича:

*Ты Сашу знаешь.
Саша был хороший.
И Лермонтов
Был Саше по плечу.
Но болен я...
Сиреневой порошей
Теперь лишь только
Душу излечу.⁸*

Эътибор қилсангиз бунда Пушкин ва Лермонтов
эслатиляпти. Бу икки шоир дуэл сабабли ҳаётдан жуда
эрта кетишган. Кўнгли хаста шоирнинг аҳволи ҳам
улардан яхши эмас:

*Сенга ачинаман,
Ёлғиз қоларсан.
Мен эсам тайёрман
Дуэлга ҳатто.*

Шу ўринда XX аср русининг яна бир истеъдодли
шоири Борис Пастернакнинг Евгений Евтушенкога:
“Шеърларингизда ўзингизнинг фожиали ўлимингиз
тўғрисида башорат қилманг. Сўзнинг қудрати шундай
бўладики, ўзингиз сезмаган ҳолда ўша башорат томон
яқинлашиб бораверасиз”⁹ деган сўзлари ёдга келади.

Лекин ўлимга ҳар ким ҳар хил муносабатда бўлади.
Шу жиҳатдан иқтидорли олим, профессор Қозоқбой
Йўлдошевнинг қуйидаги фикрига эътибор қаратай-

⁸ Сергей Есенин. Собрание сочинений в двух томах. 1-
том. Москва, 1990. 312-стр.

⁹ Ушбу иқтибос Абдулла Улуғовнинг «Инсон ибратга
интилади» китобидан олинди. Т., «Ўзбекистон» нашриёти,
2007 йил, 90-бет

лик: “Ўлимга маҳлиёлик, унга интилиш тирикликка ва Яратганга исён эмас, балки ўйчил кишини, чин туйғулар, безовта руҳ эгасини ёлғизлатиб қўйган нокомил дунёдан ёзгириш ифодасидир. Чунки атрофинг лоқайд томошачиларга тўлган, миллионлаб одамлар орасида кўнглингга йўлдош бўлғулик бирор инсонни топпаганинг ҳолда яшаш азоб ва гуноҳдир”.¹⁰

Сергей Есениннинг замондоши ёзувчи Леонид Леоновнинг қуйидаги фикри балки ҳақиқатга яқинроқдир: “Сергей Есенин ўзининг мужик ватанини беҳад яхши кўрар эди. У мана шу ватанини ҳаддан зиёд ардоқлар эди, эҳтимол, уни шу севгиси ўлдиргандир”.¹¹

*Яшанг, ўсинг, ёшлар!
Соғ бўлинг, дуркун.
Мен ўзга оламман, сиз ўзга олам.
Узоқ эллар томон йўл олгум бугун
Мангуга кўмилган қалбимда алам.*

*Лекин йиллар ўтиб
Оламда бир кун
Йўқолганда ёлғон,
Кулфат ва уруш.
Куйлайман дунёнинг
Олтидан бирин,
Мухтасар ном билан
Атаб уни “Русь!”*

Ҳа, Сергей Есенин ўзининг беқиёс ва такрорланмас ижоди билан шоир деган номни муқаддаслаштира олган шеърят жонкуярлари қаторида доимо қадрли бўлиб келади. Шуниси қувончлики, шоир нафақат ўз шеърла-

¹⁰ Қозокбой Йўлдошев. Дардчил туйғу ва безовта руҳ исёни. Улуғбек Ҳамдамнинг “Атиргул” тўпламига сўзбоши. Тошкент, 2005 йил, 12-бет.

¹¹ О Есенине. Москва, 1990. 460-стр.

рида, балки унга бағишланган юзлаб шеърларда ҳам яшамоқда. Бу эса шоирга бўлган самимий ва чексиз муҳаббатнинг ифодасидир. Биз ҳам бир шоиримизнинг қуйидаги шеъри билан якунлашни маъқул топдик:

ОҚ ҚАЙИН

Есенин хотирасига

*Бўлмаганман Рязанда мен,
Кезмаганман Рус диёрини.
Бир вақтлар шоир Есенин
Куйлаб кетган экан борини.*

*Ўқийману титрайди лабим,
Тунлар узун, беролмам бардош.
“Кел бир нафас ором ол қалбим,
Ухла қўйиб ёр кўксига бош”.*

*Эсаётир субҳидам сабо,
Яна боғлар тебранар майин.
Деразамнинг олдида гўё
Ўрик эмас, бир туп оқ қайин.*

*Тонг шамоли ғамгин куйларми,
Балки менинг юрагим йиғлар.
Ахир сизни севмай бўларми,
“Эй сиз, сулув оппоқ қайинлар”.*

*Кўксингиз-ку шоирга малҳам,
Бош қўйганча тўккан сатрини,
Кўтаргансиз қўшилиб сиз ҳам
Россиянинг улкан дардини.*

*Балки шундан эгикдир шохинг,
Балки шундан ғамгин ва маъюс.
Бунча бахтли бўлмасанг шоир,
Бунча бахтли бўлмасанг, эй Русь.*

Нолимайман мен ҳам тақдирдан,
Тополмаган бўлсам—да ҳамдард.
Вужудимга айлангин ватан,
Юрагимга айлангин миллат.

Токи ватан дардида оқса,
Етмиш икки томирдаги қон.
Агар миллат шеър ичра боқса,
Муқаддасдир шоир деган ном.

Ўтирибман, кеча зимзиё,
Ёмғир ёғар куз фасли майин.
Деразамнинг олдида гўё
Йиғлаб турар бир туп оқ қайин.

БАТАН ҲАҚИДА МУНГЛИ ҚЎШИҚ

Шеър бир қуёш янглиғ ўз нурларини, аввало, кўнгил оламига таратади. Шеърнинг нури унинг жозибадорлиги ва мафтункорлигида, таъсирчанлигида, гўзал ва эзгу ҳис-туйғуларнинг уйғотишида — кўнгилларни бутунлай ром этишидадир. Шундай нурни тарата олишдек доимий қувват, қобилият, истеъдод қолаверса, юракда аланга, ўчмас машъала бўлмаса лирик шоир деб аталмиш шарафга номуносиб бўлиб қолаверади. Шунинг учун ҳам жаҳон адабиётида соф лирик шоир даражаси билан шуҳрат топган ижодкорлар унчалик кўп эмас.

Талантли рус шоири Сергей Есенин мана шундай ноёб ҳодиса сифатида жаҳон адабиёти хазинасидан муносиб ўрин эгаллай олган ижодкордир. Ҳа, унинг мафтункор лирикаси яратилгандан буён юракларни тўлқинлантириб келмоқда. Токи инсонда кўнгил мавжуд экан, бу уммоннинг тубида ётган дуру гавҳарларни юқорига кўтариб тўлқинлар қўйнига қўшиб юборишдек улуғ вазифани адо этаверади.

Биз эса Есенин дostonлари ҳақида фикр-мулоҳаза юритмоқчимиз. Лекин фикрни лирикадан бошлаганимизнинг боиси бор, албатта. Боиси шуки, Есенин ҳатто дostonларида ҳам лирик шоир қиёфасида намоён бўла олди. Бу аввало, Есениннинг эпик жанрдаги ўзига хос маҳорати ва ютуғи, қолаверса, шеъриятдаги ҳар қандай ижодкор ҳам эгаллаши мушкул бўлган беқиёс чўққидир.

Есенин адабий меросини жанрларга ажратишда ҳам шу жиҳатдан қийинчилик туғилган. Ҳатто айрим нашрларда “Русь”, “Небесный барабанщик”, “Сорокоуст”, “Возращение на родину”, “Русь Советская”, “Баллада о двадцати шести”, “Русь уходящая”, “Письмо к женщине”, “Поэтам Грузии”, “Цветы” каби йирикроқ ҳажмдаги шеърлари ҳам дostonлар қаторига киритилган. Баъзи мақолаларда эса кичик дostonлар

деб қайд этилади. Бунга асос ҳам йўқ эмас, чунки бу шеърларида дostonга хос хусусиятлар мавжуд.

1990 йили Москвадан чиққан Сергей Есениннинг икки жилдлик шеърлар тўпламида бу каби 36 та шеър алоҳида бўлим сифатида берилган. Яъни шоирнинг соф лирикасига ҳам, дostonларига ҳам киритилмаган. Тўпламнинг “Дostonлар” бўлимидан қуйидаги 6 та асари ўрин олган: “Пугачев”, “Анна Снегина”, “Песнь о великом походе”, “Поэма о 36”, “Страна негодяев”, “Черный человек”. Шулардан икkitаси — “Пугачев” ва “Страна негодяев” драматик дoston ҳисобланади. Бу дostonлар шоир ҳаётининг охириги йилларида яратилган. Лекин булар шоир ижодида бирданига шаклланиб қолмаганлиги ҳам табиий. Эпик жанрга мансуб бу асарларнинг шаклланиш илдизлари, аввало, шоир лирикаси заминидан бошланади. Гўё лирика танасига пайванд қилиниб яратилган бир дарахтдай. Шунинг учун дostonларини ҳам шоирнинг ҳис-туйғуси ва муносабати томирдан келган озуқадай жонлантириб, яшнатиб, уларга ҳаёт бағишлаб туради. Шу ўринда яна бир жиҳатни асло унутмаган ҳолда қайд этиб ўтиш лозим. Есенин адабий меросининг қайси бир нуқталарига эътибор қилманг, албатта, уларнинг кўпчилиги ва дастлабкиси халқ оғзаки ижоди таъсирида пайдо бўлганлигининг гувоҳи бўласиз. Дostonлари ҳам бундан мустасно эмас. Маълумки, Есенин халқ оғзаки ижодига чуқур муҳаббат билан қараган. Чунки болалигиданоқ унинг таъсирида бўлган, руҳиятига сингган. Ҳатто кўпгина халқ қўшиқлари, лапарлари, эртақ ва афсоналари асосида ўзи ҳам ижод намуналарини яратган. Шулардан бири “Егорий ҳақида афсона”дир.

Бу асар шоир ижодининг бошланғич даврига тегишли. Тадқиқотчиларнинг қайд этишича, шоир тириклигида нима сабабдандир оммага эълон қилинмаган. Фақат 1956 йилда илк бор нашр юзини кўрди.

Биз асар мазмуни ҳақида тўхталмоқчи эмасмиз. Лекин ҳақиқатга яқин хулоса шуки, “Егорий ҳақида афсона” ҳажм ва услуб жиҳатидан дostonга яқин турувчи асардир. “Песнь о Евпатии Коловрате”, “Сказка о пастушонке Пете” каби бир қатор шунга ўхшаш шеърлари борки, халқ оғзаки ижоди билан боғланган ва уларда дoston жанрининг куртаклари кўринади. Демак, Есенин дostonлари маълум бир жиҳатдан олганда халқ оғзаки ижоди таъсирида ҳам шакллана бошлаган.

Мана шундай умумлашма тажрибалар натижасида, қолаверса, ҳис-туйғусиз яшолмайдиган юрак соҳиби Есенин эпик жанрда ҳам ўзига хослик даражасига кўтарила олди. Чуқур лиризм унинг бу каби асарларини кўнгил дostonларига айлантирди. Улардаги ҳис-туйғу сизни худди бир лирик шеър каби бошдан охиригача тўлқинлантиради, худди бир лирик шеър ўқиган ҳолатдаги таъсирда қоласиз, ҳатто бир лирик шеър каби ёдлаб олгингиз келади. Шоир дostonлари билан танишар экансиз, биз қайд этиб ўтган жиҳатлар кўпроқ “Анна Снегина” дostonига тегишли эканлигининг гувоҳи бўласиз.

“Анна Снегина” нафақат Есенин ижодининг, балки ўша давр рус адабиётининг ҳам ютуғидир. У бадиият заминида бақувват илдизли ва сархил мевали гўзал бир дарахт мисоли пайдо бўлди. Мевали дарахтга тош отилиши табиий бўлганидек, “Анна Снегина” дostonи ҳам бундан бенасиб қолмади. Лекин адабиёт боғи шундайки, у ўз сара меваларини асрай била олади ҳам.

Маълумки, Есенин умрининг охириги йилларида Кавказга бир неча бор сафар қилади ва маълум бир муддат у ерда қолиб кетади. Шоирнинг “Аёлга мактуб”, “Бобомга мактуб”, “Станслар”, “Жавоб”, “Баҳор”, “Кавказда”, “Грузия шоирларига”, “Батум”, “Форс тароналари”га кирувчи бир қатор шеърлари, “Йигирма олтилар ҳақида баллада”, “Гуллар” каби

йирикроқ ҳажмдаги асарлари ҳамда “Анна Снегина” достони айнан Кавказда яратилган. Умуман олганда, Есенин Бокуда, Тифлисида, Ботумида илк бор 26 нашрда ўзининг янги асарларини чоп эттиради. Ҳатто ёзилиб чоп этирилмаган асарлари ҳам йўқ эмас. Булар атиги ярим йиллик қисқа бир муддат маҳсули. “Агар шу қисқа бир муддат ичида, - деб қайд қилади шоир ижодининг йирик тадқиқотчиларидан Юрий Прокушев, - фақат “Анна Снегина” достонининг ўзигина ёзилган бўлганида ҳам биз шоирнинг истеъдоди олдида бош эккан бўлардик. Бундай нодир асарни истеъдодли рассомгина дунёга келтира олади”¹. Биз ҳам ўзимизнинг “Муқаддасдир шоир деган ном” мақоламизда Есениннинг 1924-1925 йилларда яратган энг сара шеър ва достонлари ҳақида умумий фикр-хулосамизни чиқарган эдик. Айниқса, “Анна Снегина” достони ҳақида гап борар экан ўша хулосамизни шу ўринда ҳам келтириб ўтишни маъқул деб топдик: “...Анна Снегина” достони шоирнинг зиддиятга тўла ички руҳий дунёсини очиб берувчи, Ватанга ва халқига бўлган чексиз меҳр-муҳаббатини ифодаловчи, юракларга эзгулик олиб кирувчи, ҳайратлантирувчи ва ларзага солувчи, ўша давр аҳволидан, тузум сиёсатидан гувоҳлик берувчи, шоир қисматидан огоҳ этувчи, қолаверса, талантнинг адабиётдаги беқиёс баҳосини белгиловчи ижод намуналари сифатида шеърят хазинасидан мангу ва мустаҳкам ўрин олди”².

“Анна Снегина” достони 1925 йил январь ойининг охирларида ёзиб тугалланган. Бу сана шоир имзоси билан қайд этиб қўйилган. Дастлаб достондан парчалар, сўнг тўлиқ нашри амалга ошади. “Красная новь”, “Город и деревня” журнали ва “Бакинский рабочий” газетаси бундай юксак бадиий савиядаги эпик асар-

¹ Ю. Прокушев. “Минглаб ўлмас сатрлар”...

² Баҳодир Раҳмонов. Муқаддасдир шоир деган ном. Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2008 йил, 63-бет.

ни биринчилардан бўлиб оммага тақдим этдилар. Бу эса уларнинг адабиёт ютуқларидан, даврнинг оғриқли нуқталаридан замондошларини ўз вақтида огоҳ этувчи, қолаверса, ҳақиқий талантни қўллаб-қувватловчи жонкуяр ва ҳозиржавоб нашр бўлганлигидан далолат беради. Чунки шоир учун янги бир асарнинг туғилиши ярим ютуқ бўлса, уни қабул қилиб, йўргаклаб омма қўлига етказмоқлик эса шоир ютуғини бутун қилишдай қувончли ҳодисадир. “У менинг олдимга журнални кўтариб олиб хурсанд бўлган ҳолда кириб келди”, - деб эслайди шоирнинг умр йўлдоши Софья Андреевна Толстая — Есенина³. Достон оддий китобхонлар, адабиёт ихосмандлари ҳамда ҳақиқий санъат асарини юракдан қабул қилувчи мутахассислар томонидан жуда илиқ кутиб олинади. Ҳатто Есениннинг ўзи ҳам катта ҳажмли асар бўлишига қарамай кўплаб учрашувларда тўлиб-тошиб ўқиб бергани ҳақида замондошлар гувоҳлик беришган. Мана шундай адабий ўқишлардан бирида қатнашган таниқли ёзувчи Д.А.Фурманов шундай эслайди: “У бизга ўлими олдидан ёзган достонини ўқиди. Бизлар Есенин шеъридаги равонлик, ёқимлилиқ ва оҳори тўкилмаган гўзаллик оғушида қолдик. Ичимиздаги ҳис-ҳаяжонни жиловлай олмаганимиздан, бир жойда туролмадик, қўлларимизни қўлларимизга бериб қувонардик”.⁴

Достонни ўқир экансиз бундан яқин бир аср аввал таралган дардли бир оҳанг, мунгли бир қўшиқ юрагингизга маҳзун туйғуларни олиб киради. Бу дардли ва мунгли қўшиқ — Ватан ҳақида. Шунинг учун ҳам у сизни ҳаяжонлантиради, ўйлантиради, юрт қисмати ва инсон тақдиридан мулоҳаза юритишга ундайди.

“Анна Снегина” автобиографик достон. Ундаги жойлар, қаҳрамонлар, айниқса, воқеалар — ҳаммаси

³ Ю. Прокушев. Юқоридаги асар.

⁴ Сергей Есенин. Стихотворение и поэмы. Москва, 1978. 188-бет.

ҳаётий, яъни шоирнинг 1917-1918 йиллари ёз ойларида она қишлоғи Константиновога бир неча бор бориб кўрган-билганлари асосида яратилган. Шоирнинг катта синглиси Е.А.Есениннинг бу ҳақда ёзиб қолдирган маълумотлари буни асослашга энг ишончли манба сифатида тадқиқотчилар томонидан доимо қайд этиб келинади. “1918 йил. Бизнинг қишлоқда нималар содир бўлгани ёлғиз Оллоҳга аён, - деб эслайди у. — Ҳар ҳафта мужиклар иш ташлашга тўпланишарди. Буларга Мочалин Пётр Яковлевич бошчилик қиларди. Инқилоб йилларида у қишлоғимизда катта мартаба ва ишончга эга эди. Нафақат қишлоқ ёшлари, балки бошқалар ҳам Мочалиндан миннатдор ва йўриғига юрар эдилар. Мочалин шахси Есенинни қизиқтириб қўяди ва у ҳақда кўп маълумотга эга бўлади ҳам. Кейинроқ Мочалин шоирнинг “Анна Снегина”даги Оглоблин Прон ва “Сказке о пастушенко Пете”даги комиссар образларига прототип бўлиб хизмат қилади.

1918 йили Сергей қишлоғига тез-тез келиб туради. Йиғилишларга қатнашади, мужиклар билан узоқ суҳбатлашади”.⁵

Юқоридаги ҳаётий фактлардан ҳам билиниб турибдики, дostonда инқилоб йиллари воқеалари тасвирланган. Ўша йиллардаги қишлоқлар аҳволи, яъни инқилоб бўронларининг қишлоқларга олиб кирган чанг-тўзонлари, яхши-ёмон оқибатлари, одамларнинг муносабати, қиёфаси, тақдири, қалбларга солган орзу-армонлари, изтироблари бадиий юксак даражада рассомона чизиб берилади.

Дostonнинг мазмуни ва ғоявий йўналишини тушуниш ҳамда ҳаққоний хулоса чиқариш учун қуйидаги йўналишлар асосида ёндашиш нисбатан мақсадга мувофиқроқ бўлади: Қишлоқ ва деҳқонлар (мужиклар)

⁵ Сергей Есенин. Собрание сочинений в трех томах. Том 2. Москва, 1970. 425-426-бетлар.

тақдири, Анна Снегина тақдири, лирик қаҳрамон тақдири ва ниҳоят Ватан тақдири. Маълумки, оғир ва машаққатли меҳнат қилиб зулм чекаётган, ҳақ-ҳуқуқсиз ночор яшаётганларга бахт-саодат бериш, шундай тузумни барпо қилиш ғояси умуман инсоният тарихида энг эзгу ғоя бўлиб қолганлиги табиий. Ҳатто армонга айланиб қолган ширин бир ҳаёл, ушалмас бир орзу каби. Айнан Россиядаги 1917 йилги октябрь инқилоби ана шундай эзгу ғоялар остида амалга оширилди. Жамиятнинг асосий ишлаб чиқарувчи кучи — ишчи ва деҳқонларнинг манфаатини кўзлаган инқилоб сифатида тарих китобидан ўз саҳифасини очди. Унда тантанавор таъриф этилганидек, тарих саҳнасига ишчи-деҳқонлар чиқди.

Есенин мана шу даврда, бир-бирига зид ижтимоий кучлар курашаётган, тузум ўзгаришга юз бураётган йилларда яшади ва айнан шу инқилоб шоир ижодига ва тақдирига ўта жиддий таъсир қилиши муқаррар эди. Чунки Есенин бутун борлиғи билан рус қишлоғининг фарзанди. Ундаги оғир турмуш тарзи, эзилган деҳқонларнинг ўй-фикрлари, орзу-армонлари билан шаклланди. Шунинг учун ҳам жамиятдаги ҳар бир ҳодисани улар манфаати доирасида қабул қилди ва баҳолади. Бу фикр-хулоса “Анна Снегина” достонида ҳатто деҳқон тилидан ҳам эътироф этилган:

*Деҳқон ўғли, розимиз сендан,
Сен бизники, сира ётмассан.
Талтаймассан шуҳрату шондан,
Виждонингни пулга сотмассан.*

Шундай экан, ниҳоят, қишлоқ ва унда яшаётган деҳқонларга фаровон турмуш, бахтли ҳаёт олиб келувчи инқилобга нисбатан Есениннинг муносабати қандай бўлди, деган савол туғилади. Бу нозик саволга асосли ва ҳаққоний жавоб, албатта, шоир ижоди-

дан сизиб чиқиши табиий. Есениннинг 1917-1925 йиллар оралиғида яратилган бир қатор лирик ҳамда эпик асарлари мана шу тарихий воқеа — инқилоб билан боғлиқ. Улар шунчаки боғлиқ бўлган оддий шеър эмас, ҳатто айтиш мумкинки, Ватан ва эл тақдири ҳақидаги ўта жиддий, шоирнинг орзу-армонларини, ички кечинмаларини чуқур дард билан ифодалаган бадиий ва ғоявий юксак даражадаги асарлардир. Зеро Есенин учун — ўз оддий меҳнаткаш халқини севган, унинг бахти учун қайғураётган, Ватан тақдирини, келажагини уларнинг манфаати билан кўраётган ҳамдард ижодкор учун инқилоб асло кўз юмиб бўлмайдиган даражадаги мавзу, ҳатто ижодий қисматдир.

“Анна Снегина” достони мана шу ижодий қисматнинг энг сўнгги йирик ва энг гўзал, тотимли меваси янглиғ шоир юрагидан узилиб, тўкилди. Унда шоирнинг инқилобга муносабати бошқа шеърларидагидан кўра асослироқ. Чунки ҳаққоний ҳаёт тасвири кенг ва унда лирик қаҳрамон айнан шу зиддиятли воқеалар гирдобиди, шунинг учун унинг фикр-мулоҳазалари ҳам, ҳис-туйғулари ҳам айнан шу воқеаларга бўлган муносабатидан туғилади. Достон воқеалари эса “Инқилоб ва қишлоқ”, “Инқилоб ва деҳқон”, “Инқилоб ва катта ер эгалари”, “Инқилоб ва инсон тақдири” каби ўша даврнинг нозик масалаларини очиб беришга қаратилгандир. Инқилоб ғалаба қозониб, шўро ўз сиёсатини дўлдай ёғдира бошлаган бир даврда бу мавзуда қалам тебратишнинг ўзи қалтис иш. Шуни ҳис қилган ҳолда Есениннинг нафақат талантли, балки ҳақиқат олдида ўта журъатли ва юраги бақувват ижодкор эканлигини ҳам англаб етишимиз керак.

Тарих ҳақиқати шуки, зўравонлик ва қурол кучига асосланган тузумда ҳар қандай ўзгариш қуролсиз, урушсиз амалга ошмаган. Шу жумладан, ўша 1917 йилги инқилоблар ҳам (Февраль ва Октябрь инқилоблари назарда тутиляпти — Б.Р.). Халқнинг бахт-

саодатга эришиши учун энг сўнгги ва бирдан-бир йўл агар уруш бўлса, бунда қурбон бўлиш қаҳрамонлик ва ҳақиқий ватанпарварликдир. Лекин бу уруш халқ бахти учун эмас, маълум бир гуруҳнинг давлат тепасигагина чиқиши учун бўлса-чи? Бу халқ учун жуда катта фожа. Бу адолатсизликни кимлардир олдиндан сезар, кимлардир қўйни пуч ёнғоққа тўлганини ҳам сезмас.

“Анна Снегина” достонининг бошланиш қисмларидаёқ, аввало, мана шундай алдовчи сиёсатнинг, адолатсизликнинг ҳаётий қабиҳ башараси очиб ташланади:

*Уруш эзиб ташлади мени,
Ўйлаб кўрсам танамга бундоқ,
Адо этиб ётлар измини,
Ўз оғамга урибман пичоқ.
Зодагонлар, бойлар ортда-ю,
Жанг ўтида биз экан, билсам.
Мен тўпларга хайр деб мангу
Тутмоқ бўлдим жанговар қалам,
“Липа” олиб уйга йўл солдим
Улоқтирдим милтиқ сабилни.
Шу зайлда қаршилаб олдим
17- оловли йилни, -*

дейди лирик қаҳрамон, яъни шоир ва давом этади:

*Урушамиз то энггунча, деб
Жулдур чакмон кийган элимга —
Муттаҳамлар милтиқ тутқазиб
Йўллар эди, аниқ, ўлимга.
Борар экан зўр сафарбарлик,
Ваҳший тўплар қаҳ-қаҳ урган чоғ, -
Мен кўрсатдим ўзгача мардлик,
Бўлдим юртда биринчи қочоқ.*

Шоир сўнг ўз қишлоғига йўл олади. Ва ҳали етиб бормасданоқ қишлоқ ҳақидаги илк қайғули гапларни аравакашдан эшитади.

Достоннинг мана шу кириш қисмидаёқ шаҳар ишчилари кўзғалонларидан бошланган инқилобий ҳаракатлар олис қишлоқларга ҳам кириб борганини ва оғир бўлса ҳам лекин барқарор, хотиржам турмушларига ўз таъсирини ўтказаётганини сеза бошлайсиз. Ниҳоят, тегирмончи чол, унинг кампири ва деҳқонлар тилидан ҳақиқий аҳвол янада ойдинлашади:

*Эл-юрт нотинч,
Ҳа, замон ёмон.
Уруш-жанжал, тўполон ҳарёқ.
Деҳқон билан муштлашар деҳқон,
Қишлоқ билан жанг қилар қишлоқ.
Бир-бирининг гўё душмани,
Бир-бирини сўкар бегуноҳ:
Гоҳ Радовоо Криушани,
Криуша Радовони гоҳ.*

Радова ва Криуша — шоирнинг туғилган гўшаси Константиновога қарашли кичик қишлоқлар. Маълумки, қишлоқларда деҳқонлар ўртасида тарғибот олиб борувчи, тузум сиёсатини амалга оширувчи кишилар иш олиб боришган ва ўз ҳукмларини ўтказишган. Достондаги Прон Оглоблин ана шундай қаҳрамон. Унинг прототипи юқорида айтиб ўтилганидек, ўша қишлоқдан чиққан ишчи Петр Яковлевич Мочалин эди. Достонда бу қаҳрамон бир қарашда салбий, бир қарашда ҳатто ўта ижобий. Бизнингча, шоир бу қаҳрамоннинг баҳосини китобхонларга қолдиргандай ёки вақт олий ҳакам қабилида иш кўргандай туюлади. Аравакаш ҳикоясидаёқ бу образ “улардан бири” дея бир қонхўр сифатида тилга олинган эди:

*Болта солди улардан бири,
Ўша жойда ўлди оқсоқол.
Биз ёқ гапни қўйдик бир ерга,
Суд қилдилар.
Ва эртаси кун
Кишан уриб, узоқ Сибирга
Ўн кишини қилдилар сургун.*

Лекин қисқа бир вақт ўтиб Оқ пошшо тахтдан туширилади-ю, бу кабилар озод қилинади.

Қамоқ кўрган бундай дийдаси қаттиқ кимсаларнинг содда қишлоқ одамлари устидан инқилоб сиёсатини олиб бориши, албатта, норозилик келтириб чиқариши табиий эди:

*Улар, мана кўр,
Ҳаммаёқда
Одамларни, талар ўлдирар.
Мана, мисол:
Криушилилар,
Бўшатмаслик керак уларни.
Энг муттаҳам, ўғри ўшалар;
Қайтиб келди уйига бари.
Улардан бири Прон Оглоблин
Дегани бор —
Аблаҳ, ярамас,
Ҳаммага бир сочар ғзабин,
Тонг саҳардан то кечгача маст...
Хароб бўлди шўрлик Расея,
Тамом бўлди паноҳимиз, Русь.*

Бироқ Прон Оглоблин мураккаб образдир. У янги тузумга сидқидилдан хизмат қилади. Деҳқонларнинг янги тузумдан биринчи манфаати ерли бўлиш эди, яъни бойлар ери уларга ўтиши керак. Достонда деҳқон тилидан: “Бақаришар бизга, - вақт эрта, Ер ҳақида

ўйлама, деҳқон! — Шундай бўлса бизлар фронтда Хўш, ким учун тўкмоқдамиз қон?” деган савол кўнгдаланг қилиб қўйилади. “Мен-чи оғир ўйлар билан банд Бир оғиз сўз айта олмадим”, - дейди шоир. Прон Оглоблин биринчи навбатда бойлар мулкини мусодара қилиб, улар ерини деҳқонларга тақсимлаб бериш учун курашади. Бунда у деҳқонларнинг ўз атрофида уюшишини истади. Лекин кўнгли тўлмаган Оглоблин ҳатто деҳқонларни менсимай, ҳақорат билан ғазабини сочади: “Эй канадан тарқалганлар,” - дейди ва алам билан хулоса қилади, - Ғўрмиз, рост — тоблаш керак деҳқонни тоблаш!

Проннинг ҳатто ўз акасига бўлган муносабатида ҳам унинг қиёфаси янада тўлиқроқ очиб берилган. Акаси Лабуця Япон жангида Оқ пошшодан олган қўш нишони билан мақтаниб юради. Ҳеч кимга гап бермайди. Лекин Давлат тепасига Шўролар келгач, медалларни яшириб гўё янги тузум одамидай ўз қиёфасини ўзгартиради. “Прон уни сўкарди итдай, Сўкар эди медалини қўша”. Инқилобнинг учинчи йилида Криушада ҳам Деникин отряди — казаклар шўроларга қарши қирғинбарот жангги олиб боришади. “Коммунани биринчи бўлиб қишлоғимда қурганим бўлсин!” — дея фидоийлик кўрсатаётган Прон Оглоблин душман ўқига юзма-юз бўлади. Акаси қўрқоқ ва хиёнаткор Лабуця эса сомонхонага яшириниб жонини сақлаб қолади. Бу юзсизлик етмагандай “Мен кўрсатган ботирлигимга Қизил орден тақишим даркор!” — дея мақтаниб юради ҳам.

Минглаб Прон Оглоблинлар янги тузум куриш учун жон фидо қилганлар. Қишлоқлардаги ҳаёт, деҳқонлар аҳволи яхшиландими? Ҳа, “яхшиланди”. Шоир буни шундай тасвирлайди:

*Ҳовлиларда йиғилиб тўп-тўп —
Роялларда жулдурвоқи халқ*

*Сигирларга чалар фокстрот.
Бугдой, сули, картошка бериб,
Граμμαфон олибди деҳқон.
Эчки ўйнар оёғин кериб
Энди танго чалинган замон.
Деҳқон солиқ борасидаги
Ганда чиқар ҳар қандай издан,
Икки оёқ орасидаги
Сабилни ҳеч қўймас оғиздан.*

Нақадар кулгили ва аянчли ҳолат.

Орадан олти йил ўтиб шоир тегирмончи чолдан мактуб олади. Ундаги икки сатрни “Инқилоб ва қишлоқ”, “Инқилоб ва деҳқон” масаласининг якуний хулосаси сифатида қабул қилиш мумкин:

*Бошимиздан кетди булутлар,
Турмушимиз соз бўлмаса ҳам.*

Есенин ўз достонини “Анна Снегина” деб номлади. Бу бежиз эмас. Номланиш моҳиятни белгилайди. Шу жиҳатдан олганда Анна Снегина тимсоли достоннинг ғоя ва мазмунига қай даражада хизмат қилган. Ё рус адабиётшунослигидаги баъзи мақолаларда айтилганидай Анна Снегина фақат асар қаҳрамони-гина эдими. Бошқача айтганда, 1917 йилги инқилоб воқеаларида фаол иштирок этган кишиларгина асар ғоясини белгиловчи асосий, бош қаҳрамонлар саналади, холосми? Ваҳоланки, буюк ижодкорлар ўз асарларида асосан инсон тақдири масаласи атрофида фикр юритадилар. Агар достонга ҳам шу томондан қараладиган бўлса, Анна Снегина тақдири асарнинг энг фожиали нуқтаси эканлигини ҳис қиласиз ва юракдан ачинарлиси бу қаҳрамоннинг ўша давр учун ҳаётий эканлиги. Шунинг учун ҳам Анна Снегиналар тақдири сизни ўйлантиради. Тузумга бўлган муносабатингиз юрагингиздан қалқиб чиқади.

Аввало, шуни айтиш керакки, Анна Снегина ҳаётда прототиби бор қаҳрамон. Лидия Ивановна Кашина — константиновалик катта ер эгаси. Шоирнинг кичик синглиси А.А.Есенина бу ҳақда қуйидагиларни қайд қилади: “Черков ортидаги адирликда атрофини ўт-ўланлар қоплаган эски қабристон бўларди. Баланд девор билан тўсилган. Бу девор то дарёгача чўзилган бўлиб, Константиново адирликларининг яқин учдан бир қисмини ажратиб турарди. Бу ерлар помещчик аёл Л.И.Кашинага тегишли эди. Л.И.Кашина ёш ва ўқимишли аёл бўлган, бир неча хорижий тилларни биларди. У Анна Снегина тимсолининг яратилишига асос бўлди”.⁶

С.Есениннинг “Зеленая прическа” мисраси билан бошланувчи шеъри бор. Бу шеър гувоҳлик берадики, шоир Л.А.Кашина шахси ва тақдири билан ўша инқилоб йилларидан бошлаб қизиқиб келган. Чунки шеър айнан Л.И.Кашинага бағишланган ва айнан 1918 йилда, яъни дoston воқеалари тилга олинган йилда ёзилган. Шеърнинг мазмунига эътибор қилсақ, Кашинанинг бўлажак аянчли тақдиридан дарак бераётгандай. Буни шоир оқ қайин тимсоли орқали ифодалайди. “Мен сенинг куз олдидаги ғамгин овозларингни севиб қолдим. Сирларингни сўйла. Сенга шамоллар нима ҳақида шипшияпти? — деб мурожаат қилади лирик қаҳрамон. Яшил турмакли оқ қайин жавоб беради: “Бугун тунда юлдузлар кўз ёш тўкди, яшиллимим узра соялар ташлаб ой ҳам юзларини ёпди. Шунинг учун ҳам шамоллар шохларимни тебратиб, турналар қайтгунга қадар менга алвидо, дедилар — “Прощай, моя голубка, До новых журавлей”.

Бу шеърдаги оқ қайиннинг куз олди ҳолати “Анна Снегина” достонида гўё батамом кузга кўчади, унда сиз фақат хазонларни кўрасиз, сўнг Анна Снегина қисмати қишда қотиб, жонланишдан қолган ба-

⁶ Юқоридаги тўплам. 426-бет.

ҳордан умидсиз бир дарахт тақдиридай қабул қиласиз. Достонда бу тақдир чизиги шундай берилади: Анна Снегина шоир билан болалигидан яқин бўлган, ҳатто кейинчалик кўнгилдан боғланган, лекин тақдир уни бир ёш офицер билан бирлаштиради. Кўнгилдаги беғубор туйғулар, орзулар, ширин хаёллар, учрашувлар энди ўткинчи ёшликда қолиб кетган, армонга айланган. Ҳаёт ҳар кимни ўз йўриғига солади. Инсонда туғилган ҳис-туйғулар юракнинг туб-тубига чўкиб кетиши мумкин, лекин ҳеч қачон бутунлай тарк этмайди. У юрак тубидан яна юзага қалқиб чиқа олади ҳам. Шоир ҳақида ҳабар топган Анна Снегинанинг ҳис-туйғуларини ҳам худди шундай тушуниш мумкин. Лекин аёл тақдирида фожиалар бошланаётган ўша инқилоб йилларига тўғри келди бу кутилмаган учрашув. Умр йўлдоши эса инқилоб талатўпларида ҳалок бўлган эди. Эндиги навбат улар оиласига тегишли ерлар ва мол-мулк мусодара қилиниши керак. Шоир ёзади: “Сира осон эмасди, Сира — Кўрмоқ менга жувон азобин. Сездим: Унинг кулфати чексиз”.

Тузум ўзгариши кимга тўй, кимга аза дегандай гап. Анна Снегиналар фожиаси мана шу тузум ўзгаришининг, янги сиёсатнинг оқибатларидан бири эди. Ҳар қандай сиёсатга чидаш мумкин, аммо Ватандан айирган сиёсатга чидаш оғир. Анна Снегина оиласи туғилиб ўсган Ватанини — Россияни ташлаб кетишга мажбур бўлди. У ёшлик орзуларидан, севгисидан, турмуш ўртоғидан, еридан, бор мол-мулкидан, ниҳоят, Ватанидан айрилди. Наҳотки, бир инсонга шунча йўқотиш. Энди Анна Снегинани бу ҳаётда тутиб турувчи бирдан-бир суянч унинг юрагидаги Ватан ва севги. Мана шу туйғу ва бу туйғунинг азобу армонлари билан соғинган Ватанига ва ҳамон юрагидаги энг яқин кишисига Лондондан мактуб йўллайди.

“Соғ бормисиз, саломат омон?
Мен ҳам соғман, тинчман саломат.
Тушларимга кирар ҳар замон
Ўша боғча
Сиз билан суҳбат...
Мен йироқда —
Сизлар йироқда...
Россияда ҳозир навбаҳор.
Дарахтлар ҳам гулга кирмоқда,
Мовий либос кийган арчазор.
Оқ қоғозга дил ишонч-ла
Битарканман юрак овозин.
Балки шу пайт тегирмончи-ла
Сиз тингларсиз қушлар навосин.
Менга бунда ҳар куни бир бор
Одат бўлди соҳилга бормоқ.
Қизил байроқ тиккан улугвор
Кемаларга боқаман узоқ.
Қудратлидир улар, шубҳасиз,
Менинг эса тақдирим аён.
Ва лекин сиз юрагимдасиз
Диёримдек,
Кўкламдек ҳамон...”

Эътибор қилинг, Анна Снегина ҳатто ўзини шу кўйга солган Шўронинг қизил байроғи тикилган кемаларига боқиб таскин топиши учун ҳар куни денгиз қирғоғига, яъни портга келади. Буни тузумни тан олиш деб тушунмаслик керак. Балки лирик қаҳрамон, яъни шоир атайин шундай тушунган ҳолда “Мен бундай хат ёзмасдим” дейди ва тузумга бўлган ўз муносабатини шу орқали ифодалагандир. Агар шундай бўлса, шоирнинг бу ишорасига қойил қолмасдан ўтиб кетиш мумкин эмас. Аслида Анна Снегинадаги ўша ҳолат Ватан деган юксак туйғунинг инсон қалбидаги ғалабасидир.

Ҳар қандай инқилоб, ҳар қандай тузум ҳатто қурол билан енгилмас кучга айланмасин инсон устидан фақат жисмонан ғалаба қила олиш мумкин, лекин унинг қалбини асло маҳв эта олмайди. Жисмонан мағлуб бўлган Анна Снегинанинг қалб туйғуларини нозик пардаларигача ҳис қилиб тинглай ололсангиз, табиийки, ундан бир мунгли куй-қўшиқ таралади. Денгиз қирғоғида турган бир мусофир аёлнинг олисларда қолиб кетган Ватани томон йўл олаётган кемаларни кўзга кўринмай қолгунча кузатиб қолиши... Ниҳоят, кеманинг сўнгги бор хайрлашаётгандай ча-линганди гудоклари ҳам ўша сиз тинглаётган мунгли қўшиққа қўшилиб кетади. Юрагингизни ларзага солади ва шунда чуқур англаб етасиз Анна Снегиналарнинг фожиали тақдирини. Беихтиёр Ватан ҳақида ўйлайсиз.

Юксак эзгу ғоялар учун ижод қилган Есениннинг дoston олдиға қўйган мақсади ҳам шундай бўлиши табиий. Зеро, қалбдаги эзгулик Ватан ва унда яшаётган одамлар ҳақида ўйлашдан бошланади.

Сергей Есениннинг 1924 йил 14 декабрь санаси билан қадрдони Петр Иванович Чагинга ёзган хатида шундай сатр бор: “Мен сизга яқинда ўзимнинг энг яхши асаримни юбораман”.⁷ Бу “Анна Снегина” достони эди. Ҳатто шоирнинг ўзи ҳам энг яхши асари сифатида эътироф этган. Бугун шуни ишонч билан айтиш мумкинки, “Анна Снегина” достони нафақат шоирнинг, балки рус адабиётининг, қолаверса, жаҳон адабиётининг ҳам энг яхши асарлари қаторидан мустаҳкам ўрин олган.

⁷ Сергей Есенин. Собрание сочинений в двух томах Том 2. Москва, 1990. 346-бет.

ВАФО ҚИСМАТИ

Тимсол — бадиият пойдевори. У қанчалик юксак ва мустаҳкам бўлса, ижодкор яратган фикр қасри ҳам шу қадар улугвор, ҳайратланарли ҳатто абадийлик сари юз буришдек даражага кўтарила олиши мумкин. Шундай ҳодисалар борлиги учун ҳам бадиият олами юрагингизни ларзага солади. Аслида, адабиёт учун борлиқдаги ҳар бир нарса тимсол. Лекин ҳаётнинг аччиқ ҳақиқатидан яралган ва яшаб келаётган шундай тимсоллар борки, талантли ижодкорлар, албатта, замонасига ва ундаги инсонларга ўзининг юксак дардларини, қолаверса, ҳақ сўзини у орқали айта олганлар. Сўз санъаткорларига мана шундай имкониятлар бера олган рамзлардан бири ит тимсолидир. Бу тимсолни изоҳлаб ўтиришга ҳожат ҳам йўқ. Инсонлар ҳеч шубҳасиз, ит тимсолида вафо ва садоқатни англайдилар. Чунки бу ҳаёт ҳақиқати. Ҳатто “Ит — вафо...” мақоли ҳам бекорга келиб чиқмаган. Умуман, ит ҳақида яратилган асарларда, албатта, вафо ва садоқат ғояси етакчилик қилиши табиий ва бу ғоя умуминсоний бўлиши билан ҳам ҳаммага бирдай тушунарли ҳамда таъсирли.

Талантли рус шоири Сергей Есенин ижодида “Ит ҳақида дoston” номли шеър бор. Илк бор ўқиганингизда, балки кўз ўнгингиздан таъсирли бир лавҳадай тезгина ўтиб кетиши ҳам мумкин. Бироқ шеърнинг тимсолий таъминидан келиб чиқадиган маъно-мазмунни нозик қалб ва ақл билан илғай олсангиз ҳаёт ва инсонлар ҳақидаги таассуротингиз янада чуқурлашади, юрагингизда қандайдир туйғулар жунбушга келади. Аввало, шеърдаги фожиали ҳолатни тўлароқ ҳис қилиш учун Шарқ адабиётига бир назар ташлаб ўтишни эҳтиёждан деб билдик, қолаверса, бу тимсолнинг анча қадимий эканлигига ўринли далил-исбот бўла олишини ҳам назарда тутдик.

XII асрда яшаган тасаввуф аҳдининг пешво пирларидан бири Фаридиддин Атторнинг “Илоҳийнома” асарида “Ит ва сўфий” ҳикояти келтирилган. У қуйидигича:

“Бир сўфий қишлоқ йўлидан ўтаётган эди, ит унга ташланди. Сўфий ўзини ҳимоя қилиб, қўлидаги таёғи билан итни урди. Итнинг оёғи синди. Бечора ит оғриқ азобидан инграб, нола қила бошлади ва синган оёғини судраб, шайх Абусаид Абулхайр олдига борди. Шайх итга термилиб, раҳми келди. Чунки бу итни билар, унинг бировга озор бермаслиги, диёнатли одамлар эшигида посбон бўлиб, хиёнат қилмаслигидан хабардор эди. Ит синган оёғини кўрсатиб, одамга ўхшаб тилга кириб, гапира бошлади:

- Эй шайх, фалон сўфий менинг оёғимни уриб синдирди, чақириб жазосини бер, мен сендан сўрайман, - деб илтимос қилди.

Шайх сўфийни олдига чақириб, деди:

- Бу тилсиз жониворга нега озор бердинг, қаттиқ жабр ўтказибсан. Бу адолатдан эмас, сен худо йўлига кирган одамсан, раҳму шафқат, адолат йўли сенинг йўлинг эмасми?

Сўфий шайх Абусаид Абулхайрга қараб деди:

- Эй пири муршид, бунда менинг айбим йўқ. У менга ёпишиб, йўлимни тўсди ва тўнимни бенамоз қилди. Шу сабаб таёқ билан урдим.

Ерда ётиб, нола қилаётган ит эса шайхга термиларди. Шайх итга қараб деди:

- Сўфий гуноҳкор, сен ноҳақ жабрлангансан. Ўзинг айтгин, сўфийга нима жазо берайин? Ҳукмини ўзинг айт, токи жазо қиёматга қолмасин. Агар истасанг, мен уни калтаклатай, сенинг хушнуд бўлишинг учун нима чора бўлса қилурман.

Шунда ит деди:

- Эй шайхи замона, бунинг эғнидаги сўфийлар тўнини кўриб, бу аҳлуллоҳдан экан, унга тегмайман деб қарор қилувдим, чунки худо йўлида юрган одамларга итлар ҳам зиён етказмайдилар. Агар сўфийга озор етказсам, бутун вужудим ўрганар эди. Аммо сездимки, унинг тўни сўфиёна бўлгани билан ўзи риё аҳли-

дан экан. Тўни саломатлик — фақирлик нишонаси, лекин ботини вайрон унинг. Агар жазо бермоқчи бўлсанг ҳозир бергил, ҳақиқатан ҳам жазони қиёматга қолдирма: унинг эғнидаги дарвешлар — мардлар тўнини ечиб ол. Шунда унинг касофатидан одамлар кутулади... Мен ҳам шунда рози бўларман.

Шайх Абусаид Абулхайр итнинг садоқатига, эътиқодига қойил қолди ва айтганини бажо этди”.¹

Бу ҳикоятда инсон камолоти, жамият тараққиёти учун вафо ва садоқатнинг нақадар муҳим эканлиги ит тимсоли орқали ифодаланган ва инсонларни ҳам шундай бўлишга ундамоқда. Ҳикоятда барча замонлар учун тегишли ва зарур бўлган, эътиборимизни қаратишимиз керак бўлган яна бир жиҳат бор. У ҳам бўлса, вафо ва садоқатнинг қадрланиши, улуғланиши, ҳимоя қилинишидир. Агар у қадрланмаса-чи, оёқости қилинса-чи, чорасиз қолса-чи? Айни шу ерда Есениннинг “Ит ҳақида достон”ига қайтамиз. Шеър шундай бошланади:

*Қуёш ўйнар жавдар хирмонда,
Чинталарда нури тилла ранг.
Болалади она ит тонгда,
Етти кучук тугди малла ранг.*²

Тасаввур қилинг: қаҳратон қиш (таржимада нимагадир қуёш сўзи ишлатилган), ҳамма ёқ қор билан қопланган, чекка бир қишлоқ, атрофи ёғоч четан билан ўралган ҳовли ва бир четида уй. Бу ҳовлида уй соҳиблари — инсонлардан ташқари бир ит ҳам яшайди. Шу ҳовлини қўриқлайди. Бунинг учун кундузлари тинмайди,

¹ Фариддин Аттор. Илоҳийнома. Тошкент, “Ёзувчи” нашриёти, 1994, 39-40-бетлар.

² Сергей Есенин. Лирика. Тошкент, “Ғафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти”, 1981. (Ушбу шеър 5-6-саҳифаларда)

кечалари ухламайди. Берганларига рози-ризо бўлиб кун кўради. Ҳатто хўжайиннинг болаларини хурсанд қилиш учун уларга бир эрмак бўлишга ҳам доимо ҳозир унозиради... Мана энди ўзи ҳам она бўлди: “Етти кучук туғди малла ранг”. Бахтли тонгдан оқшомгача болаларини тиллари билан ялаб-юлқади, совуқдан асраш учун уларни иссиқ бағрига олди: “Она итнинг иссиқ бағридан қор устида эриб оқди сув”. Лекин:

*Оқшом пайти, товуқлар энди
Кўноғига тизилишган дам,
Уй эгаси хўмрайиб келди,
Қонга солди еттовини ҳам.*

Кутилмаган ҳолат. Нима учун? Чунки бир бегона эмас, айнан уй эгаси. Яна бир томони борки, русларда уй ҳайвонларига, айниқса, итларга нисбатан муносабат бошқачароқ. Оила аъзоси сифатида авайлашади, алоҳида эътибор билан қарашади. Ҳатто “нима” эмас, “ким” сўроғи билан мурожаат қилишади. Бу уй эгаси эса мурғак кучукчалар солинган қопини кўтариб дарё томон кета бошлади. “Шўрлик она чопди кетидан, Узоқ-узоқ қувлаб борди у. Муздек терлар оқиб этидан, Аччиқ-аччиқ увлаб борди у”. Ниҳоят, ҳали кўзлари очилиб-очилмаган, ҳали онасини эмиб улгурмаган, бу ёруғ дунёга келиб ҳали бирор марта эркаланиб ўйноқлашга улгурмаган, ҳали онасининг ялаб-юлқишларига тўймаган кучукчалар сувга фарқ қиланади. Мана шу ҳолатда беихтиёр И.С.Тургеневнинг “Муму”си эсга тушади — ўша Герасимнинг Мумуни сувга чўктириб юбориш тасвири: “У эшкакларни қўйиб, қайиққа кўндаланг қўйилган тахта устида олдида ўтирган Мумуга энгашиб, забардаст қўллари билан унинг елкасидан тутганича қимирламай туриб қолди... Ниҳоят, Герасим даст кўтарилди, йўлдан ол-

ган гиштарини юзларида аллақандай алам изтиробидан арқонга боғлади, арқоннинг учини сиртмоқ қилиб, Мумунинг бўйнига солди ва уни баланд кўтариб, сўнгги марта унга тикилиб боқди... ит соддалик билан ва ҳеч чўчимамай кўрқмай унга қараб турар, думини секингина ликиллатар эди. Герасим тескари қараб олди, кўзларини чирт юмиб, қўлларини бўшатиб юборди. У ҳеч нарсани: ғарқ бўлиб бораётган Мумунинг зорланиб тез-тез вангиллашини ҳам, сувнинг оғир чайқалишини ҳам эшитмади”³. Нақадар фожиали тасвир. Лекин қанчалик фожиали бўлмасин Муму бешафқат кимсалар исканжасидан, нобоп муҳитдан, табақаланган ва юраксиз жамиятдан биратўла қутулди. Буни эса унинг яккаю ягона меҳрибони, раҳм-шафқатли инсон Герасим амалга оширишга мажбур бўлди. Есенин шеърисидаги фожа эса болалари чўктириб юборилган она ит билан боғлиқ. У Муму каби чўктирилмади. Лекин вафо ва садоқатдан, меҳр ва шафқатдан ушлаб қутулиб олишга биргина чўп тополмаган ҳолда бу ҳаёт дарёсига тириклай ғарқ қилинади. Агар Аттор ҳикоясидаги ит каби унга ҳам тил берилганда эди, у хўжайинидан — инсон шаклидаги эзгулик кушандасидан фақат раҳм-шафқат сўраган бўларди.

Она ит норасида кучукчаларидан айрилиб қайтади. Қаерга денг! Ўша болаларидан жудо қилган хўжайинининг уйига. Қаранг, шундай шафқатсизликдан сўнг ҳам ит итлигича қолди, яъни садоқатини йўқотмади. Лекин “Қайтар экан том устида ой Боласига ўхшаб кўринди”.

*Шўрлик яна боласин сўраб,
Кўкка боқиб увлади хаста.
Янги ой ҳам аста ғилдираб
Тушиб кетди уфқдан пастга.*

³ И.С.Тургенев. Муму. Тошкент, “Ёш гвардия” нашриёти, 1989, 30-31-бетлар.

Итларнинг ойга қараб увлаши энг дардли ҳолат. Ҳатто Есениннинг ўзи ҳам бошқа бир шеърида дардларга тўлиб кетган юрагини бўшатиш учун шундай ҳолатни истаган эди. “Қачаловнинг итига” шеърида ёзади:

*Кел, Джим, узат панжангни менга,
Момиқ панжанг бунчалар майин.
Мен ҳам бу кеч қўшилиб сенга
Ойга боқиб нола қилайин,
Кел, Джим, узат панжангни менга.⁴*

Бу сатрлар ўша ҳолат ҳақида янада чуқурроқ тасаввур беради. Чунки увлаш — инсоннинг дарду ғаму аламу армонлари билан нола қилишдан кўра аянчлироқдир.

Шеърнинг сўнгги сатрларига ҳам етиб келдик. Максим Горький Есенин билан бўлган бир учрашуви ҳақида шундай хотирлайди: “Мен бағридан юлқиб олиб етти кучукчаси дарёга ташлаб юборилган ит ҳақидаги шеърини ўқиб беришни илтимос қилдим.

- Ҳақиқатан ҳам, ит ҳақидагиси сизга ёқадими? — ишонқирамагандай сўради у.

У рус адабиётида биринчи бўлиб ҳайвонлар ҳақида шу қадар чуқур меҳр-муҳаббат билан қойилмақом даражада ёза олаётганлигини айтдим.

- Ҳа, мен ҳайвонларни жуда яхши кўраман, - деди Есенин ўйчан ҳолатда ва “Ит ҳақида дoston” шеърини ўқий бошлади. Сўнгги сатрларига етганда:

*Ит кўзидан юлдузлар бўлиб
Қорга оқди томчи-томчи ёш —*

Унинг кўзларидан ҳам ёшлар томчилади”.

Горький ўз хотирасини шундай якунлайди: “Сергей Есенин жўн бир одам эмас, табиат томонидан

⁴ Сергей Есенин. Юқоридаги китоб. 89-бет.

атайин шеърият учун, “далалар ғамини” ифодалаш учун, ер юзидаги жамики тирик жонни севиш ва бошқа хислатлардан кўра одамга кўпроқ хос бўлган шафқат туйғуси учун яратилган ҳилқатга ўхшар эди”.⁵

“Шафқат туйғуси” — бусиз ушбу шеърга якун ясаб бўлмайди. Юрагида шафқат туйғуси бўлмаган кимса — ўта худбин маҳлуқ. У ўз манфаати учун ҳар қандай қабиҳликдан, тошбағирликдан қайтмайди. Бу кабиларнинг “юраги” фақат ўзи учун уради. У ташқаридан фақат олади, ўзидан ташқарига ҳеч нарсаси бермайди. У ўзининг торгина қобигидан ҳеч қачон чиқиб кета олмайди. Бу қобиқ унинг учун ором дунёси. У ҳеч қачон бу қобиқдан ташқарида кенг дунё борлигини, у ҳам шу дунёда яшаётганлигини англаб етолмайди. Чунки унинг қулоғи қар, кўзи кўр. Шундай бўлмаганда эди, бу каби кимсаларга ҳам бу ёруғ дунё одамларидаги ҳали бутунлай йўқолиб кетмаган меҳр-шафқат, вафо ва садоқат деган туйғулардан заррача бўлса ҳам юққан бўлар эди.

“Ит ҳақида достон” сизда ана шундай кимсаларга нисбатан нафрат туйғусини кўзғотади. Она итнинг аянчли ҳолати, яъни вафо ва садоқатнинг фожиали қисмати эса ҳар биримизни ўйлантиради ва шундай бўлиши ўта аҳамиятли ҳам. Чунки бу қисмат инсониятга тегишли. Бу дунёда инсон бўлиб яшашликка даъватдир. Токи жамиятда худбин, разил ва тошбағир кимсалар мавжуд экан, Есениннинг ушбу шеъри она итнинг тунда ойга боқиб увлаганидек инсонларни бу каби фожиалардан огоҳ этиб тураверади.

⁵ Сергей Есенин. Стихотворения и поэмы. Москва, “Детская литература”, 1978, 179-бет.

ЕСЕНИН БЎЛИБ ГАПИРМОҚ БАХТИ

Талант қуёшга ўхшайди. Демак, унинг нури барчага баробар. Мана шу баробарлик эса эзгуликни туғдиради. Дунёда миллатлар ва турли тиллар мавжуд экан адабиёт осмонида чарақлаб турган қуёш нурларини кўнгил оламига олиб кирмоқлик ҳам чинакам бир фидоийликдир.

*Голубая да веселая страна.
Честь моя за песню продана.
Ветер с моря, тише дуй и вей —
Слышишь, розу кличет соловей...*

Дилларга ором бағишловчи, кўнгилларга нур олиб кирувчи, юракларни гўзал ҳис-туйғуларга тўлдирувчи бу каби дилрабо сатрлардан бебаҳра қолишлик, яъни ўз она тилингда ўқий олмаслик қуёш тафтини сезмагандай гап.

*Мовий ўлкам, қувноқ диёрим,
Қўшиқ учун бахшида борим.
Тингла, майин эсанг шаббода,
Булбул гулни чорлайди боғда...*

Энди юрагингизга нур тўлиқ кира бошлади, бутун вужудингизга таралди, ҳис-ҳаяжон тўлиб-тошди, гўзалликка тўлиқ ошно бўлдингиз. Ҳатто шеър руҳи ўзбек мусиқа созларидан ажиб бир наво бўлиб тарала бошлайди ва хонанданинг майин овози сўзнинг сеҳрли оҳангларига айланади. Қачонлардир олис Россиянинг чекка бир қишлоғидан чиққан бир деҳқон шоирнинг юрак сўзлари ўзбекча қўшиқ бўлиб худди ўзингникидай қалбингизни завқ-шавққа тўлдиради. Кўнглингиз ором олади.

Мана сизга қон билан кирган, онага қиёс қилинган тилнинг куч-қудрати. Мана сизга таржима санъати, таржимон маҳорати.

Бу каби санъат намуналари ўтган асрнинг 60-йилларида шеърят муҳлислари қалбига янги бир дунё олиб кирган эди. Есениннинг қалб олами бу — гўзаллик ва эзгуликка тўла, ўта муҳаббатли, ҳатто зиддиятли ва ниҳоят фожиали. Айтишларича, қуёшга тик қарай оладиган жонзот — бу шер экан. Қуёшга қиёс қилганимиз — талантларнинг таржимонларини ҳам шу жиҳатдан шерга ўхшатсак муболаға бўлмайди. Чунки таржимон, аввало, ўша талантнинг руҳий оламига, шу оламнинг қуёшига қалб кўзи билан тик боқа олиши керак, унинг ҳар бир нуридан ёғилаётган меҳр-муҳаббату нафратни, қалб кўзини ёш билан тўлдириб, куйдириб юбуровчи дарду аламларини ўзига сингдириб тоблана олиши шарт ва шу ҳолатда қалам тебратиши зарур. Шундагина бадиият осмонидаги нур заминнинг яна бир ҳудудига борица етиб келади.

Таржимачиликдаги фикр-мулоҳазалардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, Эркин Воҳидов Есенин қалб зиёсини ўзбек юрагига бор ёғдуси ва тафти билан олиб кира олган эзгу-фидоий ва моҳир таржимон сифатида ҳам танилди. Нафақат ўз шеърлари билан, балки Есенин таржималари билан ҳам ўзбек адабиёти саҳифасига нозик ҳиссиётли ва талантли ижодкор муҳрини боса олди. Шоирнинг ўзи таржиманинг аҳамияти ҳақида қуйидагиларни ёзади. “Жаҳон ва қардош халқлар адабиётларидаги буюк сиймолар тажрибаси ҳақида ёзилган энг ёрқин тадқиқотлар ҳам шоир ёки ёзувчига бевосита таржима билан машғул бўлишда олган сабоғу билимлардан ортиқроқ нарса беролмайди. Ахир шоҳ асарни таржима қилаётганда, озгина бўлса-да, руҳан унинг автори даражасига кўтарила-сан ёки автор ролига кирасан, Данте, Шекспир, Гёте, Толстой, Чехов, Есенин бўлиб гапирасан”.²

² Эркин Воҳидов. Шоиру шеър ушур. Тошкент, 1987. 155-бет. (Бу манбадан олинган кейинги иқтибосларнинг фақат саҳифаси қавс ичида бериб борилади).

Шуни алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, Есенин бўлиб гапирмоқ бахти, агар ўхшатиш жоиз бўлса, Эркин Воҳидовнинг кўнгил айвонига гўё қалдирғочдай эрта баҳорда келди. “Эсимда, иккинчи курс студенти эдим, - деб хотирлайди таржимоннинг ўзи. — Пахта теримига ҳашарга чиққан кунларимиз ишдан сўнг ётоқда, хира чироқ нурида ярим кечагача есенинхонлик қилар эдик. Ўшанда “Эрон тароналари”нинг бир қанча шеърлари ўзбек тилига таржима қилинди”. (50-бет)

*Мен Босфорда бўлмаганман ҳеч,
Уни сўйлаб беролмам сенга.
Лекин мовий кўзларинг ҳар кеч
Денгиз бўлиб кўринар менга.*

*Қилмаганман Боғдодга сафар,
Карвон билан элтмадим хино,
Аммо бир зум тин олсам нетар
Тиззанга бош қўйиб, дилрабо!*

*Шафқат айла, жонгинам, дерман,
Ҳам қилурман қанча илтижо,
Россияда машҳур шоирман,
Нечун зарра қилмайсан парво?!*

Бу каби шеърларнинг қадр-қимматини, аҳамиятини, таъсирини юракдан ҳис қилиш учун XX асрнинг ушбу таржималар пайдо бўлган маълум бир даврини қисман бўлса ҳам тасаввур қила олишимиз керак бўлади. 1937 йилги ва 50-йиллар бошидаги қатағон... Уруш ва урушдан кейинги оғир йиллар... Шахсга сиғиниш... Шўро сиёсати ва адабиётдаги партиявийлик... Буларнинг ҳаммаси 50-йилларнинг иккинчи ярми ва 60-йиллар адабий муҳотида бир оз эркинлик бўлишига қарамай адабиёт заминига эҳтиёткор-

лик уруғини сепиб улгурган эди. Қолаверса, сиёсат қобигини ёриб чиқиб юракни ҳақиқат нурига тута оладиган эркинлик — бу фақат орзу-хаёл. Шундай муҳитда адабиёт қалб гўзалликларини, орзу-истакларини, юрак ва жамият, инсон ва замон ўртасидаги зиддиятларни борича очиб ташлай оладиган чинакам кўнгил адабиётига айлана олмаслиги табиий. Қалблар эса ҳақиқий шеъриятга,самимий муҳаббатга, гўзал ҳистуйғуларга ташна... Мана шундай пайтда, қутилмаганда Есенин шеърлари ўзбек тилида жаранглай бошлади:

*“Хуросонда бир дарвоза бор
Остонаси гулга кўмилган.
Унда яшар бир парирухсор...”*

*“Шаҳинам, о менинг Шаҳинам,
Билсанг, шимол Ватандир манга.
Далалардан сўйлайми сенга...”*

*“Кел, жонгинам, қўшиқ айт, Ҳайём —
Куйлаб ўтган қўшиқлардан айт
Боғда гуллар жавлон урган пайт...”*

*“Нечун маъюс таратар зиё
Ой Хуросон чаманларига...”*

*“Оқшом менга ниқоб остидан,
Дилбар кўзин сузмади бекор...”*

Қанча ташна кўнгиллар ҳузур қилиб ором олди экан бу таржималардан!

Шу ўринда бир савол туғилади. Таржима ҳам “Эҳтиёж фарзанди”ми? Ҳаммамизга маълумки, сеvimли шоиримиз А.Орипов шеъриятни “Эҳтиёж фарзанди” деб атаган эди. Шундан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, қалби давр билан ҳамна-

фас уриб турган, даврга керакли сўзни айтмоқчи бўлган ижодкорнинг таржималари ҳам, албатта, “Эҳтиёж фарзанди” янглиғ туғилади. Айниқса, таржимон ўша ижодкорга юракдан боғланган бўлса. Есенин таржималарининг худди шу ҳолатда пайдо бўлганлиги ҳам шоир қайдларидан маълум: “Есенинга худди ўз ўртоғимдек, гоҳо кўчада шўхлик қилиб юрувчи ўспириндек... қаттиқ боғланиб қолдим. Ана шу меҳр туфайли таржимага ўтирдим. Уни таржима қилишга мени ҳеч ким ундагани йўқ эди”. (172-бет). Бундан ҳар хил фикр-мулоҳазаларга бориш мумкин. Балки эндигина шеъриятга кириб келган, қалби эзгу ҳис-туйғуларга тўлиб-тошган ёш қаламкашнинг бир шоирга бўлган меҳр-муҳаббати воситасида ўз кўнгил истаклари ва армонларининг ҳамоҳанг эканлигига ишорадир. Айтолмаган дардларини мана шу таржималар орқали айта олишликдир. Биргина мисол:

*Нега советларни айблагайман,
Нега ундан ризо бўла олмадим?
Чунки ўзгаларнинг курашида мен
Порлоқ ёшлигимни кўра олмадим.*

Сўз эркинлиги, фикр эркинлиги бир сиёсат доираси билан чегараланган ва қаттиқ назоратда бўлган Советлар мамлакатининг, айниқса, ўша 50-60-йилларда қайси бир ижодкор ёза оларди бундай сатрларни. Бошини кундага қўйиш билан баробар эмасмиди. Фақат ўтган шоирлар ижодидан қилинган таржималардагина қисман имкон бор эди, холос. Балки давр эҳтиёжи Есениндай журъатли шоирни бир ўзбек ижодкорининг қалбига мадад бериш учун руҳан юзма-юз қилгандир. Нима бўлганда ҳам бор ҳақиқат шу: Есенин шеърияти ўзбек адабиётида ўзининг муносиб таржимонини топди.

Ўзбек китобхонлари 60-йилларнинг бошидаёқ Есенин шеърларини ўз она тилларида илк бор китоб ҳолида ўқий бошладилар. Бу ўша давр адабий ҳаётида катта ҳодиса сифатида қабул қилинди. Бу хайрли ишнинг давоми ўлароқ 1965 йилда Есениннинг “Танланган шеърлар”и, 1971 йилда “Замин дарғаси” китоблари янги таржималар билан тўлдирилган ҳолда шеърят мухлисларига етиб борди. 1981 йилда Есениннинг “Лирика” номли ўзбек тилидаги барча таржималари жамланган навбатдаги китоби чоп этилади. Ўша йилларда биз — ТошДУ талабаларининг шоир ва таржимон Эркин Воҳидов билан учрашуви бўлиб ўтганди. Эсимда ўшанда талабаларимиздан бири шундай савол билан мурожаат қилди: - Есениндан қилган таржималарингиз ўзингизнинг назарингизда қай даражада амалга оширилган деб ўйлайсиз, ўзингиз қандай баҳо берган бўлардингиз? Эркин Воҳидов шундай жавоб берган эди: - Гарчанд шеърят мухлислари ушбу таржималаримни севиб ўқиб, ҳайратланиб, юраклари ҳис-туйғуга тўлиб таржимонга мақтовлар ёғдиришаётган бўлса ҳам, Есениндай ноёб талантнинг юрагидан узилиб тушган умрбоқий сатрлардаги дардли маъно-мазмунни, воқеликдан жунбушга келган ҳис-туйғуларни, изтиробли юрак кечинмаларини, қолаверса, бадийликни, жозибадорликни, гўзалликни борица, ўша даражада ўзбек тилида бадий ифода эта олдимми, ололмадимми ўзим ҳам аниқ бир хулосага келолмайман. Лекин бир нарса кўнглимга таскин беради, агар Есенин ўзбек бўлганида, албатта, шундай ёзган бўлар эди.

Таржимани санъат деб билган ва амалда бунинг уддасидан чиқа олган ижодкоргина ўзига ишонч билан шундай жавоб бера олади. Таржимашунослик тарихидан шу нарса маълумки, бир тилдан иккинчи тилга бадий таржима шунчаки тил билган ҳар қандай одамнинг кундалик иши эмаслиги, балки у соф

иждий-бадий жарён, яъни санъат яратиш жараёни эканлиги доимо назарий қоида бўлиб келган. Шунинг учун ҳам ҳар бир давр таржимачилигида мана шу қоида талаби билан боғлиқ муаммолар келиб чиқаверган. Айниқса, бадий асарларнинг сўзма-сўз таржимасидан келиб чиқадиган камчиликлар аввалдан то шу кунгача давом этиб келаяпти. XIX асрнинг 2-ярмидаёқ рус танқидчиси В.Г.Белинский ёзган эди: “Оригиналга яқинлик асарнинг ҳарфини бериш эмас, балки унинг руҳини сақлаб қолишдан иборатдир... Таржима қилинган ифоданинг ички ҳаёти оригиналнинг ички ҳаётига мос келиши лозим”. Бизнинг таржималаримизда кўпинча оригиналнинг Белинский айтган “ички ҳаёти” йўққа чиқиб кетади, чунки таржимон фақат асарнинг сўзларинигина таржима қилади, унинг умумий руҳини беришга интилмади”.³ Бу фикрлар 1961 йилда нашр қилинган “Таржима санъати” китобидан олинди. Айнан шу йили Сергей Есенин шеърлари илк бор ўзбек тилида китоб ҳолида чоп этилади. Бундан ташқари украин шоираси Леся Украинканинг “Ўтмиш эртаги” шеърлар тўплами ҳам Эркин Воҳидов таржимасида ўзбек китобхонлари жавонидан ўрин олди. Бу китоблар ўша давр таржима санъатига путур етказаётган сўзма-сўз ўгиришнинг яроқсиз эканлигига қарама-қарши ўлароқ санъат даражасидаги эркин бадий таржиманинг юксак намунаси бўлиб адабий жараёнда пайдо бўлди, қад кўтарди. “Шеърятда сўзма-сўз таржима нима?” Шу саволни қўйиб Э.Воҳидовнинг ўзи жавоб берар экан, ёзади: “— У бузилган иморатнинг ускунаси холос”. Яна қуйида давом этиб: “Меҳрсиз, ёлғиз қалам ҳақи умидида қилинган таржима муҳаббатсиз никоҳдан туғилган етим боладай мунғайиб туради”, - дейди. (31-бет).

³ Таржима санъати. Тошкент, 1961. 152-бет.

└ Бадий таржиманинг мукаммал намунасини яратиш, умуман олганда, таржимон иқтидоридан ташқари яна кўп жиҳатларни, изланишларни талаб қилади. Аввало, шоир шахсини, сўнг ўша даврни, сиёсатни, ижтимоий ва адабий муҳитдаги зиддиятларни, асарнинг ёзилиш сабабларини, мақсад ва ғоясини, нима демоқчи эканлигини зукко олим каби ўрганиш ва ниҳоят, шоир дардларини ва унинг замон зиддиятлари ичра уриб турган юрак ҳолатини бутун нозикликлари билан ҳис қила олиши керак. Буларнинг ҳосиласи эса шеър руҳиятини қай даражада аниқ бера олганликда билинади. Эркин Воҳидов таржималарининг ютуғи ҳам айнан шунда. ┘

Есенин шеърларининг руҳиятини англаб етишга ёрдам берувчи яна бир фактга қисқагина тўхталиб ўтишни жоиз деб билдик. Мутахассисларга маълумки, тақдири зиддиятли кечган рус ёзувчиси Иван Буниннинг ижоди лиризмнинг кучлилиги билан ажралиб туради. Чунки у жамият ва инсон тақдири масаласига қалб дунёси билан қараган. Инсоннинг яшашдан мақсади ва умр мазмунини, тириклик моҳиятини унинг кўнгил дунёсидан излаган. Ижтимоий ўзгаришларнинг аҳамияти ва қимматини қалб эҳтиёжлари доирасидан туриб баҳолаган. Афсуски, ҳар бир давр, ҳар бир тузум сиёсатининг пойдевори эса асосан иқтисод бўлиб келган, албатта, кўнгил эмас. Энди тасаввур қилаверинг, кўнгил одамларининг дарду армонларини. Шунинг учун ҳам инсон қалби оёқ ости қилинган ўша ваҳшатли йилларда Бунин учун “Санъат инсон қалбининг қўшиғи, мусиқаси ва муножоти” бўлганлигини ўзи қайд қилган.

Есенин ҳам Бунин каби ўша ваҳшатли давр ижодкори. Қолаверса, шоир ва ўта лирик. Лириканинг ватани эса юрак. Талантлар юрак аталмиш мана шу ватанга хиёнат қилмаганлар. Тузум билан талант ўртасидаги зиддият ҳам айнан шундан келиб чиққан. Мана шу садоқат

туфайли уларнинг тақдири оғир кечган. Бу каби жиҳатлар Есенин ва Буниннинг руҳан яқин эканликларидан ҳам далолат беради. Шунинг учун ҳам Есенин сўз санъатини тушуниш ва айниқса, таржима қилишда юқорида келтирганимиз Бунин қайдларини ҳам эътибордан четда қолдирмаслик фойдадан холи эмас. Албатта, талантли таржимон маҳорати билан ўгирилган шоир шеърларининг руҳи охир-оқибатда шунга олиб боради ва шундай бўлди ҳам. Есенин шеърлари ўзбек тилида “инсон қалбининг қўшиғи, мусиқаси ва муножоти” бўлиб юракларни ҳайрат ва ларзага солиб келмоқда.

*Кел, жоним гитарам,
Куйлагин букун.
Фақат шод оҳангда бўлсин куйларинг.
Токи чиқиб кетсин
Ёдимдан бутун
Зарра ором билмай ўтган кунларим.*

Бу сатрлар 1971 йилда чоп этилган “Замин дарғаси” китобидан олинди. Ундан ўн йил кейинги нашрда эса таржимон томонидан қайта ишланганлигининг гувоҳи бўламиз:

*Кел, жоним гитарам,
Янграгин бугун!
Лўли қиз, шўх бўлсин чалган куйларинг.
Токи унутайин
Оғуга тўла
Ардоқсиз, оромсиз ўтган кунларим.*

Қайта ишлашдан, ўзгартиришлардан мақсад ҳам “қалб муножоти” бўлиб тўкилган бу каби сатрларнинг руҳини ўша даражага етказишлиқдир. Лирик қаҳрамоннинг ички кечинмаларини янада аниқ ва тўлиқроқ очиб беришдир.

Инқилоб кишилар тақдирини бутунлай ўзгартириб юборади. Ёшлар янги давр сиёсатига жўр бўлиб шиддат билан одим ташламоқдалар. Кексалар эса ғамгин. Баъзиларга тарозининг тоши қай томонда бўлса бас. Деҳқонларга эса каргошка ва нон кифоя. Лирик қаҳрамон-чи, эски тузумдан кўнгли тўлмаган, янги тузумни эса фақат буюк ғоялар билан қабул қилишга тайёр. Шунинг учун ҳам азобда. “Мен-чи, мен ёшмасман, қари ҳам эмас — чириб йўқолгудек бу замонада. Шунинг-чун ҳам балки шаробхонада Гитара оҳанги қилар мени маст”, – дейди. Лирик қаҳрамон мана шундай изтироблар гирдобидан чиқиш учун гитарадан ва лўли қиздан мадад олмоқчи. Унинг илтижоси энг оғир руҳий ҳолат. Бу ҳолат шеърнинг юраги. Агар шу юрак уриши кардиограммадек тўғри ва аниқ кўрсатилсагина бутун шеърнинг руҳияти сақланади. Ўзгартирилган вариантда таржима шу даражага кўтарилган. Қиёс қилинг: “Гитара милая Звени, звени!” — “Кел, жоним гитарам, Янграгин бугун!” Олдинги нашрдаги “куйлагин” сўзи “янграгин” деб ўзгартирилган. Бу сўз русча “звени” сўзининг маъносига мос келади. “Янграмоқ”да бошқа овозларни босиб кетадиган кучлилик, атрофни бутунлай эгаллаб олишлик мавжуд. Лирик қаҳрамонга айнан шу керак. Токи эшитилмаса юрагини зада қилган замон шовқин-суронлари... “Сыграй цыганка” — олдинги нашрда мурожат лўли қизга қаратилганлиги тушириб қолдирилган. “чтонибудь такое” — “фақат шод оҳангда бўлсин куйларинг”. Ўзгартирилганда: “Лўли қиз, шўх бўлсин чалган куйларинг”. Мана энди шу мисрадан келиб чиқадиган тағмаъно ва шоир дарди ҳақида гапириш мумкин. Шундай мақол бор: “Кимнинг аравасига тушсанг, ўшанинг ногорасига ўйнайсан”. Лирик қаҳрамон мана шундай ҳолат арафасида. Шунинг учун ҳам илтижо айнан Лўли қизга қаратилади. Чунки лўлиларда эркинлик бор. Улар бировларнинг эмас, фақат

ўзларининг ногораларига ўйнайдилар. Чалганларида ҳам бор куч билан чаладилар, куйлаганларида ҳам бор овоз билан куйлайдилар. Дунёни унутадилар, юракдаги бор ғуборларини чиқариб юборадилар. Кейинги сатрларнинг ҳам маъно-маъзини, ҳаётий асосларини англаб етганингиз сайин шоирнинг оддий бу мурожаати эмас, балки чорасиз бир дардли юракнинг илтижоси эканлигига ишонч ҳосил қиласиз: “Чтоб я забыл” — “Токи чиқиб кетсин Ёдимдан бутун”. Қайта ишланганда: “Токи унутайин”. “...отравленные дни, Не знавшие ни ласки, ни покая” — “Оғуга тўла Ардоқсиз, оромсиз ўтган кунларим”. Энди қиёс қилинг: “Ёддан чиқармоқ” ва “Унутмоқ” — синоним сўзлар. Лекин “унутмоқ”да дард ва нола кучлироқ ифодаланади. Агар сўнгги сатр фақат “...оромсиз ўтган кунлар” билан кифояланиб шундай қолдирилганда, лирик қаҳрамоннинг айнан шоирлик билан боғлиқ энг муҳим ижтимоий даражадаги юрак дарди очилмай қолган бўлар эди. Ахир шоир бошидан унинг ширин орзуларини, гўзал ҳис-туйғуларини, эзгу ғоялар умидини ўлдирган оғу тўла кунлар ўтмадими?! Янги тузум аллақандай ҳис-туйғусиз, қуруқ мақтовлардан иборат чақириқ, шиорлар тўлган инқилобий шеърларни, қўлига асл шеърият қаламини эмас, сиёсат қуролини олган шоирларни кўкларга кўтариб ардоқламадими?! Булар шу даврнинг, шу сиёсатнинг бошланиши эди-ку! Шоир ўтган кунларини унутишга урғу берган бўлса ҳам, лекин лўли қизга илтижоси орқали бундан кейин бутунлай эркин, бор овоз билан куйлай ололмаслигига, бир сиёсий қобик ичида қолиб кетиш хавфи борлигига ишора қилаётгандай. Унинг руҳий ҳолати шундай хулосага олиб келади. Таржимоннинг кейинги ўзгартириши натижасида мана шу руҳий ҳолат нозик ишораларгача тиклаб берилган. Бундай ўзгартиришлар биз қайд қилиб ўтган нашрда 50 дан ортиқ ўринда учради. Айрим жойларда бир

сўздангина иборат бўлса, баъзи ўринларда бир сатр, ҳатто бутун бир банд қайта ишланган.

— Ҳа, Есенин бўлиб гапирмоқ бу жуда катта масъулият. Чунки талантлар ҳар бир сўзни халқ кўз ёши тўкилган тупроқ мисоли олиб, уни юрак қони билан қориб, бадиият хумдонида пишириб, сайқал бериб, сўнг тиклаётган шеърят қасрига мустаҳкам ва қойилмақом қилиб териб қўядилар. Таржимон, аввало, шу қасрнинг гўзаллигидан ҳайратланиши, унинг ҳар бир гиштига юрагини қулоқ қилиб босиши керак. Шунда унинг бутун бир руҳий дунёсига мана шу қасрнинг сирли оҳанги қуйила бошлайди. Таржимон ана шу оҳангни етказиши керак экан китобхонга. Бизнинг қатъий хулосамиз — шу. Есенин шеърларининг ўзбекча таржимасини ўқиганимиздан кейин келдик бу хулосага. Есенин шеърларининг руҳи юрагимизни бутунлай эгаллаб олгандан кейин, Есенин шеърларининг ажиб оҳанги кўнглимизни бутунлай ҳаяжонга солиб ташлагандан кейин.

Шунинг учун ҳам ўзбек адабиёти ва ўзбек китобхонлари фидойи, жонкуяр, талантли таржимон Эркин Воҳидовдан доимо миннатдор бўлиб келганлар ва шуни ишонч билан айта оламизки, бу миннатдорлик Есенин шеърлари каби умрбоқийдир. }

ИККИНЧИ БЎЛИМ

АДИБЛАР ЕСЕНИН
ҲАҚИДА

Г.А.ПАНФИЛОВГА
МОСКВА, 1913 ЙИЛ 23 АПРЕЛЬ

Азизим Гриша, ваъдани бажара олмай, сенинг олдингда айбдор бўлиб қолганим боис кечирим сўрайман. Шароит, биродар, шароит йўл бермади. Йўлда нуқта ва вергуллар туриб олиб, йўл бермади. Бу гаплар сенга ғалати туйилса керак, аммо афсуски, бор гап шу.

Шундай қилиб, мен гўшт емай қўйдим, балиқ гўштини ҳам ташладим, дастурхонимда қанд бўлмайди, эгнимда чармдан нимаики бўлса, ҳаммасидан воз кечаман, аммо “вегетариан” деган ном олишни ис-тамайман. Нега? Нима сабабдан? Шунинг учунки, мен, Ҳақиқатни англаб етган бир одам, ортиқ христиан ва хоч тақар одам деган лақабларни кўтариб юриб, ўз қадримни пастга урмоқчи эмасман. Мен сендирман. Мен сенга жо бўлганман, сен эса менга, Исо ҳам шу гапни айтмоқчи эди, бироқ нима учундир бевосита одамларга эмас, отага, бунинг устига осмондаги отага мурожаат қилди, зеро уни бутун табиатнинг шоҳи деб мажоз қилар эди. Бу анойи номларни кўтариб юриш уят эмасми, шармандалик эмасми? Одамлар, ўзингизга назар солинг, Исолар сизнинг орангиздан чиқмадими, ё сизнинг ўзингиз Исо бўла олмайсизми? Агар тақдир раво кўрса мен Исодай йўл тута олмайманми, сен ҳам, мен сени биламан—ку ахир, яқинларинг фароғати учун хочга михланишга рози бўлмайсанми ё? Оҳ, Гриша! Бутун ҳаётимиз шунчалар бемаъники, у бизни бешикдаёқ расвои жаҳон қилади, шунинг учун биздан чинакам асл одамлар ўрнига аллақандай ярамас аблаҳлар етишиб чиқади. Мен хатим бошида тилга олган шароитлар ҳамма жойда ҳам шароит бўлиши лозим ва ҳамма жойда сабаблар оқибатларга олиб келиши даркор. Сабабсиз оқибат бўлмайди ва оқибатсиз сабаб бўлиши мумкин эмас. Киши онгида “мен” ва “сен” деган

тушунчаларга муносабат бўлмаса, Исо ҳам бўлмас эди, эзгулик қулф урар, хароб қилувчи хочлар ҳам, дорлар ҳам бўлмас эди. Ўзинг бир қара, ким биров учун ўлиб-тирилиб жон куйдирыпти? Мен билан сен, ёки кимни деб — тагин мени ёки сени деб жон куйдиради? Фақат ақли қисқа ёки руҳи ҳаста одамларгина буни ҳис қилмаслиги мумкин. Сен менинг ҳолатимни ёки бошқа бир одамнинг аҳволини тушунишга урин, ўзингни текшириб кўр, сен ўзгалар қилган ишни қила олармидинг, сен ўзингни бир хил шароитга ва бир хил ақлий даражага қўйиб кўр; ана ўшанда Мен сендирман деган сўзлар ҳаққонийлигининг исботини кўра оласан.

Мени жиннига чиқариб қўйишди ва ҳатто психиатрга олиб бормоқчи ҳам бўлишди, аммо мен уларни астар—аврасини ағдариб сўкиб бердим ва биноийдек яшаб юрибман, аммо айримлар менга яқин келишга қўрқади. Сен булар қанчалар оғир эканини тушунасан, аммо кўникишга ва душманларимни ҳурмат қилиб, улар учун ибодат қилишимга тўғри келади. Зеро, мен ўзимнинг исталган рақибим унинг ҳолатида ўзига нисбатан қиладиган ишнинг ўзгинасини қиляпман.

Ҳа, Гриша, одамларни сев ва уларни ая, жиноятчиларни ҳам, аблаҳлару алдоқчиларни ҳам, жафокашларни ҳам, ҳуқуқшуносларни ҳам. Сен улардан исталган бири бўлишинг мумкин эди ва балки улардан бирисан. Золимларни ҳам сев ва тавқи лаънат осма уларга, одамларнинг ҳаётий ожизликларига меҳрибонлик билан назар сол. Юксакдан қуйи тушишдан ўзингни олиб қочма, зеро бусиз тубанликни ҳис эта олмайсан ва тасаввуринг ҳам бўлмайди бу ҳақда. Одамни уни ҳаёти ичига кириб бориб ва аҳволини англашга ҳаракат қилибгина тушуниш мумкин. Барча одамлар — бир жону тандир. Ҳақиқат ҳақиқат бўлиши лозим, уни исботлаш шарт эмас. Унинг чек—чегараси ҳам йўқ: алиф ҳам, ломалиф ҳам унинг ўзидир. Ҳаётда изланиш ҳам, интилиш ҳам

бўлиши керак, бусиз ўлим ва паторат топишга борилади. Одам шароитни ҳис этмай туриб ва танҳо ўзлик шубҳаларини босқичма-босқич кечиб ўтмай туриб ҳақиқатга ета олмайди. Зиёсиз ҳақиқат бўлмайди ва зиё ҳам ҳақиқатсиз мавжуд эмас, негаки зиё ҳақиқатдан ва ҳақиқат зиёдан келиб чиқади. Мен дунё ҳаловатларидан нима ҳам топаман? Кимдир истеъдодли бўлса, унга ҳасад қилишнинг не маъноси бор? Ахир мен — сенман-ку, сенга нимаики тегишли бўлса, у меники ҳам-ку?..

Сергей Есенин

ОЛИСРОҚДАН

Эҳтимолки, Константиново отли бу қадимги рус қишлоғининг узун кечмишида бундай воқеа илгари бўлмаган.

Буни сўз билан таърифлаб бериш амри маҳол.

Буни фақат кўриш керак эди!

Ёдимизга муҳрланиб қолган ўша кун — 1965 йилнинг 2 октябрида эрта тонгдан Константиновога одамлар гурас-гурас бўлиб кела бердилар. Уларнинг баъзилари пароходда, баъзилари поездда, баъзилари эса йўловчи машиналарда келар эдилар. Уларга йўлнинг ёмонлиги ҳам, об-ҳавонинг бузуқлиги ҳам писанд эмас эди. Бу одамлар орасида бутун мамлакат танийдиган шоирлар ҳам, ҳали биринчи шеърини эълон қилишни орзу қилиб юрган ҳавасмандлар ҳам бор эди.

Рязанликлару москваликлар, жануб ва Сибирдан келганлар, ленинградлик ва горькийликларнинг барчаси Есениннинг она юртида — оддийгина қишлоқ кулбасида улуғ шоир музейининг очилишига етиб келган эдилар.

Мана шу Рязань заминида шоирнинг бебош болалиги ва ўсмирлик йиллари ўтган, шу жойда у илк шеърларини ёзган...

Мана шу Рязанлик йигитча, йиллар ўтиб, Россиянинг улуғ шоирига айланишини ким билибди дейсиз ўшанда!

Соат ўн иккида минглаб одамларни тантанали жимлик ўз оғушига олди. Есенинлар уйидаги кулба олдидаги қирмизи лента кесилди: музей очилди. Унга биринчи бўлиб шоирнинг сингиллари Екатерина ва Александра Есениналар қадам қўйишди.

Музей ичидаги барча жиҳозлар ўша олис йиллардаги каби. Беихтиёр шоирнинг шеърлари ёдингга келади.

*Тор кулба.
Ачимсиқ қорамой иси,
Кўҳна саждагоҳу
Липиллаган шам...*

Илиқ ва шинамгина уйнинг қадрдон ҳиди анқиб турибди. Соат чиқиллаб юриб турибди, стол устидаги самовар ярқирайди. Топ-тоза, ёруққина меҳмонхона ҳарчанд кенг бўлмасин, кириш истагидаги барча меҳмонларни бирваракайига сиғдира олмайди, албатта.

Бу орада ҳаво айнигандан айниди. Нақ довул каби шамол (бунақасини константиноволиклар эслай олмайдилар) оёғингдан чалиб йиқитаман дейди, суякларингни сирқиратади, тўзон кўз очирмайди. Бунақа об-ҳавода ҳамма кўчага чиқмай уйда ўтиради. Аммо бугун — кўча тўла одам!..

Буларни Есенин кўрсами эди!

Қани энди, буларнинг ҳаммасини Есенин кўрсайди!

Қачонлардир теварагида бўлакча ҳаёт “қайнаб” турган, “комсомол қишлоқ йигитчалари” завқ-шавққа тўлиб “Демьян Бедный агиткаларини” куйлаб турганини кўрган чоғида ташвиш ва хавотирга тўла ушбу сатрларни ёзган эди:

*Бунда менинг шеърим керакмас энди,
Керакмасман энди балки ўзим ҳам.*

Бу ёлғизликнинг аччиқ дамларидан нишона эди. Ўшанда шоир юрагига фақат бир нарсасига тасалли бўлган, шундан кўнгли таскин топган:

*Кечир мени, жон ўлкам,
Сенга хизмат қилдим, шундан мамнунмен.
Майли бугун мени куйлашмаса ҳам,
Мен куйлаган чоғда мажруҳ эдинг сен...*

Одамлар то кечга қадар “ҳаворанг деразали пас-таккина уй”га кела берди. Бундан муродлари шоир-нинг туғилиб ўсган уйини зиёрат қилиш эди. Улар Константиновога эртаси — 3 октябр куни ҳам келдилар (уч мингдан ортиқ одам!), кейин октябрнинг бошқа кунларида, ноябрда, январда, март ва июнда ҳам... кела бердилар. Бу зиёратчиларнинг қадами ҳеч қачон узилмайди. Худди Михайловска Пушкинни зиёрат қилиш учун, ёки Тарханга Лермонтовни ёдга олиш учун, ё бўлмаса Волга бўйига Некрасовни эслаш учун келганлари каби.

Ўша кунлардаги бошқа воқеалар ҳам хотирамга нақшланиб қолган.

Москва... Есениннинг қабри гулларга тўлиб кетган. Шоирнинг шеърлари ўқияпти, ундаги оташин мисралар ҳаммага ёд бўлиб кетган. Аммо бу ерда улар юракнинг энг чуқур жойларига қадар етиб боради, бўлакча таъсир қилади:

Кимдир панжара тўсиққа суянганча, кимдир баланд тош плита устида, яна кимдир эса сал четроқда туриб Есенин шеърларини ўқийди. Бугун атроф одамга тўла. Кўпдан кўп. Улар эрта тонгданоқ шу ерда...

Икки, уч, тўрт соат шу зайлда ўтиб борапти. Одамлар ҳамон ёпирилиб келмоқда. Ана, Ёзувчилар уюшмасининг делегацияси. Ўта олмай, орада туриб қолди. Тўпланган эл — гўё уммон.

Шоир хотирасига бағишланган шеърлар ўқияпти. Кейин яна — Есениннинг ватанга муҳаббат билан тўлиб-тошган шеърларига навбат келади. Уларни одамлар жим туриб тинглайдилар, зеро улар учун Есенин шеърлари ҳаётнинг ўзидай суюкли, қадрли...

Кеч кирди. Ботаётган қуёш нурлари тилларанг барглари устида жилва қилади. Кимдир аста шеър ўқийди...

Унутилмас, такрорланмас дамлар!

Чинакам халқ муҳаббати эди бу! Саховатли, муро-са билмас, мардона севги. Бу улуғ севгини халқ ўз

қалбида ўтмиш замонларнинг барча тўсиқлари, вақтнинг ҳамма синовлари оша олиб ўтди.

Санъаткор қанчалик улуғ бўлса, унинг истеъдоди қанчалар фавқулодда ва изланишлари қанчалар бетакрор бўлса, аксар ҳолларда унинг миллат маънавий ҳаётига қўшган ҳиссасини баҳолаш, истеъдодининг жамики олмос қирраларини теран ва ҳар тарафлама инкишоф этиш қийин кечар экан.

Йигирманчи аср майдонга чиқиб ўн тўққизинчи асрни тарих саҳнасидан суриб чиқарганига ҳам анча замон бўлди, аммо Пушкин ва Лермонтов, Гоголь ва Некрасов, Чернишевский ва Толстой сингари “мозийга айланган аср” ақл эгаларининг буюк сиймолари теграсида эҳтирослар қайнаб-тошади, турли нуқтаи назарлар тўқнашади, уларнинг ўлмас ижодиёти орқали биз бадииятнинг янги-янги уфқларини инкишоф этиб бораверамиз...

*Юзни кўрмоқ қийин
Боқиб яқиндан,
Ҳар нарса йироқдан
Кўринар аён.*

Ю. Прокушев

АДИБЛАР ЕСЕНИН ҲАҚИДА

Сергей Есенин жўн бир одам эмас, табиат томонидан атайин шеърят учун, “далалар ғамини” ифодалаш учун, ер юзидаги жамики тирик жонни севиш ва бошқа хислатлардан кўра одамга кўпроқ хос бўлган шафқат туйғуси учун яратилган ҳилқатга ўшар эди.

(М. Горький)

У рус адабиётига буюк сўз усталарига тенг ижодкор сифатида кириб келди. Есениннинг куйчи қиёфаси бунёд бўлиши учун Рязань заминининг энг мусаффо булоқлари обиҳаёт берди.

(Н. Клюев)

Есенинни яхши билганларнинг ҳаммаси уни яхши кўришарди, Есенинни ёқтирмаслик, севмаслик мумкин эмасди. У улкан, ноёб истеъдоди билан барчани ўзига жалб этарди.

(С. Виноградская)

Есенин Грузияда ижодий фаолиятининг энг гуллаб-яшнаган палласида бўлган. Бизга алам қиладигани шуки, ўзи билан бирга ҳали ҳеч ким туймаган оҳангларни, шулар қатори, Грузия унинг қалбига солган оҳангларни ҳам олиб кетди. Зеро унинг ўзи Грузияга қарата “Куйинг мангу қалбимда қолур” деб айтган эди.

(Т. Табидзе)

Есенин шеърларини қойиллатиб ўқирди, шундай бир изтироб билан ўқир эдики, бу дард ҳаммани ларзага солмай қўймас эди.

Мен саҳнада шеър ўқиган кўп шоирларни кўрганман. Улар шеърни муваффақият билан ўқиб, бутун зални қарсагу олқишларига кўмилганини ҳам кўрган-

ман, аммо ҳеч қаерда тингловчиларнинг Есенинга бўлган меҳрини, илиқлигини кўрган эмасман.

(М.Зошченко)

У, Сергей Есенин, ўзининг мужик ватанини беҳад яхши кўради.

У мана шу ватанни ҳаддан зиёд ардоқлар эди, эҳтимол, уни шу севгиси ўлдиргандир.

(Л.Леонов)

Кольцов замонидан бери рус ери Сергей Есениндай табиий, сингишарли ва қадрдон бир шоирни ҳадя этмаган эди. Бу замин унга бениҳоя эркинлик бериш билан бирга, бу тухфани ўн ботмонлик халқоналикка интилиш каби юк билан азоблаб сийламади.

(Б.Пастернак)

Есенин шеъриятини шоир ўз қалбидаги хазинани иккала қўл билан ҳовучлаб сочаётганига менгзаси бўлади.

(А.Толстой)

Россиянинг ана шу истеъдодли, ўта миллий бу шоири ёнига яна кимни қўйиш мумкин? Шоирларнинг қай бири ўша олис йилларда она заминга, ўз халқига муҳаббатини бу қадар куч билан, самимият ва ҳаяжон билан ўз қўшиқларида тараннум эта олган?...

Йиллар ўтди. Аммо то ҳануз Есениннинг жарангдор сўзлари ўз жозибасини йўқотмаган. Ва бу жозоба фақат лирика туфайли эмас. Ёшларимиз ундан ўз Ватанини тоза, ёруғ бир ҳарорат билан севишни ўрганишса қанийди.

(П.Тичина)

Есениннинг истеъдоди ўз—ўзидан деҳқонча ва русча бир истеъдод бўлиб шаклланди. Ватан номи унинг шеърларида ҳамма нарсанинг — истеъдод ва бурчнинг энг олий мезони бўлиб келади.

(В.Фёдоров)

Йигирманчи аср рус шеъриятини уч буюк ном — Маяковский, Блок, Есенинлар белгилаб беради. Бу ҳақиқат эндиликда адабиёт мутахассисларигагина эмас, шеъриятни севадиган, замонамизнинг маънавий дунёсини усиз тасаввур қила олмайдиган барчага ҳам кундай равшан.

(С.Михалков)

У ҳар жиҳатдан асл, ҳақиқий эди; унга, менимча, мана шу таъриф бошқа барчасидан муносиброқ. ... У бизнинг қудратли, кўпмиллатли адабиётимизда ана шу сифати билан қолади. Ҳатто унинг исмида ҳам қандайдир ёруғ, ҳур оҳанг бор, Ҳатто Сергей Есенин деган исмни талаффуз этиш ҳам кишига фараҳ, ҳузур бахш этади!

(Қ.Кулиев)

Есенин — шеърият мўъжизаси. Бинобарин, ҳар қандай мўъжиза тўғрисида сўзлаш ҳам оғир. Мўъжизани қалбдан ўтказиш керак. Мўъжизага ишонмоқ керак. Есенин шеъриятининг мўъжизаси кишини ишонтирибгина қолмайди, балки улкан инсоний бир қалбнинг изҳори сифатида кишини ҳамиша ҳаяжонга солади.

(Ю.Марцинкявичюс)

Есенин энг ҳаққоний рус шоири, негаки унинг ўзидан бошқа ҳеч ким “кўксидаги кўйлагини рус каби йиртиб”, бор қалбини ағдариб кўрсатиб, дардларини тўкиб соломмаган ва ҳеч ким ўзини у каби, ҳатто

душманининг ҳам хаёлига келмаган сўзлар билан қоралай олмаган. Бу — чинакам русларга хос хусусият.

(Е.Евтушенко)

Башарти Есенин “Совет Руси”, “Ўтаётган Русь”, “Ватанга қайтиш”дан бошқа ҳеч нарсани ёзмаганида ҳам, унинг номи, шубҳасиз, ватан адабиёти тарихидан абадий жой олиши турган гап эди.

(Ю.Прокушев)

Ниҳоятда миллий рус шоири бўлган Сергей Есенин биз, ўзбеклар учун ҳам қадрдон бўлиб қолди. Есенин ўз вақтида Шарқдан илҳом олган бўлса, ҳозирда Шарқ шоирлари унга интилиб, унинг шеъриятидан ўзлари учун табиий, қадрли бўлган ҳисларни топадилар.

(Ғ.Фулом)

Келажак кишиси ҳам Есенин асарларини ҳозирги одамлар сингари ўқийди. Унинг шеърларидаги куч ва ёруғликни таърифлаб ўтириш шарт бўлмаса керак. Унинг шеърлари асло қаримайди. Бу шеърларнинг томирида мангу тирик шеърятнинг абадий навқирон қони жўш уради.

(Н.Тихонов)

Янги аср (XX) шеъриятида Блок овози билан ажойиб ва қадимги рус интеллигенциясининг, жамият теран интеллектуал қатламининг сўзи айтилган бўлса, унга қарама—қарши тарзда нозик, лирик оҳанг билан, аммо шу билан бирга стихияли қўзғалон каби, қишлоқ уммони руҳи тарзида Есенин тилидан қалбга мурожаат қилинди.

(Э.Межелайтис)

Агар Пушкин, Лермонтов, Маяковский мен учун доно устозлар саналса, Есенинга худди ўз ўртоғимдек, гоҳо кўчада шўхлик қилиб юрувчи ўспириндек (уни мен ўқиганимда ўспирин эдимда) қаттиқ боғланиб қолдим. Ана шу меҳр туфайли таржимага ўтирдим. Уни таржима қилишга мени ҳеч ким ундагани йўқ эди.

(Э.Воҳидов)

УЧИНЧИ БЎЛИМ

Сергей Есенин

БУ ДУНЁДА
МЕН БИР ЙЎЛОВЧИ

Шеърлар ва дostonлар
(Эркин Воҳидов таржимаси)

ОНА ИБОДАТИ

Қишлоқнинг бир четида
Пастаккина уй турар,
Сажда қилиб шу уйда
Онаизор ўлтирар.

Ёлғиз ўғлин эслар у
Ёниб аччиқ фироқда.
Ўғли эса юрт учун
Жанг қилади йироқда.

Она сажда қилади,
Кўз ёшлари шашқатор.
Бир нуқтага тикилган,
Хаёлида нелар бор?

Кўз олдига келади:
Кенг дала — жанг майдони.
Жонсиз ётар майдонда
Мард ўғли — паҳлавони.

Кўкрагида жароҳат,
Қоп-қора қон ҳар ёғи.
Қолмиш жонсиз қўлида
Душманининг байроғи.

Она юзин қоплар ғам,
Чимирганча қошини
Аста суяр қўлига
Оппоқ сочли бошини.

Юрак дарди ёш бўлиб,
Тўлиб келар кўзига.
Маржон-маржон томчилар
Оқиб тушар юзига.

ИТ ҲАҚИДА ДОСТОН

Қуёш ўйнар жавдар хирмонда,
Чипталарда нури тилла ранг.
Болалади она ит тонгда,
Етти кучук туғди малларанг.

Ювиб-тараб тиллари билан,
Оқшомгача эркалади у.
Она итнинг иссиқ бағридан
Қор устида эриб оқди сув.

Оқшом пайти, товуқлар энди
Қўноғига тизилишган дам,
Уй эгаси хўмрайиб келди,
Қопга солди еттовини ҳам.

Шўрлик она чопди кетидан,
Узоқ-узоқ қулаб борди у.
Муздек терлар оқиб этидан,
Аччиқ-аччиқ увлаб борди у.

Ботқоқлардан кечиб ўтди лой,
Оёқлари толди, уринди.
Қайтар экан том устида ой,
Боласига ўхшаб кўринди.

Шўрлик она боласин сўраб,
Кўкка боқиб увлади хаста.
Янги ой ҳам аста ғилдираб,
Тушиб кетди уфқдан пастга.

Бечорага эрмаклаб, кулиб,
Нон ўрнига отишгандек тош,
Ит кўзидан юлдузлар бўлиб,
Қорга оқди томчи-томчи ёш.

“ТОНГДА МЕНИ УЙҒОТ ЭРТАРОҚ...”

Тонгда мени уйғот эртароқ,
Меҳрибоним, мушфиқ онажон!
Мен йўлларга кўз тутай муштоқ,
Бизнинг уйга келмоқда меҳмон.

Ўрмон ичра бугун, онажон,
Филдиракнинг изларин кўрдим.
Еллар уни айлаб зар камон,
Тортқилаган кезларин кўрдим.

Эрта тонгда меҳмон келади
Ой шапкасин бошга қўйиб дол.
Учқур оти равон елади,
Кокиллари товланади ол.

Мени саҳар уйғот, онажон,
Чироқларни ёқиб қўй ҳозир.
Дейдиларки, бўлмоғим аён
Россияда шуҳратли шоир.

Шеър айтаман меҳмонга ул дам,
Сенга, онам, ўсган еримга.
Саҳар туриб соққан сутинг ҳам
Қуйилади менинг шеъримга.

“ГҶДАКЛИКДАН МАЪЛУМ ҲАР ОДАМ...”

ГҶдакликдан маълум ҳар одам,
Бола бошдан деган гап тўғри.
Мабодо мен шоир бўлмасам,
Бўлар эдим безори, ўғри.

Жиккаккина шум бола эдим,
Тенгдошларим ичра “қаҳрамон”.
Қайтар эдим кўчадан доим
Бурним пачоқ, усти бошим қон.

Кўрқиб кетган онам қошида
Дердим тутиб ўзимни маҳкам:
“Ҳечқиси йўқ. Қоқилдим тошга.
Эртагача қолмас ўрни ҳам”.

Йиллар ўтди, кетди болалик,
Ниҳоя йўқ армонларимга.
Ёшликдаги шўхлик, оловлик
Кўчди шеър дустонларимга.

Болалигим кетди борини
Сатрларда қолдириб бутун.
Шеърларимда шум, безорининг
Хислатлари акс этар бу кун.

Мағрурлигим ҳамон қолмаган,
Ҳамон баланд ўтли кўкрагим.
Болаликда бурним қонаган,
Бугун эса қондир юрагим.

Мендан кулган тўда қошида
Дейман тутиб ўзимни маҳкам:
“Ҳечқиси йўқ! Қоқилдим тошга,
Эртагача қолмас ўрни ҳам”.

“МЕНИ СҮКМАНГ! БҮЛАР ИШ БҮЛДИ...”

Мени сүкманг! Бүлар иш бүлди,
Сўз сотувчи савдогармасман.
Олтин бошим қуйи эгилди,
Бу дунёдан совидим, бас, ман.

Шаҳарда ҳам қолмоғим маҳол,
На қишлоққа майл сезарман,
Бир йўл қолди; ўстириб соқол
Россияни дайдиб кезарман.

Ҳайр, дейман достон, шеърларга,
Йўлга тўрва олурман, холос.
Кўчадаги бир дарбадарга
Шамоллар ҳам қўшиқ айтар соз.

Пиёз, туруп хидин таратиб,
Билганимни қилиб юрарман.
Бурним оқса енгимга артиб,
Пешонамда борин кўрарман.

Қор қуюннин тингларман беҳис,
Бахт керакмас бундан зиёда.
Бундай ажиб турфа ишларсиз,
Яшамасман ёруғ дунёда.

“АЛДАМАСМАН ЎЗИМНИ БУ КУН...”

Алдамасман ўзимни бу кун,
Юрагимда уқубатли ғаш.
Безори деб ном олдим нечун?
Нега номим бўлди жанжалкаш?

Ўғри бўлиб ўрмон кесмадим,
Бўямадим қўлимни қонга.
Айбим фақат кўча кезганим,
Жилмаygаним ўтган-кетганга.

Мен масковлик бир далли йигит,
Ўзимга хон, танти, чапани.
Кўчадаги ҳар бир дайди ит
Юришимдан танийди мани.

Тверскойда кўриб йироқдан,
Бош ирғишар менга отлар ҳам.
Жонворларга яхши ўртоқман,
Шеърим улар дардига малҳам.

Бошимдаги бул цилиндрим
Жононларга ёқиш учунмас.
Унда бериб байталларга ем,
Чайнашига қилурман ҳавас.

Одамлардан ювдим қўлимни,
Ўз дўстларим сари интилдим.
Энг чиройли галстугимни
Кучукларнинг бўйнига илдим.

Энди дарддан ҳолиман бу кун.
Дилимда йўқ уқубатли ғаш.
Алдоқчи деб ном олдим шу-чун,
Шу-чун номим бўлди жанжалкаш.

“БАС! БҰЛАР ИШ БҰЛДИ, КЕРАКМАС...”

Бас! Бұлар иш бұлди, керакмас,
Қайтмас бұлдим энди юртимга.
Япроқлари қанот тераклар
Соя солмас энди устимга.

Пастак кулбам бунчалар менсиз,
Ўлиб бўлган қари итим ҳам.
Масковнинг бир бурчида, эсиз,
Завол топмоқ чоғи насибам.

Бу шаҳарга бўлдим мен шайдо,
Гарчи кўҳна, кўримсиз макон.
Мудраб ётган олтин Осиё
Гумбазларда бўлур намоён.

Тунда эса, ой нур сочган дам
Гуё... билмам, нима сингари...
Бош эгганча ташлайман қадам
Ўша таниш майхона сари.

Мени кутар бу даҳшат маскан,
Бунда тунни улаб саҳарга,
Май ичаман ўғрилар билан,
Шеър ўқийман фоҳишаларга.

Кайф тумани чулғаганда мен
Фарёд билан очаман кўнглим:
“Мен ҳам сиздек гумроҳ бандаман,
Менинг ҳам йўқ қайтарга йўлим”.

Пастак кулбам букчаяр менсиз,
Ўлиб бўлган қари итим ҳам.
Масковнинг бир бурчида, эсиз,
Завол топмоқ чоғи насибам.

“БИР МАНЗИЛГА БОРУРМИЗ КАМ-КАМ...”

Бир манзилга борурмиз кам-кам,
Бир манзилки, ҳаловат ҳоким.
Йиғиштирмоқ чоғи менга ҳам
Боқий йўлга дўкон-дастгоҳим.

Эй сиз, сулув, оппоқ қайинлар,
Эй сен, замин, боғлар, барханлар.
Кетаётган сафларга қараб
Юрагимга чўкар армонлар.

Мен ўзимча кўп ўйлар сурдим,
Ўз ҳақимда шеър айтдим талай.
Бахтлиманки, яшадим, кўрдим,
Бу дунёга келдим ҳар қалай.

Бахтлиманки, севдим, интилдим,
Қулоч ёздим чечаклар аро.
Жонворларни укам деб билдим,
Бошларига урмадим асло.

Биламан, ул манзилда балқиб
Ётмас оққуш бўйин бошоқлар.
Кетаётган сафларга боқиб
Шундан менда алам, қийноқлар.

Биламанки, ўшал маъвода
Бу кенгликлар бўлмас, шубҳасиз.
Шунинг учун менга дунёда
Яшаётган одамлар азиз.

СОВЕТ РУСИ

Бўрон тинди.
Кам қолдик омон.
Дўстлар даврасида кўплар йўқ энди,
Қайтдим ғариб қолган масканим томон,
Саккиз йил кўрмаган бу гўша мени.

Кимни чорлай?
Кимга тирик қолганим —
Аянч шодлигини айлайин баён?
Бир қаноти синган улкан қуш каби
Нохуш боқар бунда ҳатто тегирмон.

Бу ерда ҳеч кимса танимас мени,
Ёдида борлар ҳам энди унутган.
Мен учун қадрдон уйнинг ўрнини
Қоплаган қора кул,
Йўл кўтарган чанг.

Ҳаёт эса қийнар,
Атрофим — одам.
Ёшу кексалардан кўзни олмайман.
Лекин таниш бир юз учратолмайман,
Маскан тополмайман нигоҳлардан ҳам.

Бошимни ўй чулғар,
Ўнгми бу, рўё?
Ватаним шу қадар ўзгармиш ҳозир.
Мен ўз қишлоғимда турибман гўё
Узоқ бир ўлкадан келган мусофир.

Мен ахир
Бу қишлоқ гражданиман,
Ҳа, у машҳур бўлса ажабмас бир кун
Аллақандай аёл бунда бир замон
Жанжалкаш шоирни туққани учун.

Лекин ақл сўрар қалбдан ҳамиша:
“Не учун бўлурсан
Бунга норизо?”
Янги авлоднинг ҳам кулбаси ўша,
Лекин бу кулбада янги бир зиё.
Балки сен юз тутдинг хазон фаслига,
Тингла, бўлак ёшлар бўлак куй айтар.
Бир қишлоқ Ватанмас замон наслига,
Улар Ватан дея Ер юзин атар.

О, юртим!
Кулгулик ҳолдаман бугун,
Ор ўти ловиллар ол ёноғимда.
Гўё она тилим менга ёт бутун,
Гўё келгиндиман ўз қишлоғимда.

Мана, якшанба кун,
Бутун бир қишлоқ.
Волостга тўпланган — жоҳил, қизиққон.
Сўкиниб, тупуриб аламли, қашшоқ
Турмуш тўғрисида баҳс қилар деҳқон.

Чўлоқ бир аскарга тикилган кўзлар!
У мағрур гап бошлар кўрган ишидан!
Керилиб Будённий ҳақида сўзлар,
Сўзлар Перекопнинг олинишидан.

“Мана шундай, бизлар қилдик лоларанг
Буржуй қони билан Қрим ёқасин...”
Қулоқ — баргин тутиб тинглайди заранг,
Э воҳ, деб хотинлар тутар ёқасин.

Мана, кўринг қишлоқ йигитчаларин,
Булар комсомоллар — марш билан келар.
Гармонни янгради баралла улар
Куйлар Бедний Демьян агиткаларин.

Мана диёр
Менга шундай кўринди,
Куйлардим мен дея халқ бирла ҳамдам.
Бунда менинг шеърим керакмас энди,
Керакмасман энди балки ўзим ҳам.
Нетай, майли,
Кечир мени, жон ўлкам,
Сенга хизмат қилдим — шундан мамнунмен,
Майли бугун мени куйлашмаса ҳам,
Мен куйлаган чоғда мажруҳ эдинг сен.
Барин қабул қилдим,
Неки бор бугун.
Юргайман де деса бу янги дунё.
Қалбим, жоним берай Октябрь учун
Ва лекин созимни бермайман асло!

Ўзганинг қўлига бермайман уни,
На онам, на дўстим, на севганимга!
У менга ишонган ўз овозини,
Мен эса ишонмам уни ҳеч кимга.

Яшанг, ўсинг, ёшлар!
Соғ бўлинг дуркун.
Мен ўзга оламман, сиз ўзга олам.
Узоқ эллар томон йўл олгум бугун
Мангуга кўмилгай қалбимда алам.
Лекин йиллар ўтиб
Оламда бир кун
Йўқолганда ёлғон,
Кулфат ва уруш.
Куйлайман дунёнинг
Олтидан бирин,
Мухтасар ном билан
Атаб уни “Русь!”

КАВКАЗ

Тинч қўймаган рус шеърин Парнас
Йироқларга чорлаб доимо.
Баридан кўп ўзинг, эй Кавказ,
Жаранг солдинг туманлар аро.

Оташ ёниб қайноқ қонида
Пушкин битган қувғинда ашъор:
“Қўй, куйлама менинг ёнимда
Фамгин гуржи қўшигин, дилдор!”

Лермонтов ҳам қўйнингда бир вақт
Соғинч дарди билмай ниҳоя:
Гўзал Бэлла, Казбич, Азамат —
Тўғрисида қилган ҳикоя.

Тўлиб оққан дарёга қиёс
Тўлдирганда ҳасрат юрагин,
У шоиру офицерга хос
Дўст ўқига тутди кўкрагин.

Бунда шоир Грибоедов
Эронийлар шаҳид қилган жон.
Мунгли сурнай, торни эшитиб,
Тоғ бағрида ухлайди ҳамон.

Мен ҳам келдим бағрингга, аммо
Келмоғимнинг боисин билмам.
Қабрларга ёш тўкурман, ё —
Шундамикан қабрим менинг ҳам.

Майли, нетай. Бугун ўйимда
Ўша буюк инсонлар пайдо.
Улар сенинг асов сойларинг
Суронидай тополган даво.

Юрмоқ учун ёвлардан нари,
Бўлмоқ учун дўстлардан йироқ,
Она юртни тарк этиб бари
Тоғлар билан бўлдилар ўртоқ.

Қочиб келдим мен ҳам улардан,
Ул ҳаётга қайтмам умрбод.
Энди янги, вазмин ва улкан
Мавзуларда бошлагум ижод.

Куйчилар кўп Русда оташин,
Маяковский ҳам зўр шоир.
Моссельпром пробкаларин
Шеърга солиб тургандир ҳозир.

Ладогалик сўфи Ключев,
Шеъри худди пахталик чопон.
Ёзганини булбул эшитиб
Қафасида ўлар бегумон.

Бошқаларни ҳатто гапирмам,
Қиш офтобин эмган ғўранлар.
Улар — қоғоз бўямоқнинг ҳам.
Уддасидан чиқмас сўтаклар.

Кавказ, сендан сўрайман изн,
Қўй, улардан сўзламайлик, қўй.
Кел, шеъримга шафақдай қизил
Меваларинг шарбатидан қуй.

Токи қайтиб она шаҳримга
Ўзал дoston айлайин ижод.
Ғам-ҳасратлар чиқсин бағримдан,
Ул ҳаётга қайтмай умрбод.

Бу дунёдан кетар онимда
Сўнгги марта қилайин такрор:
“Қўй, куйлама менинг ёнимда
Ғамгин гуржи қўшигин, дилдор!”

КЕТАЁТГАН РУСЬ

Англаб етмаганмиз кўп нарсани биз —
Ленин зафаридан етишган авлод.
Эскича айтилар
Янги куйимиз
Ота-боболардан қолганича ёд.

Дўстларим! Дўстларим!
На тарқоқ ўлкам.
Қайноқ бу ҳаётда нечун ғам дейман,
Почамни қайтариб,
Шайланиб мен ҳам
Комсомол кетидан югурсам дейман.

Не тонг ғамгин бўлса ўтаётганлар,
Ёшларга етмоқдан
Кексалар маҳрум,
Улар ўрилмаган жавдарга ўхшар,
Чириб йўқолмоққа этилган маҳкум.

Мен-чи, мен ёшмасман,
Қари ҳам эмас —
Чириб йўқолгудек бу замонада.
Шунинг-чун ҳам балки шаробхонада
Гитара оҳангги қилар мени маст.

Кел, жоним гитарам,
Янграгин бугун!
Лўли қиз, шўх бўлсин чалган куйларинг.
Токи унутайин
Оғуга тўла
Ардоқсиз, оромсиз ўтган кунларим.

Нега советларни айблагайман,
Нега ундан ризо бўла олмадим?

Чунки ўзгаларнинг курашида мен
Порлоқ ёшлигимни кўра олмадим.

Мен нималар кўрдим?
Жанг кўрдим фақат.
Қўшиқлар ўрнига
Тингладим сурон.
Қайга бош урай деб бесабру тоқат
Бутун курра бўйлаб югурдим гирён.

Лекин мен бахтлиман,
Бўронлар аро
Умрбод ўчмагай ҳислар тополдим.
Мен ўз тақдиримни мангу беором
Қуюнлар либоси бирла ёполдим.

Янгича эмасман,
Яширмоқ нега.
Бир оёғим менинг
Ўтмишда ҳамон.
Интилиб даврнинг пўлат сафига

Бул оёқ тойдирар мени беомон.
Лекин бахтсизлар бор,
Унут бўлган жон.
Юрмоқни билмаслар дадил қай сари,
Гоҳ у ён урарлар,

Гоҳ ўзини бу ён —
Ғалвир устидаги кепак сингари.
Уларни биламан,
Кўрганман кўп бор,
Сигирнинг кўзидай кўзлари сузук.
Балки қонларин ҳам
Қоплаган моғор,
Пўпанак босгандек ботқоқлик юзин —

Айтинг-чи, ким отар
Бу ботқоққа тош?
Зинҳор ота кўрманг
Кўзғаб бўйи бад.
Вақт ўтар,
Уларни қуритар қуёш,
Кузда ҳазон қоплаб йўқолар абад.

Яна одамлар бор —
Четдан кўз ташлаб
Давр одимини кўрурлар олддан.
Бундайлар гоҳ орқа,
Гоҳ олдин қашлаб
Сўз очиб қолади янги ҳаётдан,

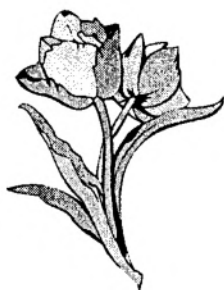
Хаёлга чўмганча
Қулоқ солиб ул —
Юпун деҳқонлардан эшитаман сўз:
“Совет ҳукумати бизларга маъқул,
Кўпроқ бўлса қани энди мих ва бўз”.

Шуми истак,
Шуми ҳаётдан талаб,
Бўлса бас буларга картошка ва нон.
Нечун мен кечалар бахтимни қарғаб,
Нечун тақдиримдан
Бўлдим пушаймон?

Мен ҳавас қилурман
Буюк ғоя деб
Қутлуғ жангга кирган баҳодирларга.
Мен эсам
Ёшликни елларга бериб
Бугун эгадирман на хотираларга.
Нақадар оғир бу!
Нақадар оғир!

Қандай кириб қолдим бу тор йўлакка?
Нима бера олдим
Халқимга, ахир!
Имконим йўқмиди бундан бўлакка?

Кел, жоним гитарам,
Янграгин бугун,
Лўли қиз шўх бўлсин чалган куйларинг.
Токи унугайин
Оғуга тўла
Ардоқсиз, оромсиз ўтган кунларим.
Биламан,
Май ичра чўкмас сира ғам.
Дилга ором бермас
Сафар ҳам дейман.
Почамни қайириб
Шайланиб мен ҳам
Комсомол кетидан югурсам дейман.

АЁЛГА МАКТУБ

Ўша кун, албатта,
Ёдингиздадир.
Бурчакка қисилиб
Ожиз турганим.
Ғазабнок эдингиз,
Ва ғоят оғир —
Сўз билан урдингиз
Бетимга манам.

Дедингиз:
Бас, етар,
Ажрамоқ керак.
Бетартиб умримдан
Тоқатингиз тоқ.
Исламоқ бўлдингиз
Оқилроқ эркак.
Менинг қисматим-чи,
Тубанлаб кетмоқ.

Мен сизни севардим,
Сиз эса асло.
Парво қилмасдингиз,
Мен эдим беҳол —
Шаддод бир суворий
Халойиқ аро
Қамчилаб чоптирган
Шўрлик от мисол.

Сиз билмас эдингиз,
Бўронда, ахир,
Мени ўз бағрига
Тортганин гирдоб.
Қаён элтмоқдадир
Бизларни тақдир,
Билолмай чекардим

Аччиқ изтироб.
Юзни кўрмоқ қийин
Боқиб яқиндан,
Ҳар нарса йироқдан
Кўринар аён.
Денгиз ҳаракатга
Келса тўлқиндан,
Билингки, кеманинг
Аҳволи ёмон.

Ер катта кемадир,
Кимдир ногаҳон
Янги ҳаёт учун,
Янги шон учун
Бу улкан кемани
Даҳшатли бўрон,
Тўлқинлар қўйнига
Йўллади бугун.

Кема чайқаларкан
Нотинч денгизда
Боши айланмаган,
Йиқилмаган ким?
Жуда кам,
Жуда кам,
Бундайлар бизда,
Уларнинг идроки
Қалбига ҳоким.

Шунда мен
Ҳалойиқ шовқини аро
Ўқчиган юзларга
Боқишдан толдим.
Шунда мен, тоқатсиз,
Кеманинг қаро
Остки хонасига

Кириб йўқолдим.
Қаҳвахона эди
Бу остки хона.
Шу кундан қадаҳга
Эгилди бошим.
Дунёни унутдим
Тамом мастона,
Май бўлди ҳаётда
Ёлғиз йўлдошим.

Севгилим!
Мен учун —
Қийналдингиз кўп
Фамгин кўзингиздан
Сезардим буни.
Ахир мен шаробга
Бош билан чўкиб,
Фавғосиз
Ўтмасди
Бирор-бир куним.

Сиз билмас эдингиз,
Бўронда, ахир,
Мени ўз бағрига
Тортганин гирдоб.
Қаён элтмоқдадир
Бизларни тақдир,
Билолмай чекардим
Аччиқ изтироб.

Мана, йиллар ўтди,
Улғайди ёшим.
Фикру ҳисларим ҳам
Ўзгача бутун.
Байрам шаробидан
Кўтармай бошим

Дарғага шараф-шон
Ўқийман бугун.
Дилни эркаларкан
Нозик туйғулар
Сизнинг ташвишингиз
Ёдимга олдим.
Шошаман сиз томон
Бермоққа хабар:
Бир замон ким эдим,
Ким бўлиб қолдим.

Севгилим!
Кувонч-ла қилурман баён,
Мен бир тик қоядан
Йиқилмай қолдим.
Шўролар юртимда
Энди бу замон
Мен ашаддий ҳамроҳ
Номини олдим.

Мен тамом бошқаман,
Ёр бўлсам бугун
Сизни қийнамасдим
Балки у қадар.
Шонли меҳнат учун,
Боришга тайёрман
Ла-Маншга қадар.

Сиз мени кечиринг,
Сиз энди бошқа.
Бугун сизга оқил,
Жиддий эр ҳамдам.
Бизнинг ташвишларни
Урмайсиз бошга,
Зарра керакмасман
Сизга ўзим ҳам.

Майли, яшанг янги
Ёрнинг олдида,
Бахтли бўлинг, шудир
Тилагим менинг.
Сизга салом билан,
Сизни ёдида
Доим сақлагувчи
Сергей Есенин.

ОНАМДАН МАКТУБ

Энди не ҳам ўйлаб
Топадир хаёл,
Жавобни ўйлайман
Чаккамни тутиб.
Столим устида
Ётар ҳафаҳол
Онагинам менга
Йўллаган мактуб.
“Кўзимиз тўрт бўлди,
Болам, келақол.
Яхшийди байрамга
Келсанг, ҳар қалай.
Отангга иштонлик,
Менга жун рўмол
Олакел, бизларда
Камчилик талай.
Менга сира ёқмас
Шоирлигинг ҳам,
Жанжалкашлик билан
Топган шуҳратинг.
Ундан кўра омоч
Ҳайдасанг, болам,
Обрў келтирарди
Ҳалол меҳнатинг.
Мен ҳам қариб қолдим,
Ҳеч йўқ дармоним.
Оҳ, сен бўлсанг эдинг
Менинг ёнимда.
Келинлик бўлардим,
Сўнгги армоним —
Набира суярдим
Асраб жонимда.
Сен бола-чақалик
Бўлмадинг, дайди.
Юрагингни бердинг

Ўзгага инсон.
Оиланг бўлсайди,
Дўстинг бўлсайди,
Сенга майхоналар
Бўлмасди макон.
Жоним болагинам,
Не бўлди сенга?
Мўмин-қобил эдинг
Бир вақт нақадар.
Эл-юрт ҳавас билан
Айтарди менга:
Александр Есенин —
Бахтиёр падар.
Афсус, ниятимиз
Бўлмади ҳосил.
Барбод бўлди сўнгги
Умидимиз ҳам.
Отанг ўйлар эди —
Шеър ёзиб қойил,
Бир дунё пул топиб
Келади болам.
Аммо сендан бир сўм
Келмас, болажон.
Ўкинчларимизнинг
Бош сабаби шул.
Ҳомтама бўлибмиз,
Ҳолингдан аён:
Тўламас эканлар
Шеър ёзганга мўл.
Менга сира ёқмас
Шоирлигинг ҳам,
Жанжалкашлик билан
Топган шуҳратинг.
Ундан кўра омоч
Ҳайдасанг, болам,
Обрў келтирарди

Ҳалоол меҳнатинг.
Энди бўлса бизни
Эзди ғам, алам.
От йўқ,
Пул йўқ, бориб
Олсак нақд сўмга.
Уйда бўлсанг эдинг,
У зеҳнинг билан
Раис бўлар эдинг
Волижроқўмга.
Бошқача бўларди
Бизнинг тириклик,
Сарсон юрмас эдинг
Сен ҳам йироқда.
Хотининг ёнимда
Урчуқ йигириб,
Сен бирга қарардинг
Қариган чоғда...”
Хатни гижимлайман,
Сўз айтмоқ қийин,
Оҳ, борми гирдобдан
Чиқмоққа имкон.
Юрак сўзларимни
Айтаман кейин,
Жавоб мактубимда
Қиламан баён.

ЖАВОБ

Азиз онагинам,
Бўлгин саломат.
Меҳру шафқатингни
Сезиб турибман.
Сен зарра тасаввур
Қилмассан фақат,
Нима деб дунёда
Яшаб юрибман.
Ҳозир сиз ёқда қиш,
Аёз кечалар.
Дераза олдида
Сурарсан хаёл,
Осмонни тўлдириб
Ёғилар уқпар,
Кимдир оқ сиренни
Силкитган мисол.
Онам!
Шундай тунда.
Бўлурми ухлаб,
Тарнов узра шамол
Чийиллар бетин.
Ётмоқчи бўлурсан,
Кўзингга хона
Тобутдек кўриниб
Сесканар этинг.
Изғирин йиғичи
Хотинга ўхшар.
Мингта дьяк бўлиб
Чўзар бадкирдор.
Қор ерга сочадир
Оппоқ тангалар...
Тобут ортида бор
На дўст ва на ёр...
Менга ҳаммасидан
Маъжул навбаҳор,

Кўнглимга муносиб
Тошқин шиддати.
Бундай пайт ҳар бир чўп
Бир кемача бор.
Дала — чексиз уммон,
Йўқ ниҳояти.
Барча кўкламлардан
Мен севган кўклам —
Башар дилидаги
Буюк инқилоб.
Ўшанга интилиб
Чекарман алам,
Ўшани севаман,
Чорлайман шитоб.
Лекин бор музлаган
Ер сайёраси.
Шундан мен нолалик
Шеър оввораси,
Шундан мен сержанжал
Ва ошуфтаҳол.
Онажоним,
Келар бизга ҳам фурсат,
Келадир интизор
Кутганимиз дам.
Биз ахир турибмиз
Жангга бўлиб тахт,
Ким замбарак тутиб,
Ким тутиб қалам.
Қўй, пулдан гапирма,
Мол-мулк на керак.
Бу сўзларни ёзган
Сенмисан, ё раб:
Нима, мен молмидим
Ва ёки эшак,
Қозиқдан ечмаса
Ётгувчи қараб.

Мен ўзим бораман,
Вақт келар бир кун,
Музлаган куррага
Тўп отилар чоғ —
Бораман жун рўмол
Олиб сен учун,
Чолга пайтавалик...
Бўлгин фақат соғ...
Ҳозирча изғирин
Сўфидек чўзар,
Йиғичига ўхшаб
Увлар бадкирдор.
Қор ерга сочадир
Оппоқ тангалар,
Тобут ортида бор
На дўст ва на ёр.

ҲАЁТ ЙЎЛИМ

Кемадек соҳилга
Келмоқда умрим,
Яна хотиралар
Чулғар ўйимни
Кел энди,
Оҳиста сўзлаб бер,
Шеърим,
Босиб ўтган ҳаёт йўлимни.

Тор кулба.
Ачимсиқ қорамой иси,
Кўҳна саждагоҳу
Липиллаган шам...
Қандай соз,
Ўша илк болалик ҳисси
Юрагимда яшар то шу дам.

Дераза остида
Аланга — қуюн.
Тўққиздаман.
Курси, кампир, оқ бароқ...
Кампир ғамгин куйлар
Далалар куйин
Ва эснар, э воҳ, деб
Чўқинар узоқ.

Рақс этарди қуюн
Қанотни кериб,
Мисли жинлар базми —
Қизир гижду банг.
Шунда империя
Қурбонлар бериб
Япон билан қилар эди жанг.
Шунда Россиянинг
Қора ишларин —

Билмасдим.
Билмасдим — недир жанг, ғаним...
Рязань деҳқонлари
Дон эккан замин,
Қўнғир тупроқ эди
Менинг ватаним.

Мен фақат деҳқонлар
Сўзин эслайман.
Сўкиларди шоҳу
Шайтон баробар.
Аммо, ажаб йўқки,
Бунга жавобан
Жимгина куларди
Лиму ранг саҳар.

Ўшанда мен илк бор
Туздим қофия,
Ҳислар қуюнида
Айланди бошим.
Бир кириб қолдимми
Шеър гирдобига —
Бор дедиму унга
Бор кўнглим очдим.

Олис у йилларни
Эслайман аранг.
Бобом, ачитмагин,
Дерди, мияни.
Бекорчи ишни қўй,
Бордию ёзсанг,
Мана, сулини ёз,
Ёки бияни.
Мени асир этган
Соҳир шеърият.
Хаёл осмонидан
Тушмай заминга,

Ўйлардим, бўлурман —
Машхур, бадавлат,
Рязанда зўр ҳайкал
Қўйишар менга.

Ўн беш ёшда бир қиз
Жигардан урди,
Хаёл дарёсида
Сузардим мафтун.
Дер эдим, у гўзал,
Хурларнинг ҳури
Менга хотин бўлар
Вақт келиб бир кун.

Йиллар ўтди.
Йиллар юзга из солар,
Ўзгача кўрк берар,
Ўзгача зиё.
Ўша хаёлпараст
Қишлоқи бола
Бугун пойтахтда —
Шоири якто!

Шоирлик дардига
Дучор бўлдим
Юрт кезиб кўнгилга
Изладим таскин.
На висол шавқ берди,
На ҳижрон, қайғу,
Ҳаёт ардоқлари
Қуритди ашким.
Русь асли нимадир,
Англадим шунда,
Англадим, нимадир
Шаън ила шавкат.
Ҳорғин юрагимга
Кунда ва кунда

Оғу бўлиб томди
Битта уқубат.

Менинг шоирлигим
Бир пул ўзимга.
Менсиз ҳам шеърбознинг
Уруғи сероб.
Ўлсам ҳайкал қўйманг
Рязанда менга,
Ҳаста бу руҳимга
Солманг изтироб.

Россия... Подшолик...
Қандай бемаза!
Пасткаш китобларнинг
“Камтар” виқори!
Қабул эт, Москва,
Мана, бўлмаса,
Сенга яна битта
Дардкаш безори!

Кўрамиз!
Ким бўлур бу жангда голиб,
Янгради қишлоқнинг
Шаън мадҳияси.
Нозик салонларни
Ларзага солиб
Шеърим билан кирди
Рязань бияси.
Ёқмайдими?
Майли.
Сиз-ку Лориган,
Ва гулларга меҳр
Қўйгансиз фақат,
Биласизми, ахир,
Ўша сиз еган —

Оқ нон ахир гўнгдан
Битган зироат...

Яна йиллар ўтди
Ўзга из солиб.
Таърифига ожиз
Шоирнинг гапи.
Юртда подшоликнинг
Ўрнини олди
Ишчилар синфининг
Улуғвор сафи.

Ўзга юртлар аро
Кезмоқдан ҳориб,
Яна қишлоғимга
Қайтдим, нетайин.
Яшил сочларини
Офтобга ёйиб
Менга пешвоз чиқди
Бир туп оқ қайин.
Нақадар ажойиб,
Нақадар сулув.
Бундоқ сийна бўлмас
Жононларда ҳам
Ана, аравага
Ортишиб сули
Менга томон келар
Бир неча одам.

Улар мени билмас,
Мен бир йўловчи,
Ана, кампир ўтди
Боқмай юзимга.
Бутун вужудимга
Оташ қаловчи
Аллақандай бир куч

Урди кўксимга.
Наҳотки у ўша!
Танимас наҳот!
Майли, ўтаверсин,
Билмасин, майли.
Бошдан ошиб ётар
Менсиз ҳам кулфат,
Кўзлар чуқур ботмиш
Ҳасрат туфайли.

Оқшомлар кепкамни
Бостириб қошга,
(Совуқ нигоҳимни
Кўрмасин деб эл)
Оҳиста бораман
Булоқ бошига,
Бўм-бўш далаларда
Сокин эсар ел.

Ёшлик ўтди. Энди —
Меҳнатга, демак,
Аммо демасманки,
У йиллар қайтсин.
Истагим, бу далли —
Девона юрак
Энди созу етук
Кўшиқлар айтсин.

Қувват бағишласин
Яна кўнглимга
Янгича қишлоқнинг
Меҳригиёси.
Шухрат келтиргандай
Бир замон менга
Ҳов ўша қадрдон
Руснинг бияси.

КАЧАЛОВНИНГ ИТИГА

Кел, Джим, узат панжангни менга,
Момиқ панжанг бунчалар майин.
Мен ҳам бу кеч қўшилиб сенга
Ойга боқиб нола қилайин,
Кел, Джим, узат панжангни менга.

Фақат, дўстим, кўп эркаланма,
Ҳолатимни тушунгин, ахир.
Сен билмайсан, яшамоқ нима,
Бу ҳаётнинг маъноси надир.

Хўжайининг машҳур ва ҳотам,
Кўп йўқлашар дўсту ёронлар.
Улуғ мезбон кўнгли учун ҳам
Сийлашади сени меҳмонлар.

Ит ҳолингга ғоят сулуvsан,
Одамдан ҳеч кетмайсан нари.
Сурмай-нетмай ўпмоқ бўлурсан
Кайфи ошган дўстлар сингари.

Меҳмонларинг кўп жуда, сонсиз,
Бир-бирига ўхшамас албат.
Мабодо бир ўйчан, маъюс қиз
Шу томонга ўтмадими, айт?

У албатта келади бир кун,
Остонангдан ўтганда дилдор,
Менинг бор йўқ гуноҳим учун
Қўлларин ўп, йиғлаю ёлвор.

“КЕЛ МЕНИ ЎП, ЎПА ҚОЛ...”

Кел мени ўп, ўпа қол
Қонагунча то лабим,
Фақат шодлик ва висол
Бу ҳаётдан талабим.

Тўнкарилган қадаҳлар
Бизга эмас базм аро.
Бу дунёда яшарлар
Фақат бир бор, дилрабо!

Шом пардаси кўк, ҳарир,
Фалакка бир қил нигоҳ.
Сариқ қузгун мисоли
Чарх уради кўкда моҳ.

Ўпгин мени, ўп тезроқ,
Сўнаётир ҳаётим.
Ўша кўкда учган зог
Сезди менинг мамотим.

Ўлим асли ҳақ экан,
Майли, энди ўлайин,
Лек кўз юмиш олдидан
Лабларингга тўйайин.

То мангулик уйқуда
Янграб турсин ҳар нафас
Майин, тиниқ, осуда —
“Сеникиман” деган сас.

Доим тўла қадаҳлар
Сочиб турсинлар зиё...
Бу дунёда яшарлар
Фақат бир бор, дилрабо!

“ЭНДИ ҚАЙТМАМ УЙИМГА...”

Энди қайтмам уйимга,
Мен элкезар девона.
Кўз тикибдир йўлимга
Кўм-кўк ўтлоқ ягона.

Унда мени соғинган
Фақатгина қичитқон,
Боши қуйи солинган
Чучмўмаи нафармон.

Ой тепамда юксакдир,
Шапка отсам етмайди.
Қўшиқ асли юракдир,
Туғилади — йитмайди.

Уйга умр сўнгида
Биз қайтамыз турфаҳол.
Вужуд титроқ қўйнида,
Ярим мурда, ярим шол.

Сенинг учун, эй одам,
Қўҳна мақол айтади:
“Ўлар чоғи итлар ҳам
Ўз уйига қайтади”.

Мен қайтаман уйимга,
Ўткинчи бир девона...
Кечалар кўл бўйида
Йиғлар ўтлоқ ягона.

СИНГЛИМГА ХАТ

Бизнинг Александр
Дельвиг ҳақида
Шеър ёзган, мадҳ этиб калла суягин.
Қандай ширин,
Қандай олис ақида,
Худди гулбоғ янглиғ кўнгилга яқин.

Салом сенга, синглим,
Салом, ассалом.
Қадрдон далалар саломат борми?
Айт, қалай парвариш қилмоқда бобом
Рязандаги бизнинг олучазорни?

Ўша олучазор,
Борми ёдингда?
Отам шўрлик тинмай қиларди меҳнат.
Бир парча еридан
Ҳосил олгунча
Омоч суриб қанча чекарди заҳмат.

Унга мақсад эди
Картошка олиш,
Биз боғ бўлса дердик,
Боғни кесишди.
Дилим ўртанганин
Айтсин ҳўл болиш,
Боғни кесишдию
Бағрим эзишди.
Ёдимдадир байрам,
Ўша сўлим май,
Сабзалар безанган,
Гуллаган сирень,
Оппоқ қайинзорни
Кучоқлаб тинмай,
Шўх хандон майдан ҳам

Мастроқ эдим мен.
Оҳ, у оқ қайинлар,
Оппоқ қайинлар...
Қизлардек сарвиноз, сулув, хушқомат.
Севмаслиги мумкин уларни фақат —
Қувноқ навнихолда кўрмаган самар.

Синглим!
Нақадар кам ҳаётда чин дўст,
Кўплардек менинг ҳам
Юрагимда доғ.
Агар нозик қалбинг
Толиққан бўлса,
Бунинг соз давоси —
Тинмоқ, унутмоқ.

Сенга ачинаман,
Ёлғиз қоларсан.
Мен эсам тайёрман
Дуэлга ҳатто.
“Бахтлидир жомини ичиб бўлмаган”¹.
Ва тинглаб бўлмаган найдан ҳам наво.

Ва лекин боғимиз...
Ўша боғ аро
Эрка болаларинг ўйнар кўкламда.
Улар ўйлаб қўйса қани бир бор, о,
Далли девоналар
Ўтган оламда.

¹ Пушкин сатри.

“ТОНГ ОТАДИ БЕОЗОР ВА ЖИМ”

Тонг отади беозор ва жим,
Туман ичра бўзарар осмон.
Бугун яна сени эладим,
Меҳрибоним, мунис онажон!

Аввалгидек яна, ҳойнаҳой,
Тепаликка чиқарсан ҳар тун.
Сув устида қалқиб турган ой
Тасвирига боқарсан маҳзун.

Қарайсану ўйга чўмарсан,
Ўртагувчи дард кўксинг аро,
Хаёлингда ўғлинг бемаскан,
Ватанини ўйламас асло.

Қабристонга борасан аста,
Тошга боқиб кўрасан кимни?
Хўрсинасан майин ва хаста,
Ўйлаб ака-сингилларимни.

Гарчи ўсдик безори, чапан,
Қизлар эса май гулисимон.
Лекин хира кўзларинг билан
Бунча ғамгин боқма, онажон!

Етар кулфат, етар ғам, алам,
Тушун ҳаёт ардоқларини.
Маъюс қолур ҳатто дарахт ҳам
Йўқотганда япроқларини.

Ноёблик бор қувончда, бахтда,
Висолдан кўп ҳаётда фироқ.
Чиригандан кўра дарахтда
Шамолларда ёнган яхшироқ.

“СЕЛДЕК ТОШАР ЧУМЧУҚ СУРОНИ...”

Селдек тошар чумчуқ сурони,
Кеча ойдин, кеча мусаффо.
О, қандай соз, қандай дилрабо!
Кеча ойдин, кеча мусаффо,
Куйга кўмиб борлиқ дунёни,
Селдек тошар чумчуқ сурони.

Ой шуъласи мисли бир дарё,
Ургим келар унга кўкрагим.
Шундай тиниқ, мовийки ҳаво,
Сира тинчлик билмас юрагим.
Ой шуъласи мисли бир дарё,
Ургим келар унга кўкрагим.

Ёр, сенми бу? Адашдимми ё?
Ширин лабинг дардимга даво.
Ширин лабинг бўлса бир чашма,
Дилбар, кўнглим бўсангга ташна.
Ёр, сенми бу? Адашдимми ё?
Гул бўлдим қаршимда пайдо?

Тақдиримда, билмайман, не бор.
Дилим ўртаб, бир лаҳза тинмай,
Қайлардадир йиғлар ҳаста най.
Мен-чи, боқиб нилуфарга, ёр —
Сийнасини қилурман хаёл...
Қайлардадир йиғлар ҳаста най.
Тақдиримда, билмайман, не бор...

“БУ ДУНЁДА МЕН БИР ЙЎЛОВЧИ...”

Синглим Шурага

Бу дунёда мен бир йўловчи,
Шодон менга қўл силки, эркам.
Худди шундай тинч, эркаловчи
Зиё тўкар куз фасли ой ҳам.

Исинурман ойнинг тафтига,
Илк бор уядан ором олар жон.
Аллақачон сўнган севгига
Умид боғлаб яшайман ҳамон.

Бунга боис — шу маконимиз,
Шу ер — оппоқ, шўр манглай турбат,
Қайлардадир топталган номус,
Кимларгадир қадрдон ғурбат.

Яширмайман, ҳар ким ҳам билар:
Бошқа-бошқа эмас, жон синглим.
Иккимиз ҳам бир севги билан
Шу ватанга қўйганмиз кўнгил.

**“ЛАБЛАРИНГНИ БУРМА, МЕНГА ҚИЛМА
ТАМАННО...”**

Лабларингни бурма, менга қилма таманно,
Ўзгададур менинг кўнглим, сендамас асло.

Атай сенинг деразангга эгилганим йўқ,
Сени излаб келганим йўқ, тикилганим йўқ.

Зор эмасман сенга, фақат бу оқшом бехос
Ўта туриб боққим келди дарчангдан холос.

“ДАЛАЛАР ОҚ КИЙГАН, ОҚАРГАН ОЙ ҲАМ...”

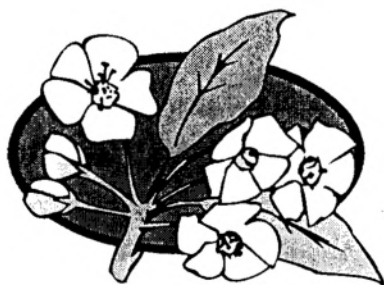
Далалар оқ кийган, оқарган ой ҳам,
Кафанга ўралиб ётибди ўлкам.
Ўрмонларда йиғлар оқ қайинлар жим,
Бу ерда ким ўлган? Балки мен ўзим?..

“ШОИР, ТУН ҚҰЙНИДАН НИМА ИЗЛАДИНГ...”

Шоир, тун қўйнидан нима изладинг,
Чиқдингми ойга шеър битмоқ ўйида!
Қўпдан хира тортмиш менинг кўзларим
Муҳаббат, картаю шароб қўйида.

Қўк узра сузади сокин оймома,
Шунчалар ойдинки, тинади нигоҳ,
Мен топпон хотинга тиккандим, аммо
Шўримга туз қарға чиқибди, э воҳ!

“БОҚМА МЕНГА БУНЧА ҒАЗАБКОР...”

Боқма менга бунча ғазабкор,
Сени ёмон кўрмасман асло.
Билъакс, сенинг нозли, беозор
Нигоҳингга бўлганман шайдо.

Кўрсатмоқчи бўларсан ўзинг —
Бир маъсума, ҳеч йўқ гуноҳи.
Юмиб ётиб тулки ҳам кўзин
Қузғунларни овлайди гоҳи.

Кел, овлайвер, барибир менга,
Эрта совиб қолма ҳар қалай.
Балки, музлаб бўлган кўнглимга
Қўл чўзганлар умримда талай.

Ҳа, севаман, сенимас аммо,
Сен — акс-садо, соясан фақат.
Доим сенинг чехрангда пайдо
Мовий кўзли мен севган талъат.

У кўринмас маъсума бўлиб,
У ҳаттоки бир оз совуқроқ.
Лек улуғвор хироми ила
Солиб қўяр қалбимга титроқ.

Қани, уни унутсам бир дам,
Интилмасам бир лаҳза, қани...
Сен-чи, ҳатто ғазаб чоғи ҳам
Ташламассан ёлғон ишвани.

Сени севаман, лек нетай, э воҳ,
Очадирман бағрим умрбод.
Бўлмасайди жаннат ва дўзах,
Ўйлаб топар эди одамзод.

“ХАЙР ЭНДИ, ХАЙР ДҮСТГИНАМ...”

Хайр энди, хайр дүстгинам,
Бағримдасан, кўнгил малҳами.
Муқаррар бу айрилиқнинг ҳам
Висоли бор олдинда ҳали.

Хайр, дўстим, сўзга очма лаб,
Қўй, мен учун ўртама бағир,
Бу ҳаётда ўлмоқ-ку бор гап,
Яшамоқ ҳам янгимас, ахир!

ФОРС ТАРОНАЛАРИ

“ДОҒЛАР КЕТМИШ МАЖРУҲ КҶНГИЛДАН...”

Доғлар кетмиш мажруҳ кўнгилдан,
Маст васваса қўзғамас туғён.
Мен дардимга Техрон гулидан
Чойхонада тополдим дармон.

Чойхоначи — барваста, ўктам.
Қойил қолсин рус, деб, чойимга,
Ўткир ароқ, май ўрнига ҳам
Аччиқ-аччиқ чой тутар менга.

Сийла, мезбон, аммо ҳад билан,
Боғинг аро турфа гуллар бор.
Оқшом менга ҳижоб остидан,
Дилбар кўзин сузмади бекор.

Россияда гулдай қизларни
Қулдай тутқун сақламас эрлар,
Сармаст этар бўса бизларни
Беханжару бемакру безар.

Бу тонг юзли дилдор қошимда
Бир бор хиром этса ноз билан,
Шоҳи рўмол солгум бошига,
Йўлларига — шерозий гилам.

Мезбон, чой қуй менга лолагун,
Шоир сенга сўйламас ёлгон.
Эҳтиёт бўл ўзингга бугун,
Сўнгра мендан қилмагин гумон.

Эшикка кўп қарай берма сан,
Гулбоғингга, барибир, йўл бор...
Оқшом менга ҳижоб остидан
Дилбар кўзин сузмади бекор.

“БУГУН ДЕДИМ САРРОФГА АТАЙ...”

Бугун дедим саррофга атай,
Алишаркан сўмни туманга:
“Ўргат, гўзал Лаълимга айтай,
Ўргат севдим, демоқни манга”.

Ул саррофга дедим бугун мен
Елдан сокин, жилғалардан тинч:
“Ўргат менга, гўзал Лаълимдан
Форс тилида сўрайин ўпич”.

Яна дедим саррофга атай
Ҳаяжонимни дилда беркитиб,
“Ўргат, гўзал Лаълимга айтай,
Ўргат, айтай “меникисан”, деб.

Шунда менга деди у, э воҳ —
Ишқ шарҳига топилмас сўзлар.
Севаман дер дилдан чиққан оҳ,
Ёкут каби ёнгувчи кўзлар.

Сўрма мендан бўсанинг исмин,
Номи йўқдир сенга айтмоққа,
У келтириб атиргул исин,
Гулбарг бўлиб қўнар дудоққа.

Севги дилга бермас кафолат,
Севги бахтга ё дардга йўллар.
Меникисан деёлур фақат
Юздан ҳижоб кўтарган қўллар.

“ШАҲИНАМ, О МЕНИНГ ШАҲИНАМ...”

Шаҳинам, о менинг Шаҳинам,
Билсанг, шимол Ватандир менга.
Далалардан сўйлайми сенга.
Ой нур сепган бошоқлардан ҳам.
Шаҳинам, о менинг Шаҳинам.

Билсанг, шимол Ватандир менга.
Унда ой ҳам юз бора улкан.
Шероз қанча бўлмасин кўрсам
Азиз ўлка Рязандир менга.
Билсанг, шимол Ватандир менга.

Далалардан сўйлайми сенга?
Сочим олмиш буғдойидан ранг.
Бармоғингга ўра ҳоҳласанг,
Зарра оғриқ сезилмас менга,
Далалардан сўйлайми сенга?

Ой нур сепган бошоқлардан ҳам
Олтин сочим сўйласин, дилдор,
Кул, ўйна-ю, даламни зинҳор
Эслатмагин менга, жонгинам,
Ой нур сепган бошоқларни ҳам.

Шаҳинам, о менинг Шаҳинам,
Шимол ёқда бир нозанин бор:
Сенга ўхшар, ғоятда дилдор,
Балки мени ўйлар ул санам...
Шаҳинам, о менинг Шаҳинам.

“ДЕДИНГ: САЪДИЙ ДОИМО ЁРНИНГ...”

Дединг: Саъдий доимо ёрнинг
Сийнасидан оларкан бўса.
Худо ҳаққи, шошма, дилдорим,
Қочмас ахир ўрганиш бўлса.

Дединг: — “Қуръон сўзи азалдан
“Алқасосу миналҳақ” тамом!”
Мен туғилган бўлсам Рязанда
Қайдан таниш бўлсин бу калом.

Сен куйладинг: “Фрот ортида,
Гуллар борки, қизлардан гўзал!”
Вой бўлсайдим кўшиқ бобида
Тўқир эдим бошқа бир ғазал.

Гар қизлардан бўлса зиёда
Мен гулларни кесардим буткул,
То кўрмайин ёруғ дунёда
Шаҳинамдан сулувроқ бир гул.

Ўгит билан қийнама энди,
Ўгитларинг менга не даркор?!
Шоир бўлиб дунёга келдим,
Шоир каби ўпаман, дилдор.

“МЕН БОСФОРДА БЎЛМАГАНМАН ҲЕЧ...”

Мен Босфорда бўлмаганман ҳеч,
Уни сўйлаб беролмам сенга.
Лекин мовий кўзларинг ҳар кеч
Денгиз бўлиб кўринар менга.

Қилмаганман Бағдодга сафар,
Карвон билан элтмадим хино,
Аммо бир зум тин олсам нетар
Тиззангга бош қўйиб, дилрабо!

Шафқат айла, жонгинам, дерман,
Ҳам қилурман қанча илтижо,
Россияда машҳур шоирман,
Нечун зарра қилмайсан парво?!

Куй таратар қалбимда гармонь,
Қайдадир ит ҳурар ойдин кеч,
Эрон қизи, мовий, бепоён
Юртни кўргинг келмайдими ҳеч?

Бунда кўнгил ёзгани эмас,
Излаб келдим хаёлан сени.
Оққушқанот қўллар ҳар нафас
Оғушига чорлади мени.

Нолишим йўқ ўтган умримдан,
Аммо хорғин дил излар ором.
Дилбар, менга қувноқ юртингдан
Бирор нарса сўйла бу оқшом.

Афсун билан тарқат ўйларим,
Токи чиқсин кўнглимдан гармонь,
Токи ўша шимол дилбарин
Ўйламайин, қилмайин армон.

Мен Босфорда бўлмаганман ҳеч,
Аммо сўйлаб берурман сенга.
Чунки мовий кўзларинг ҳар кеч
Денгиз бўлиб кўринар менга.

“ЗАЪФАР ЮРТГА НУР ТЎКАР ОҚШОМ...”

Заъфар юртга нур тўкар оқшом,
Боғда гуллар жавлон урган пайт,
Кел, жонгинам, қўшиқ айт, Хайём —
Куйлаб ўтган қўшиқлардан айт
Боғда гуллар жавлон урган пайт.

Ой нурига ғарқ бўлган Шероз,
Парвонадек учар юлдузлар.
Менга ёқмас, ўртанаман, рост,
Ҳижоб тутса дилрабо юзлар,
Ой нурига кўмилган Шероз.

Қизлар юзни сақлар ҳижобда,
Иссиқданми бўлиб асрамоқ,
Ё куймасин дерлар офтобда.
Севсин учун йигитлар кўпроқ —
Қизлар юзни сақлар ҳижобда.

Ҳижоб билан дўст бўлма гулрў,
Ёз сўзимни ёдинг лавҳига,
Умр ўзи ғоят қисқа-ку,
Тўймоқ қийин толе шавҳига,
Ёз сўзимни ёдинг лавҳига.

Қисматларда не қаролик бор,
Қолмас бир зум бахш этсанг роҳат.
Гуноҳ бўлур шу сабаб, дилдор,
Бу дунёда яширсанг талъат,
Бергач уни она-табиат.

Боғда гуллар тебранар оқшом,
Юрагимда ўзга бир диёр,
Ўзим сенга қўшиқ айтай, ёр!
Бу қўшиқни билмаган Хайём.
Боғда гуллар тебранар оқшом...

“ҲАВО ТОЗА, МУСАФФО, ЗАНГОР...”

Ҳаво тоза, мусаффо, зангор,
Гулзор бўлди менга сайилгоҳ.
Уфқларга йўл олган сайёҳ,
Етолмайсан саҳрога зинҳор.
Ҳаво тоза, мусаффо, зангор.

Далалардан ўтасан танҳо,
Боғлар сенга очади қучоқ.
Чинни гулга бўлиб маҳлиё,
Қаршисида чўкарсан ногоҳ
Далалардан ўтганда танҳо.

Шитирлар, йўқ, шивирлар барглар,
Нафис, гўё Саъдий ғазали.
Кўзларингга кўкнинг гўзали —
Олтин ойдан ёғилади зар,
Нафис, гўё Саъдий ғазали.

Дил қўшиғинг басталар пари,
Най сасидек майин, дилрабо.
Оғушига олса ул барпо
Кетар дилдан ғам, ҳижрон нари,
Най куйлайди майин, дилрабо.

Мана, узоқ кезиб пиёда
Чарчаганнинг эзгу матлаби:
Эсар салқин, хушбўй шаббода,
Шимиради қақраган лабим.
Эсар салқин, хушбўй шаббода.

“ОЙ ЮЗИДА ТИЛЛАРАНГ ЖИЛО...”

Ой юзида тилларанг жило,
Самбитгулдан таралар хушрўй,
Кезмоқ на соз қувноқ ва хушрўй
Мовий ўлка сукути аро.

Йироқларда Бағдод. Бир замон
Шаҳризода яшаган диёр.
Ул санамга энди не даркор,
Хазон бўлмиш жаннат гулистон.

Ул шарпалар сингибди ерга,
Дев, парилар бўлмишдир тупроқ,
Бош эгма, эй сайёҳ, қабрга,
Арвоҳларга солмагин қулоқ.

Атрофга боқ, қанчалар барқут!
Дудоғингни тортар чечаклар.
Душманга ҳам дўстлик қўлин тут,
Ёруғ бўлсин кўнглим, десанг гар.

Ўйна, сендан не қолур ўлсанг,
Висол айлаб ишқ болига тўй,
Ўликларга сиғинмоқ бўлсанг,
Тирикларни ўз ҳолига қўй.

Шундай деган Шаҳризода ҳам,
Барглар айтар яна бир бора,
Бу дунёда армонсиз одам
Бечоралар ичра бечора.

“ХУРОСОНДА БИР ДАРВОЗА БОР...”

Хуросонда бир дарвоза бор,
Остонаси гулга кўмилган.
Унда яшар бир парирухсор,
Хуросонда бир дарвоза бор,
Ҳайҳот, уни очолмадим ман.

Қўлларимда куч ҳам етарли,
Сочларимдан олтин ранг олган,
Асир этди мени ул пари,
Қўлда гарчи кучим етарли,
Ул эшикни очолмадим ман.

Мардлигим не ишқ майдонида.
Айтинг, кимга қалай шарҳи ғам?!
Севмас бўлса Шоҳи жонидан,
Ул эшикни очолмас бўлсам,
Мардлигим не ишқ майдонида?!

Яна тушди Русь сари йўлим,
Эрон, сендан кетгумми ҳали.
Наҳот, сени боз кўрмас бўлдим?
Она юртга меҳрим туфайли
Яна тушди Русь сари йўлим.

Хайр энди, хайр, паризод!
Дарвозангни очолмасам-да,
Ширин ғаминг бирла умрбод
Куйлаб ўтай сени ўлкамда.
Хайр энди, хайр, паризод!

“ФИРДАВСИЙНИНГ МОВИЙ ДИЁРИ...”

Фирдавсийнинг мовий диёри,
Кўпни курган эй, кўҳна диёр!
Ўйчан нигоҳ, кўзи зангори
Ўрусингни унутма зинҳор!
Фирдавсийнинг мовий диёри.

Ажойибсан, гўзалсан, Эрон,
Лолаларинг бамисли чироқ,
Улар менга олис бепоён
Бир ўлкани эслатар ҳарчоқ,
Ажойибсан, гўзалсан, Эрон.

Сипқорурман энг сўнгги бора
Шароб янглиғ мушкин бўйингни,
Жоним Шаҳи, дилбар куйингни
Айриларкан сендан, начора,
Тинглагайман энг сўнгги бора!

Куйинг мангу қалбимда қолар,
Сени асло унутмам, жонон!
Тоғлар ошиб, келиб саҳролар
Сен ҳақингда куйлайман дoston,
Куйинг мангу қалбимда қолар.

Фамларингдан қўрқмасман сира,
Фақат мени сақла ёдингда,
Русь ҳақида бир куй қолдирай!
Мени эсла куйлар онингда,
Қўшиқ бўлиб яшай ёнингда.

“ШОИР БЎЛМОҚ – БУ-КУ ТАЙИН ГАП...”

Шоир бўлмоқ — бу-ку тайин гап —
Ўз жонингни ўртамоқ фақат.
Ханжар уриб нозик танинга,
Ўзгаларга бахш этмоқ лаззат.

Шоир бўлмоқ — кенгликни куйлаш,
Сенга кўпроқ бўлсин деб ошкор.
Булбул кўнгли бўлурми ҳеч ғаш —
У қилади бир куйни такрор?!

Ўзгаларнинг овози билан
Тўтиқуш ҳам бийрондир, аммо,
Куйла фақат ўз созинг билан,
Қурбақадек бўлса ҳам ҳатто.

Қуръонда ман этмиш Муҳаммад
Лаб урма деб ҳатто шаробга.
Шоир ичар шунинг-чун ҳам май
Ташлар экан ўзни азобга.

Шоир келиб ёри олдиға
Ёт қўйнида кўрса уни гар,
Ўт солса-да алам қалбига,
Қиз кўксига урмайди ханжар.

Рашкда ёниб, кўнгилда туғён
Аста куйлаб ташлайди қадам:
“Майли, ўлай хору саргардон,
Тақдиримда бор экан бу ҳам”.

“БИР ЖУФТ ОҚҚУШ – ЖОНОН ҚҰЛЛАРИ...”

Бир жуфт оққуш — жонон қўллари
Шўнғир олтин сочларим аро.
Бу дунёда одамлар бари
Ишқни куйлар такрор ва такрор.

Куйлаганман мен ҳам бир маҳал,
Бугун яна такрорлар кўнгил,
Оташ сўзим боиси ўшал,
Нафис шеърим сабаби ҳам ул.

Жон-жонингга сингса муҳаббат
Қалб кўксингда олтин тош бўлур.
Бахш этолмай куйга ҳарорат
Техрон ойи кўкда фош бўлур.

Қандай яшай энди, билмайман,
Ё Шаҳи-ла кечсин тунларим.
Қариганда ё қилай армон
Ишқни куйлаб ўтган кунларим.

Ҳар кимда бир ўзгача эъзоз,
Ҳар кимда бор ўзгача ҳавас.
Гар Эроний куйлолмаса соз,
Билингки, у шерозлик эмас.

Мен ҳақимда айтинг, кимки бу
Куйим тинглаб мени сўрса гар.
У бундан ҳам соз куйларди-ю,
Хароб қилди ўшал оққушлар.

“НЕЧУК МАЪЮС ТАРАТАР ЗИЁ...”

Нечук маъюс таратар зиё
Ой Хуросон чаманларига.
Русь бағрида кезаман гўё
Чўмиб оқшом туманларига.

Шундай дея, эй гўзал Лаълим,
Шамшодлардан айладим савол.
Бу сир бизга эмасдир маълум,
Деган каби боқди улар лол.

“Не учун ой маъюс сочар нур?”
Чечакларни тутдим сўроққа.
Улар деди: гулдан сўраб кўр
Саҳар пайти кирганда боққа.

Гул тебратди аста шохини,
Тилга кириб сўйлади гулбарг,
“Ўзга билан бўлди Шаҳина,
Ўпди бу кеч ўзгани дилбар”.

Деди ёринг: “Қайдан билар рус,
Қўшиқ унга ҳам тану ҳам жон”.
Шунинг учун ой боқар маъюс,
Шунинг учун юзида йўқ қон.

Не жафолар кўрмади олам,
Хиёнат у кўз ёшдан хунлар.
Лекин, майли, ҳар на бўлса ҳам
Мўътабардир нафармон тунлар.

“ТАЛПИНМА КЎП, ДЕВОНА КЎНГИЛ...”

Талпинма кўп, девона кўнгил,
Барчамиздан юз ўгирмиш бахт.
Шафқат тилар гадолар фақат...
Талпинма кўп, девона кўнгил.

Фусункор ой кийиб зар либос,
Шуъла тўкар каштанлар узра:
Қўйиб Лаълим сийнасига бош,
Пардасини тортаман юзга.
Талпинма кўп, девона кўнгил.

Биз барчамиз гўдакмиз бир оз,
Гоҳ кўзда ёш, гоҳ лабда кулгу,
Бўлмиш ушбу дунёда мерос
Барчамизга шодлик ва қайғу.
Талпинма кўп, девона кўнгил.

Кўрганман кўп элатларни мен,
Толе излаб кезганман жаҳон.
Юрагимнинг эзгу истагин
Энди ортиқ қидирмам сарсон.
Талпинма кўп, девона кўнгил.

Умидим бор ҳаётдан ҳали,
Тугамаган кўнглимда бардош,
Кел, бир нафас ором ол, қалбим,
Ухла қўйиб ёр кўксига бош,
Умидим бор ҳаётдан ҳали.

Зора тақдир бошимиз силаб,
Саодатга ёр этса бизни,
Толе булбул овози билан
Аллаласа пок севгимизни.
Талпинма кўп, девона кўнгил.

“МОВИЙ ЎЛКАМ, ҚУВНОҚ ДИЁРИМ...”

Мовий ўлкам, қувноқ диёрим,
Қўшиқ учун бахшида борим.
Тингла, майин эсан шаббода,
Булбул гулни чорлайди боғда.

Куйга аста бош эгади гул,
Садо берар бу куйга кўнгил,
Тингла, майин эсан шаббода
Булбул гулни чорлайди боғда.

Сен гўдаксан ҳали, жонгинам,
Шоирманку, гўдакман мен ҳам.
Тингла, майин эсан шаббода,
Булбул гулни чорлайди боғда.

Кечир мени, азиз Фолиям,
Йўлларида гуллар кўп, санам.
Сенга эгар барчаси қомат,
Фақат бири айлар садоқат.

Шод бўлайлик, кел биз ҳам бу кун,
Шундай мовий ўлка бор учун.
Тингла, майин эсан шаббода,
Булбул гулни чорлайди боғда.

Мовий ўлкам, қувноқ диёрим,
Майли, куйга бахшида борим.
Фолиям тинч ухлаган чоғда
Булбул гулга шеър ўқир боғда.

АННА СНЕГИНА

(Достон)

1

Бизнинг қишлоқ — Радово, мана,
Хонадони икки юзча бор.
Кўрсам дейди бир кўрган яна,
Кезсам дейди бир кезган такрор.

Сувдан мўлмиз, дарахтдан сероб.
Яйлов ҳам бор,
Экинлар ҳам бор.
Бутун қишлоқ бўйлаб беҳисоб
Ўсиб ётар тераклар қатор.

Нолимаймиз тақдиримиздан,
Толе бизга кулгани шудир:
Томорқа бор ҳар биримизда,
Нонимиз бут, худога шукур.
Ромларимиз бўялган, шинам,
Гўштсиз бўлмас байрамда ёвғон.
Бир замонлар исправник ҳам
Бўлар эди бизларда меҳмон.
Ўз вақтида тўлардик солиқ,
Аммо пасткаш оқсосол бўлса
Ҳар оброкка қўшимча солиб
Олар эди ўзига ўлжа.
Лекин қарши турмасдан ҳеч вақт,
Иш қилмасдик жазога лойиқ.
Не қилса ҳам улар ҳукумат,
Бизлар эса оддий халойиқ.
Одам айби дерлар ичида,
Ичи қора элда беадад.
Қўшни қишлоқ Криушида
Қилишарди бизларга ҳасад,
Улар ҳоли танг эди ғоят,

Эгни юпун, ярим оч эди.
Бутун бошли қишлоққа фақат
Бир жуфт хўкиз, бир омоч эди.
Қўли эгри одам бўлса гар,
Бири икки бўлармиди ҳеч?!
Бизнинг ердан аблаҳ ўғрилар
Ўтин кесиб кетарди кеч.
Бир кун таппа ушладик тунда,
Улар болта кўтарди дарров.
Биз ҳам қараб турмадик шунда,
Болталардан сачради олов.
Ажал бўлар жанжал охири,
Тўполонда ўтмайин хаёл —
Болта солди улардан бири;
Ўша жойда ўлди оқсоқол.

Биз ёқ гапни қўйдик бир ерга,
Суд қилдилар.
Ва эртаси кун
Кишан уриб, узоқ Сибирга
Ўн кишини қилдилар сургун.
Шу-шу турмуш бизни ҳам сиқар,
Толе кетиб, қолди ғам, кулфат,
Уч йилдирки гоҳ ёнғин чиқар,
Гоҳ молларни қуридар ўлат.
Бу қайғули гапларин йўлда
Аравакаш сўйлади у кун.
Радовога келардим шунда
Бир озгина дам олиш учун.
Уруш эзиб ташлади мени,
Ўйлаб кўрсам танамга бундоқ,
Адо этиб ётлар измини,
Ўз оғамга урибман пичоқ.
Зодагонлар, бойлар ортда-ю,
Жанг ўтида биз экан, билсам.
Мен тўпларга хайр деб мангу
Тутмоқ бўлдим жанговар қалам,

“Липа” олиб уйга йўл солдим
Улоқтирдим милтиқ сабилни.
Шу зайлда қаршилаб олдим
17-оловни йилни.
Титроқ солиб бутун заминга
Қўзғалди “эрк” деган калима.
У пайтда юртда оқ отга минган
Керенский эди халифа.
Урушамиз то енггунча, деб
Жулдур чакмон кийган элимга —
Муттаҳамлар милтиқ тутқазиб
Йўллар эди, аниқ, ўлимга.
Борар экан зўр сафарбарлик,
Ваҳший тўплар қаҳ-қаҳ урган чоғ, —
Мен кўрсатдим ўзгача мардлик,
Бўлдим юртда биринчи қочоқ.

Қишлоқ йўли нақадар кўркам,
Салқин садо берар япроқлар.
Кўтарилар олтин ой кўкка,
Заррин нурга чўмар йироқлар.
“Мана келдик Радоваго ҳам”.
Аравакаш сўзлар сервиқор —
Кўшиб кўяр:
“Манов муттаҳам
Отга қамчин урмадим бекор.
Қани, шерик, чой пули ташла,
Тегирмончи керакмиди?
Хув...
Кўп ҳақ талаб қилмайман, ошна,
Лекин анча йўл босди улов”.
Қирқ сўм бердим. Олмади:
“Э кам!”
Олтмиш бердим —
Чимрилди қоши.
Кўп ноинсоф йигитча экан,
Йигитчаки, ўттизда ёши.

Дейман: - Борми инсофдан озроқ,
Нега мени қоқлайсан мунча?
Жавоб берар менга бақалоқ:
“Бу йил ҳосил бўлмади унча,
Озроқ қўшинг,
Аниқ-ку дардим,
Яна ўн сўм нима деган гап?!
Жиндаккина отиб олардим
Соғлигингиз учун эрталаб”

Тегирмонга келдим.
Ойда заб
Товланади қарағай ниҳол.
Севинчидан тегирмончи чол
Икки гапни айтолмас улаб:
Сергей бўтам!
Келдингми, чироқ!
Совқотибсан, ичкарига кир!
Қанисан, ҳой, бўла қол тезроқ,
Самоварни олиб кел, кампир!”

Совуқ бўлмаса апрелда асло,
Айниқса май келаркан, аниқ.
Кеча эди сокин, мусаффо,
Ёруғ эди табассум янглиғ!..
Тегирмончи сиқса қучоқлаб
Ҳатто айиқ беролмас чидаш.
Аммо юрак сиқилган чоқда
Ҳар қалай бир дўст керак дардкаш.
“Хўш, қанчага келдинг?!”
“Бир йилга!”
“Бу жуда соз, ўйнайвер, укам,
Бой бўлади бу ёз ҳосилга.
Кўп бўлади қўзиқорин ҳам.
Қишлоғимиз қушлар инидай,
Жуда сероб тустовуқ, қуён...
Келдим, дегин,

Оббо иним-эй!
Кўришмабмиз тўрт йилдан буён”.

Суҳбат тамом.
Жимгина, бегап
Самоварни бўшатдик. Кейин
Пўстинимни елкамга ташлаб
Болхонага йўл олдим секин.
Ўтарканман кенг боғ ичидан,
Юзларимга урилар сирень.
Ҳатто анов эскирган четан
Қалбимда ҳис уйғотар ширин.
Худди шунда
Эслайман илк бор,
Ўн олтига кирганда ёшим
Оқ кийинган бир гўзал дилдор,
“Йўқ” деб айтди, чимириб қошин.
Ҳилпирарди оқ рўмол бошда,
Ҳамон ёдим сақлар у қизни.
Биз барчамиз севдик шу ёшда,
Лекин ҳеч ким севмади бизни.

2

“Сергушажон, тура қол энди,
Қара, кампир тонг отмасданоқ,
Севинчидан, шўрлик, энтикиб
Пиширибди сен учун қуймоқ.
Мен шу ерлик
Помешчик хотин
Ҳузурига боришим керак.
Снегина учун атайин
Отган эдим кеча лойхўрак”.

Салом сенга,
Алвон субҳидам!
Ташқарига чиқдим кийиниб.

Тонг нурида ялтирар шабнам
Олмаларнинг баргига иниб.
Қандай гўзал,
О, қандай гўзал
Ер
Ва унда яшаган инсон!
Аммо уруш,
Бу маъшум ажал
Қанчаларни қилди нотавон!
Қурбон бўлди қанча ўғиллар,
Ҳали яна кетар қанча бош...
Юрагимни эзади ўйлар,
Кўзларимга тўлиб келар ёш.
Йўқ, бормайман!
Бормайман асло!
Менга минг бор афзалдир ўлим —
Кўча-кўйда бўлиб хор, гадо
Хайр сўраб чўзганча қўлим.
“Салом, кампир,
Аҳволлар қалай?”
Анча қариб қолибсиз, хола!
Кампир қув-қув йўталар тинмай:
Юмуш мени қаритди, болам!
Эл-юрт нотинч,
Ҳа, замон ёмон.
Уруш-жанжал, тўполон ҳарёқ.
Деҳқон билан муштлашар деҳқон,
Қишлоқ билан жанг қилар қишлоқ.
Бир-бирининг гўё душмани,
Бир-бирини сўкар бегуноҳ:
Гоҳ Радово Криушани,
Криуша Радовони гоҳ.
Эл бошвоқсиз.
Бирор ҳоким йўқ.
Оқ пошшони ҳайдашди —
Мана,
Оми халққа ким берар буйруқ, —

Бало ёғди бошларга яна.
Ким билади,
Нега қамоқдан
Ўғриларни озод қилдилар?
Улар, мана, кўр,
Ҳаммаёқда
Одамларни талар, ўлдирар.
Мана, мисол:
Криушалар,
Бўшатмаслик керак уларни.
Энг муттаҳам, ўғри ўшалар;
Қайтиб келди уйига бари.
Уларда бири Прон Оглоблин
Дегани бор —
Аблаҳ, ярамас,
Ҳаммага бир сочар ғазабин,
Тонг саҳардан то кечгача маст,
Ёдимизда:
Уруш бошланган
Учинчи йил шу қотил ўзи
Оқсоқолни чопиб ташлаган
Эл олдида куппа-кундузи.
Нелар қилмас эл орасида
Минглаб шундай бўшалмас маҳбус.
Ҳароб бўлди шўрлик Расея,
Тамом бўлди паноҳимиз Русь”.
Эсга тушар ул аравакаш,
Шляпамни оламан қўлга.
Ёр-дўстларни зиёрат айлаш
Мақсадида тушаман йўлга.
Борар эдим яшил сўқмоқдан,
Бир вақт кўрсам,
Тегирмончи чол —
Менга томон келар тупроқдан
Аравасин ҳайдаб бемалол.
“Сергей, бўтам,
Нур устига нур!

Тўхта, бир гапни айтаман сенга!
Тизгинни ол...
Ҳозир... шошмай тур,
Қизиқ бўлди, қулоқ сол менга.
Айтмабсан-а, менга эрталаб?
Ўлтиришиб Снегин билан
Сен ҳақингда очиб қолдим гап
(Улар жуда қалин мен билан).
Дедим гапдан-гап чиқиб:
Мана,
Бизникида бир йигит меҳмон...
Эрга чиққан қизлари Анна —
Деди: меҳмон шоирдир, аён.
- Ҳа, ҳа, шоир бўлганда қандоқ.
- Жингалак соч, сарғишми юзи?
- Худди шундай — сарғиш юз, қувноқ,
Жуда очиқ, ҳазилкаш ўзи.
- Қачон келди?
- Уч-тўрт кун бурун.
- У ўша-ку, қаранг, онажон,
Биласизми, ўша ўспирин
Хуштор эди менга бир замон.
Тортинчоқ бир ёш бола эди,
Бугун эса,
Қаранг...
Ажабо...
Катта шоир бўлибди энди,
Чақирмасак келмас, ҳойнаҳой.”

Шундай дея ғолиб, маънодор
Тегирмончи кўз қисди менга:
“Хўп бўлмаса. Яна гаплар бор,
Ҳали барин айтаман сенга”.
Йўл оламан Криуша томон,
Узиб борар ўтларни ҳассам.
Юрагимда на қатра гумон,
На бир ташвиш, на бир зарра ғам.

Сезиб тонгнинг ширин тотини,
Бошга ширин хаёл келади.
Кўз олдига солдат хотини —
Дўндиққина аёл келади.

Криуша...
Уч йилдан буён
Боқмаганман таниш уйларга.
Сукунатни бинафша осмон
Буркамишдир бинафша бўйларга.
Жимлик,
Итлар хуримас ҳатто,
Иш йўқ чоғи бунда итга ҳам.
Беш-ўн кулба қўққайган танҳо,
Ичи эса қуруқ — шипшийдам.
Хаёлга банд
Ташлайман қадам
Аста Прон кулбаси томон,
Мана қонун, нарху наводан
Баҳс қилмоқда бир тўда деҳқон:
“Салом дўстлар!”
Э, овчи, салом!
Қани, қани,
Кел, ўгир, эшит —
Эшит сен ҳам бир-икки калом
Бизнинг қисмат ҳақида, йигит.
Хўш, Питерда нима гаплар бор?
Министрлар танишдир бари,
Оббо сен-эй!
Кетмабди бекор
Сенга муштнинг “тарбия”лари.
Деҳқон ўғли, розимиз сендан,
Сен бизники, сира ётмассан.
Талтаймассан шуҳрату шондан,
Виждонингни пулга сотмассан.
Сенга аён меҳнатнинг тери,
Деҳқон билан деҳқонни расми.

Айт-чи, ўғлон,
Бойларнинг ери
Дехқонларга ўтиши ростми?
Бақришар бизга, —
Вақт эрта,
Ер ҳақида ўйлама, деҳқон! —
Шундай бўлса бизлар фронтда
Хўш, ким учун тўкмоқдамиз қон?”
Алам тўла нигоҳлар билан
Жавоб кутиб туришади жим.
Мен-чи оғир йўллар билан банд
Бир оғиз сўз айта олмадим,
Лекин ҳамон сақлайди ёдим:
Остонада чўкканча тиз,
Кимдир деди:
- Айт-чи, Ленин ким?
Жавоб бердим оҳиста:
“У — сиз”.

3

Кезиб юрар қишлоқда миш-миш,
Ҳаммаёқда гап, шивир-шивир.
“Ундоқ эмиш, бундоқ бўлармиш”,
Менга барин етказар кампир.

Чарчаб қайтдим даладан бир кун.
Ёнбошладим аста диванга.
Баданларим қақшарди бутун,
Кўп юрибман, чоғи, гуманда.
Титроқ тутиб аъзойи танга
Гоҳ ёнаман,
Гоҳ бўламан муз.
Борлиғимни чулғаб аланга,
Ётиб қолдим тўрт кеча-кундуз.

Қўрқиб шўрлик тегирмончи чол
Аллакимни келтирса керак.
Кўзларимга чалинди хиёл,
Қирғий бурун,
Оқ ҳарир кўйлак...
Қаттиққина теккан экан дард,
Базўр отдим елкамдан юкин
Ва ниҳоят беш кун деганда
Бош кўтардим ёстикдан секин.
Бош кўтардим ва қадни бир оз
Ростлаб, энди кўйгандим қадам,
Қулоғимга майин бир овоз
Эшитилди:
“Салом дўстгинам!
Эслайсизми,
Бизлар бир замон
Бола эдик, қаранг-а, ҳозир
Мен бинойи бўлибман жувон,
Сиз — эл-юртга таниқли шоир.

Ўлтирайлик.
Хўш, қалай соғлиқ?
Сиз ўзгариб кетибсиз бутун.
Қўлингизни ушлаган чоғим
Ич-ичимдан хўрсиндим у кун.
Ҳа...
Бефойда, ёшлик қайтмас ҳеч,
Ўтиб борар йиллар бешафқат.
Сув лабида сиз билан ҳар кеч
Ўлтиришни севардим бир вақт.
Шон-шуҳратни қилардик орзу.
Сиз етдингиз,
Ният холис дер.
У гапларни қалбимдан мангу
Улоқтирди ёш бир офицер...”

Тинлардим мен ва беихтиёр
Боқар эдим нозик қаддига.
Унга айтгим келарди:
“Дилдор,
Бошқа гапни бошлайлик”, дея,
Қовушмасди лекин сўзларим,
Тилим келмас бир гап айтгани.
Дердим:
“Ҳа... ҳа...
Ёдимда бари...
Ўлтиринг...
Шод қилдингиз мани...
Келинг,
Сизга шеър ўқиб, берай,
Куйлагайман майхона Русин.
Шеърларимнинг руҳига атай
Сингдирганман лўли қайғусин”.
“Сергей!
Қизик кўп ишларингиз,
Сизга жуда бўламан ҳайрон.
Мастона бу қилмишларингиз
Элу юртга
Бўлибди дoston.
Айтинг, ахир,
Нима гап ўзи?”
“Мен билмасам...”
“Қизик гап бу ҳам”.
“Майхўрлигим боиси, узум
Пишиғида туққандир онам”.
“Ажойибсиз”.
“Ўзингиз, Анна”,
“Севганингиз борми?”
“Йўқ”.
“Ажаб,
Не қиласиз йўқса шу ёшда
Ўзингизни азобга ташлаб?
Қандай порлоқ ахир эртангиз...”

Аста қучар уфқни туман.
Не қилганим ўзим этмай ҳис,
Рўмолига қўл теккиздим ман.

Қаҳ-қаҳ урар ой — масхарабоз,
Гарчи из йўқ у кунлардан ҳеч,
Ўн олти ёш
Тўлқинига хос
Туйғуларга бой эдим бу кеч.
Боқишларда сирли бир маъно.
Ҳайрлашдик бизлар субҳидам...
Гўзаллик бор ёзда, дилрабо,
Гўзаллик бор одамларда ҳам.

Тегирмончи,
Эҳ, тинчимас чол —
Йиғиштирган барча ишини.
Қатнар бетин почтачи мисол,
Жуда безор қилди кишини.
Келтирди у бугун ҳам мактуб
Ҳар галгидек жўшқин ва бийрон:
“Келинг,
Сиз энг яқинсиз. Кутиб —
Ҳурмат билан
Оглоблин Прон”.
Мана,
Келдим Криушага,
Дарвозада турар Оглоблин.
Сочар халққа у қўша-қўша —
Болхонадор қилиб ғазабин:
Эй, канадан тарқаганлар!
Юр —
Снегина уйига, қани!
У қўл қўйсин —
Ҳамманг маҳкам тур —
Барча ерин бизга бергани...”
Мени кўриб овозин бир оз

Пастлатди-ю, юрагида ғаш,
Алам билан деди:
“Ғўрмиз, рост —
Тоблаш керак деҳқонни, тоблаш!”

“Чақирдингми мени, Проша?”
“Ҳа, хизмат бор,
От топай шошма.
Ер сўрашга борағиз ўша
Снегина уйига, ошна!”
Келтиришди тўриқни аранг,
Тайёр бўлди ажойиб улов.
Бундай отни пул қўшиб берсанг
Савоб учун олмайди биров.
Майда қадам ташлаб борар от,
Хизмат қилдик бизлар баравар.
Баландликда қиламиз торт-торт,
Елкамизга чиқар арава.
Мана келдик,
Ҳашаматли уй,
Олд томонга энгашгандай сал,
Чор-атрофга таратиб хушбўй
Ёсмин ўсган боғчаси гўзал,
Аравадан тушдик,
Елкадан —
Чангни қоқиб, тўхтадик бир оз,
Қулоқларга шу пайт йўлкадан
Эшитилди ногаҳон овоз:
“У тирилмас энди барибир,
Йиғласанг ҳам,
Йиғламасанг ҳам,
Биров келди чоғи... Мен ҳозир...
Сен упангни суриб тур, болам”.

Каттагина халқани суриб,
Дарвозани очди бир аёл,
Прон унга рўбарў туриб

Ер ҳақида сўз очди дарҳол.
“Бер! — деди у,
Бақирди такрор, —
Оёфингга йиқилмоқ шартми?”
Аёл гўё бермай эътибор
Ичга ютар эди нафратни.
Сўнг гал келгач, у ғамгин юзин
Мен томонга оҳиста буриб
Деди:
“Ҳозир чиқади қизим...
Мен айтаман,
Ўлтириб туринг”.
Бугун аниқ тиклар хотирам
У кунларнинг шиддат, гирдобин,
Сира осон эмасди,
Сира —
Кўрмоқ менга жувон азобин.
Сездим:
Унинг кулфати чексиз,
Ҳеч тасалли топмас сўзимдан:
“Боря ўлди...
Нега келдингиз?!.
Нари кетинг тезроқ кўзимдан!
Сиз — олчоқсиз,
Тубан, ноинсоф!
Сизлар бунда...
Халок бўлди у...”
Ҳали бу ҳам бормиди. Инсон
Чидаш учун туғилмаган-ку.
Четга буриб худди шапалоқ —
Урилгандай қизарган бетим:
“Прон, бугун вақтимас, ўртоқ,
Юр, энди бир ичайлик!” — дедим.

Бутун ёзни овда ўтказдим,
 Чиқиб кетди ёдимдан бари.
 Ғамда менинг бўлди ҳамдардим
 Нола қилган ўрмон қушлари.

Ғаштин суриб гул кўклам чоғин
 Тўя олмас бечора ўлкам.
 Дарахтлар тез тўкар япроғин,
 Май тунидек тез ўтар ёз ҳам.
 Алвон ўйнар уфқ юзида,
 Қуюқлашар туман пардаси,
 Олтин рангли ўрмонлар узра
 Жаранглайди шўх қушлар саси.
 Тегирмончи чолнинг кайфи чоғ,
 Кулгу кетмас лабидан бир он.
 “Мана энди
 Ов қиламиз, оҳ!
 Қуёнларга соламиз қирон!”
 Ов ҳам яхши...
 Дилдаги тугун
 Сал ёзилар, дердим ўзимга.
 Келиб қолди Прон кечқурун,
 Шодон кулиб боқди юзимга.
 “Қутлуғ бўлсин, дўстим, улуғ бахт!
 Мана,
 Қутган онимиз келди.
 Бошимизда янги ҳукумат,
 Кўрсатамиз ҳаммага энди.
 Хўжайнлик қилолмас ҳеч ким,
 Ер бизники!
 Зўр бўлди ишлар,
 Россияда Советлар ҳоким,
 Ленин ўзи бошлиқ комиссар!
 Мана, дўстим,
 Иш дегани бу,

Почин дерлар буни чинакам.
Суюнганда мен суюндиму,
Иштонни ҳўл қилди акам”.
У гапирар севинчга тўлиб:
Энди гаштни сурганим бўлсин,
Коммунани биринчи бўлиб
Қишлоғимда қурганим бўлсин!”

Проннинг бир Лабуця деган
Акаси бор — серсавлат, бироқ.
Мақтанишдан ҳеч тинмайдиган.
Ўзи эса ўлгудай қўрқоқ.
Кўргансиз,
Кўп бундайлар жуда.
Гап десангиз — бағишлар у жон.
Кўкрагида
Япон жангида
Оқ пошшодан олган қўш нишон.
Майхонага кирган они у
Бўзрайганча қўл чўзиб сўзлар.
“Ляоян қаҳрамонини —
Чорактага қарз қилинг, дўстлар!”
Отиб олгач, алжираб тагин
Берилади ўз “кулфат”ига.
Порт-Артурнинг таслим бўлганин
Йиғлаб сўзлар ҳамсуҳбатига:
“Азизим, — дер
Мени маст дема,
Менга жуда алам қилади.
Мардлигимни,
Дўстим,
Биргина
Ляоннинг ўзи билади”.
Таниқлидир
Бундайлар элга —
Ишга бўйин эгмоғи маҳол,
У давлатга советлар келгач,

Медалларин яширди дарҳол,
Лекин ҳамон
Гапин бермас у.
Ҳамон сўйлар элга ақида,
Ботирларча жанг қилгани-ю,
Турухан ва Нерчинск ҳақида.
Мана шундай мардлигимиз бор,
Жасурликни ўрганинг биздан!”
“Медаль” сўзин қайтарар юз бор,
“Медаль” қўймас оғзидан,
Прон уни сўкарди итдай,
Сўкар эди медалини қўша.
Снегина мулкин ҳар қалай
Хатга олди биринчи ўша.
Шиддат бўлар
Доим ҳужумда:
Қилиб хутор бору йўғин жам,
Келтирилар волостга зумда
Молларни ҳам,
Бекаларни ҳам.
Тинчимаган
Тегирмончи чол
Аёлларни бошлаб келди-ю,
Мен шўрликни тун-кун арзу ҳол
Тингламоққа мажбур қилди у.
Бир кеч яна
Ғамдан қимтанган
Гўзал лабга бўлиб маҳлиё,
Алланечук ўй келди дилга
Кўксимда бир ҳис бўлди пайдо...
Ёдимдадир унинг сўзлари:
“Ноҳақ эдим.
Кечиринг мени,
Севар эдим, нетай эримни,
Сиқиламан эслаган сарим.
Ҳижрон мени эзарди,
Лекин,

Сизни билмай ранжитганим рост.
Билсайдингиз,
Менга ўша кун
Ҳоким эди кучли эҳтирос...
Майли,
Ахир бизнинг севгимиз
Давом этмас эди ҳамиша.
Бир кун мени ташлар эдингиз
Мисоли бир
Бўшаган шиша.
Керакмасди шунинг учун ҳам
Учрашувлар...
Умуман, бари.
Қийналардим, рости гап, онам
Кўзларимга боққани сари..."
Тинглаб туриб мен ҳам суҳбатни
Бошқа ёққа бурдим атайин.
Шунда унинг нозик қомати
Алланечук силкинди майин.
"Айтинг, Анна,
Сиз хуторнинг бу
Аҳволига куярсиз анча?"
У оҳиста бошин эгди-ю,
Туриб қолди ерга боққанча.

Қаранг!
Ажиб тонг отар, шафақ
Қор устида ёқмиш аланга.
Бу манзара,
Бу ажойиб вақт
Ниманидир эслатди манга.
Ҳа, эсладим!
Куз эди. Алвон
Тонг шафағи ўйнарди бошда.
Ўлтирардик бизлар ёнма-ён,
Иккимиз ҳам ўн олти ёшда".
Сўнг нозли бир қараш қилди-ю,

Оққуш қанот қўлларин эгди.
Ва оҳиста деди менга у:
“Хўп бўлмаса...
Дам олинг энди...”

Кечга томон жўнади улар.
Қаён?
Била олмадим қаён.
Дала текис,
Кўпдир белгилар,
Белги бўлгач, йўл топиш осон.
Билмам, нелар бўлди мендан сўнг,
Билмам, яна не қилди Прон.
Ёзмоқ учун сиқилган кўнглим,
Жўнаб кетдим Питерга томон.
Ўтли йиллар,
Бўронли йиллар,
Тасвир этмоқ нақадар оғир.
Йўқ, саройлар тингламадилар
“Она” деган солдатнинг оҳин.
Қойил!
Айни баҳор кулган вақт!
Ҳовлиларда йиғилиб тўп-тўп —
Роялларда жулдурвоқи халқ
Сигирларга чалар фоксрот.
Бугдой, сули, картошка бериб,
Граммфон олибди деҳқон.
Эчки ўйнар оёғин кериб
Энди танго чалинган замон.
Деҳқон солиқ борасидаги
Гапда чиқар ҳар қандай издан,
Икки оёқ орасидаги
Сабилни ҳеч қўймас оғиздан.

Йиллар ўтар,
Кетиб боради
Ғаллакорнинг қўлидан давлат.

Шишаларда дамин олади
“Керенек”лар, “ходей”лар албат.

Майли, етар,
Оҳу зор нечун?
Фойда борми гапдан, пичингдан?
Мана,
Прон ҳақида бугун
Мактуб олдим тегирмончидан.
“Салом сенга, азизим, салом!
Сергей! Бўтам, бормисан омон.
Мана, олти йил ўтди, болам,
Биз томонга келмайсан ҳамон.
Кел!
Йўлингга кўзларимиз тўрт.
Баҳорда бир келгин, албатта,
Биз томонда янгиликлар кўп,
Ёзиб бўлмас барини хатда.
Энди тинчлик ўрнади элда,
Тиниб қолди қутурган бўрон.
Йигирманчи суронли йилда
Эшитиб қўй,
Отилди Прон.
Расея...
Эҳ, толеи нигун,
Бахт зоти йўқ бизнинг гўшада.
Деникиннинг отряди бир кун
Пайдо бўлди Криюшада.
Бўлди қирғин,
Бўлди тўполон.
Қочган қанча, ўлган қанчаси.
Бош устида айланди чунон
Ҳуштак чалиб казак қамчиси.
Ўққа учди Прон ўша кун,
Лабутя-чи,
Сақлаб қолди жон.
Ғойиб бўлгач казаклар бутун

Чиқиб келди —
Уст-боши сомон...
Тонгда ичиб яна ҳар кимга
Мақтанади ва дейди такрор:
“Мен кўрсатган ботирлигимга
Қизил орден тақшим даркор!”
Бошимиздан кетди булутлар,
Турмушимиз соз бўлмаса ҳам.
Ҳар қалай, кел,
Бир ташла назар,
Қариб қолдим, кўнглим ол, бўтам!”
Яна йўлга чиқдим.
Ажиб тун,
Хуш бўй ила маст қилар июль.
Филдираклар остида бетин
Сўзлаб чопар бидирлаб тош йўл,
Қишлоқ йўли нақадар кўркам,
Шитирлашар елда япроқлар.
Кўтарилди олтин ой кўкка,
Заррин нурга чўмар йироқлар.
Рўпарамдан ўтади, мана,
Таниш уйлар, бутхона, қудуқ.
Термиламан, юрагим яна
Ёшликдаги ҳисларга тўлуғ.
Тегирмонга келдим,
Ойда заб
Товланади қарағай ниҳол,
Севинчидан тегирмончи чол
Икки гапни айтолмас улаб:
“Сергей, бўтам!
Келдингни, чироқ?
Совқотибсан, ичкарига кир.
Қанисан, ҳой, бўла қол тезроқ,
Самоварни олиб кел, кампир!
Сергей! Олтин!
Қара-чи менга.

Улрайибди анча ёшинг ^ам,
Оббо сен-эй,
Айгганча, сенга
Бор менинг бир ажойиб совгам”.
“Б^андай соBFa?
СоBFa эмас, хат,
Шоширмай тур бир нафас Сергунъ,
Ўтди 40FM икки ойча вақт.
Келтиргандим почтадан бир кун”.
Хатни очдим... укдим... Албат —
Кутганимдек. — Бу ушa нигор,
Майда к,илиб.
Тез ёзилган хат.
Чеккасида Лондон мухри бор:
“Соғ бормисиз, саломат, омон?
Мен \ам сорман, тинчман, саломат.
Тушларимга кирар ^ар замон
Ўша богча,
Сиз билан су\бат...
Мен йирокда —
Сизлар йирокда...
Россияда х,озир навба^ор.
Дарахтлар \ам гулга кирмокда,
Мовий либос кийган арчазор.
Ок, кртозга дил ишончи-ла
Битарканман юрак овозин.
Балки шу пайт тегирмончи-ла
Сиз тингларсиз кушлар навосин.
Менда бунда \ар куни бир бор
Одат булди со\илга бормок.,
Кизил байрок^ тиккан улутвор
Кемаларга бок^аман узок.,
Кудратлидир улар, шуб^асиз,
Менинг эса тақдим аён.
Ва лекин сиз юрагимдасиз
Диёримдек,
Куқламдек \амон...”

Дуруст мактуб,
Бўлмаса сабаб,
Мен бундай хат ёзмасдим лекин.
Пўстинимни елкага ташлаб
Болхонага йўл олдим секин.
Ўтарканман кенг боғ ичидан
Юзларимга урилар сирень.
Ҳатто анов эскирган четан
Қалбимда ҳис уйғотар ширин.
Худди шунда
Эслайман, илк бор
Ўн олтига тўлганда ёшим:
Кўнглим олган бир гўзал дилдор,
Унутмайман чимрилган қошин.
Ҳилпирарди оқ рўмол бошда.
Ҳамон сақлар уни хотирам.
Биз ҳаммамиз севдик шу ёшда,
Демак, кимдир
Севган бизни ҳам.

ҚОРА ОДАМ

Дўстгинам, дўстгинам,
Ичим тўла дард,
Ажаб, қайдан менда
Бу хил изтироб?
Боғларни кўмгандай.
Хазон беадад
Миямни тоборо ғарқ қилар шароб?

Қулоқлар қанотдай турар бошимда,
Уни кўтаролмас
Бемадор бўйин.
Қора одам,
Келиб чўкар қошимга,
Қора одам
Уйқу бермас тун бўйи.

Қора одам
Жирканч саҳфалар бўйлаб
Бармоғин юргизиб,
Пўнғиллаб узоқ,
Ўлик бошидаги
Монахга ўхшаб
Юрагимга солар
Кўрқинч бир чарчоқ.
Қора одам,
Қора, қоп-қора одам

Дейди: "Бу китобни
Варақлаб кўргин.
Унда бор соз фикр,
Пок режалар ҳам.
Ва лекин бу одам
Яшаган юртнинг
Одамлари эди
Ўғри, муттаҳам.

У юртда декабрь
Кўз олгудек оқ,
Қора бўрон оқ шоҳи
Тўқир қатма-қат.
У одам дунёда
Яшади шундоқ,
Авантюрист бўлиб
Энг олийсифат.

У келишган эди,
Устига - шоир.
Ўзига яраша
Иқтидори ҳам.
Қирқ ёшли хотинга
Бўлдию асир
"Ёмон қиз", — деб суйди
Деди: "Жонгинам".
Яна дер эди, — бахт —
Эпчил қўл, ақл.
Содда, бўш юраклар
Бесаодатдир.
Елғон карашмалар.
Алдоқ ишвалар,
Жонга азоб эса
Бу ҳам қисматдир.
Бўронли кунда ҳам,
Тинч онларда ҳам,
Эзган чоғида ҳам
Ҳижрону ҳасрат
Оддий бўлиб қолмоқ,
Кулмоқлик, беғам —
Дунёда энг олий, энг буюк санъат".

Қора одам!
Ҳаққинг йўқ, эй нобакор!
Қалб аро ғаввослик
Даъвосидан қайт.

У шоирда менинг
Нима ишим бор,
Жанжалкаш ҳаётин
Бошқаларга айт.

Қора одам
Менга тикилар ёмон,
Шафақ босган кўзи
Жирканч ва дахшат.
У мени ўғри деб
Қилмоқда гумон,
Кимнидир қақшатиб
Кетган бешафқат.

Дўстгинам, дўстгинам,
Ичим тўла дард,
Ажаб, қайдан менда
Бу хил изтироб.
Боғларни кўмгандай
Хазон беадад
Миямни тоборо ғарқ қилар шароб.
Аёзли тун,
Сокин ухлар ҳаммаёк,
Дераза олдида
Турибман танҳо.

Оҳак сепилгандек
Чорраҳа оппоқ,
Дарахтлар саф тортган
Отлиқлар гўё.
Бойўғли қайдадир
Йиғлар дам-бадам
Отларнинг туёғи
Таратар садо.
Яна чўкар келиб
Ул қора одам,
Цилиндр, сюртугин

Ечиб бепарво.
"Қулоқ сол, қулоқ сол, —
Деди тикилиб,
Ўзи бошим узра
Келар яқинроқ, —
Ҳали кўрмаганман
Дунёга келиб
Аблаҳларнинг бедор
Бўлишин бундоқ.
Балки мен янглишдим.
Ахир ой тўлин,
Мудраган гиёҳга
Асли не даркор?
Балки кириб келар
Лорсиллаб "келин",
Сен унга ўқирсан
Бекорчи ашъор.
Шеър аҳли ажойиб...
Билмадим, нега?
Кўз олдимга келар
Ўқисам шеърин,
Сизлогичдан юзи
Чўтир қизчага
Тинчимай жавраган
Новча ўспирин.

Қайсидир қишлоқда,
Ёдимда ҳам йўқ,
Рязанми, Калуга,
Хуллас, бир замон
Сочлари сап-сарик,
Кўзлари кўм-кўк
Бир бола бўларди,
Отаси — деҳқон.
Ўсди, йигит бўлди.
Устига — шоир.
Ўзига, яраша.

Иқтидори ҳам.
Қирқ ёшли жувонга
Бўлдию асир
"Ёмон қиз", — деб суйди,
Деди: "Жонгинам".

"Қора одам!
Эй сен бадкор, шумқадам.
Бу таърифинг сенинг
Оламга аён".
Жон ҳалқумга келиб
Отаман ҳассам
Унинг қоқ манглайин
Мўлжаллаб чунон...

Ой кўкда маҳв ўлди,
Тонг сочар зиё.
Эй сен, қоронғи тун,
Не қилганинг бу?
Бошимда цилиндр,
Турибман танҳо,
Бир ўзим...
Қаршимда чилпарчин кўзгу.

1925

ШОИР ШАЪНИГА ЭҲТИРОМ САМАРАСИ

(Сўнгсўз ўрнида)

Ушбу мақоламни китоб сўз бошисида қайд этилган қуйидаги сатрлар билан бошламоқчиман. "Талабалик йилларимда мовий рангли, қаттиқ муқовали, мўъжазгина бир китоб қўлимга тушиб қолди. Бу таниқли рус шоири Сергей Есениннинг "Замин дарғаси" номли ўзбекча таржимадаги шеърлари эди. Ўқидим ва беихтиёр қайта-қайта ўқийвердим. Ҳайратландим, ҳайратланавердим. Мана чорак асрдан зиёд вақт ўтибдики, ҳали-ҳануз ўша ҳайрат сўнгани йўқ." Мен китоб муаллифи Баҳодиржонни айнан ўша талабалик йилларидан биламан. Шу сабаб менинг ҳам хотираларим жонлангандай бўлди. Ўшанда маъруза ва семинарларда фаоллиги билан танилиб қолган талабалардан бири Баҳодиржон имтиҳонда таржима шеърлардан, яъни Сергей Есениннинг "Форс тароналари" туркумига кирувчи шеърларидан ёд ўқиб бергани эсимда. Ҳатто:

*Қуръонда ман этмиш Муҳаммад
Лаб урма деб ҳатто шаробга.
Шоир ичар шунинг-чун ҳам май
Ташлар экан ўзни азобга,*

Бандини алоҳида ўқиб, "Есенин ҳам Қуръон билан таниш бўлган экан-да", дея мендан бу фикрнинг тасдиғини сўрагандай бўлганди ўшанда. Ўша пайтда, яъни Шўро даврида Шарқнинг Ғарбга таъсири ҳақида ёзилса ҳам, Ислом динининг, хусусан, Қуръоннинг таъсирига атайин эътибор қилинмаган. Чунки қизил сиёсатнинг қизил чироғи ҳар қандай журъатлини ҳам тўхтатиб турарди. Оқибатда ҳақ фикр сояда қолган гулдай очилмай қолаверган. Мустақиллик ана шундай очилмай қолган гунчаларни очилтириб, даста-даста қилиб қўлимизга тутмоқда. Шулардан биттасига эъти-

борингизни қаратмоқчиман. "Пушкин ва ўзбек адабиёти" мавзусида тадқиқот олиб борган иқтидорли олима Дилбар Қамбарованинг 2009 йилда "Қуръон бахш этган илҳом" китоби чоп этилди. У Пушкин ижодига Қуръоннинг таъсири масаласига бағишланган. Бу китобни Шўро даврида ёзиб бўлмаган ҳақ фикрларнинг алоҳида тадқиқот даражасига кўтарилган намунаси деб айта оламан.

Пушкиндан кейин Шарқ адабиётининг таъсири Сергей Есенин ижодида янада чуқур лиризм билан давом эттирилди. Лекин Есенин ижоди ҳақида фикр юритиш Пушкинга нисбатан янада қалтисроқ эди. Чунки Есенин яшаб, ижод этган йиллар айнан Шўро тузумининг ўрнатилишига тўғри келди ва бу тузум Есенинни борица қабул қилолмади. Лекин шоир шеърларини халқдан тортиб олиб бўлмас, улар аллақачон қумга тушган томчидай сингиб кетган эди. Шунинг учун ҳам фақат тадқиқотчиларга кўз-қулоқ бўлиб туриш энг сўнгги йўл бўлиб келди.

Есенин шеърлари ўзбек тилида жаранглагандан буён мен Дорилфунун ўқитувчиси сифатида шоир шеърларининг шайдоси бўлиб, ёд айтиб юрган талабаларни кўп учратганман. Шулардан бири бўлган Баҳодиржоннинг бу рус шоирига, юксак шеъриятга бўлган меҳр-муҳаббати эса ўша талабалардан фарқли ўлароқ илм даражасига кўтарилибди.

Андижон Давлат университети ўқитувчиси филология фанлари номзоди, доцент Баҳодир Раҳмоновнинг "Вафо қисмати" номли китобининг қўлёзмасини ўқий бошладим ва қўлимдан қўйгим келмади. Бир-бирига мантиқан боғланиб кетган мақолалар шоирнинг зиддиятли тақдирини тадрижий очиб берганлиги учун ҳам ундан узула олмайсиз, кейинги мақолага беихтиёр ўтиб кетганингизни ҳам билмай қоласиз ва ниҳоят бир ўқишда охирги нуқтага етиб келасиз.

Ўқиб тугатдим. Лекин китоб берган руҳ мени анча-

гача тарк этмади, тинч қўймади. Бу ҳолатда Есениннинг беқиёс таланти олдида ҳайратланиш, зиддиятли ҳаёти ва фожиали қисматига ачиниш, Ватанга муҳаббат туйғуларининг бу қадар юксак ва дардли пардаларда ўқиш, таъсирланиш, умуминсоний ғоялар ва юксак бадииятга йўғрилган гўзал ижод намунаси ҳамда уни яратган улуғ қалб соҳиби олдида лол қолганча ҳаёлан таъзим қилишгача бориш - буларнинг ҳамма-ҳаммаси жамулжам эди. Мана шу руҳни бахш эта олган, мана шундай ҳолатга сола олган ушбу китоб билан, аввало, муаллифни қутлайман, қолаверса, қалбни озиқлантирувчи, эзгулик сари етаклашга маънавий куч, руҳий мадад бағишловчи бу тадқиқот юзлаб китобхонлар онгу шуурини бойитиб, кўнгилларига лаззатбахш эзгу руҳият олиб киришига ишонаман.

Ахир адабиёт - руҳият дунёси. Бу дунё ҳақида фикр юритиш учун адабиётшуносога ҳатто чуқур назарий билимнинг ўзи камлик қилади. У албатта, нозик қалб эгаси бўлиши ҳам керак. Айниқса, Есениндай ижодкор дунёсини бусиз англаб бўлмайди. Ҳақиқат эса англашдан бошланади. Баҳодиржоннинг ютуғи ҳам шунда. У ҳар бир мақолада мана шу йўлдан боради. Шунинг учун ҳам фикрлари асосли. Асосли фикр эса доимо ҳақиқатга айлана олган. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, ҳатто рус адабиётшунослари илғай олмаган шоир бадиияти билан боғлиқ айрим жиҳатлар, нозик ишоралар тағзаминидаги маъно-мазмунни ва у орқали шоирнинг айтмоқчи бўлган фикрини, ғоявий мақсадини очишга эриша олган. Шу жиҳатдан олганда, "Аёлга мактуб", "Доғлар кетмиш мажруҳ кўнгилдан", "Совет Руси", "Кетаётган Рус" каби шеърларининг таҳлили, "Ит ҳақида дoston" шеъри ва "Анна Снегина" достони ҳақидаги алоҳида мақолалари янгича фикрлаш кашфиёти даражасига кўтарилган. Бу кашфиёт шоир руҳий дунёсида яшаб фикрлашдир. Бу руҳий дунёнинг зиддиятларини очишдир.

"Шоир шахси ва давр орасида муносабат жуда мураккаб масала. Чунки даврда ҳамма нарса мужассам. Шахс ҳамма нарсани бирдай қабул қилиши мумкин эмас. Даврни ҳатто иккига ҳам бўлиб бўлмайди. Ҳар қандай сиёсат, ҳар қандай тузумдан қатъий назар. Бутунлай тасдиқ этиб ҳам, бутунлай инкор этиб ҳам бўлмайди. Давр - битта организм. Организмнинг фақат соғлом яшаши учун қайғуриш керак. Шоир мана шу организмнинг юрагига малҳам бўлувчи шахсдир. Ҳақиқий шоир мана шу масъулият билан яшайди. Шундай экан, у "юрак"нинг ҳар бир уришига бефарқ бўлолмайди. Шундагина шахс ва давр руҳи муштараклаша боради. Лекин муштараклашган сари шоир шахсида ички руҳий зиддиятлар кучаяверади. Чунки даврдаги кишиларнинг онги, дунёқараши, яшаш тарзи ва яшашдан мақсади бир хил бўлмайди. Зиддиятнинг асоси айнан шу ерда".

Муаллифнинг бу назарий фикри, ҳақиқий шоирлик низомидай қабул қилиниши мумкин бўлган бу хулосаси Есенин ва Есениндай шоирларнинг ҳаёти ва ижодидан, аянчли тақдиридан сизиб чиққанлиги табиий. Шунинг учун ҳам китобдан ўрин олган ҳар бир мақола Есениннинг ички руҳий зиддиятини очиб беришга қаратилган. Ҳатто номларининг ўзи ҳам эритилган ёғ жинзаси каби шоирнинг ижод қозонидан руҳият сузгичи билан олингандай. Қисқагина бу номлар сизнинг руҳиятингизни озиқлантириш ва унга таъсир ўтказа олиш қудратини ўзида мужассам эта олган: "Бу дунёда мен бир йўловчи", "Нима деб дунёда яшаб юрибман", "Қаён элтмоқдадир бизларни тақдир", "Ватан ҳақида мунгли кўшиқ", "Вафо қисмати". Бу мақолаларнинг ҳар бирида, аввало, шоир руҳияти бор, давр сиёсати бор, ҳаёт фалсафаси бор. Керакли, аҳамиятли фактлар, маълумотлар шоир ҳаёти ва ижоди ҳақида тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш учун етарли, уларнинг аксарияти эса ўзбек китобхонларига ҳали маълум бўлмаган ўзбек

тилидаги дастлабки факт ва маълумот сифатида, айниқса, қимматлидир. Рус адабиётшунослигидаги манбаларнинг энг асосийларига, улардаги зарур ва қўшилиш мумкин бўлган фикрларга таянилган, лекин муаллиф ўзининг муносабати, ўзининг таҳлили, ўзининг фикри, ўзининг хулосаси ва қолаверса, ўзига хос ёзиш услуби билан ўзбек китобхонларига Есенин дунёсини очиб берига эриша олган. Биргина мисол: "Форс тароналари" мақоласида муаллиф бу туркум "Шоирнинг руҳий эҳтиёжидан туғилди", деган фикрни айтади ва туркумдаги биринчи шеърнинг фақат биринчи банди билан исботлаб беради. Мана ўша банд:

*Доғлар кетмиш мажруҳ кўнгилдан,
Маст васваса қўзғамас туғён.
Мен дардимга Техрон гулидан
Чойхонада тополдим дармон.*

Рус адабиётшунослигида бу китобдаги каби таҳлил қилинмаган. Шунинг учун ҳам муаллифнинг далил-исботи ишончли ва асосли.

Китобнинг яна бир аҳамиятли жиҳатига эътиборингизни қаратмоқчимиз. Муаллиф ўзбек китобхонига нима кераклигини жуда яхши англай билган. "Есенин бўлиб гапирмоқ бахти" мақоласисиз бу китоб кўзи йўқ узукдай бўлиб қоларди. Чунки Есенин ижоди ҳақида ўзбек китобхонларига Эркин Воҳидов таржималарисиз гапириб бўлмайди. Шунинг учун ҳам 2008 йилда чоп этилган "Муқаддасдир шоир деган ном" китобидан сўнг ёзилиб, "Вафо қисмати"дан ўрин олганлиги қувонарли ҳол. Муаллиф ёзади: "Балки давр эҳтиёжи Есениндай журъатли шоирни бир ўзбек ижодкорининг қалбига мадад бериш учун руҳан юзма-юз қилгандир. Нима бўлганда ҳам бор ҳақиқат шу: Есенин шеърляти ўзбек адабиётида ўзининг муносиб таржимонини топди".

Мен Баҳодиржон билан ҳамкасблик ва илм сабаб кўп мулоқотда бўлганман. Бора-бора бу мулоқотлар дилга яқин бир инсон сифатида давом этди. Чунки Баҳодиржондаги самимийлик, соддадиллик, бағрикенглик, тўғрилик, садоқатлилиқ, илмпарварлик, фидоийлик - бу каби фазилатлар ҳар кимда ҳам жамулжам бўлавермайди. Қолаверса, Андижон илм аҳли орасида ўзининг олимлик фаолияти билан илмий тафаккури ва ўтқир қалами билан доимо юзи ёруғ бўлиб келганлигини ва бу билан обрў-эътибор топганлигини жуда яхши биламан. Бу китобни ўқиб яна шуни англадимки, Баҳодиржон нозик қалб эгаси ва ёза билгич олим. Мана шу икки жиҳат олимнинг илмий салоҳиятига қўш қанот бўлибди. Бу икки қанот билан, айниқса, адабиётшуносликда илмий парвоз янада юксак бўлиши табиий.

Ушбу китоб сабаб муаллиф билан июл ойининг ўрталарида учрашиб суҳбат қурган эдик. Талабалик йиллари хотиралари, Чилонзор Оқтепасидага Сергей Есенин кўчаси ва шоир уй -музейи, кейинчалик Дарҳондаги уй-музейи, шоирнинг танланган асарлари, шоир ҳаёти ва ижоди ҳақида рус адабиётшунослигидаги манбалар, "Сергей Есенин" номли ҳужжатли фильм, шоир ҳақида хотира китоблар, газета ва журналлардаги мақолалар, ундаги янги маълумотлар... Қисқаси, бу китоб кўп йиллик ўқиб изланишларнинг, ўй-хаёлларнинг, орзу-ниятларнинг, меҳнат ва заҳматнинг ҳосиласи ўлароқ яратилганлигини, қолаверса, шоир шаънига эҳтиром самараси эканлигини англадим.

Мақоламини ҳам ўша суҳбатимизнинг биргина қисмини айнан келтириш билан якунламоқчиман:

- Баҳодиржон, нима учун китобнинг номини "Вафо қисмати" деб қўйдингиз. Ахир аввалги "Муқаддасдир шоир деган ном" жуда ҳам чиройли ва Есениндай шоирларга мос эмасмиди! Очиғи, менга жуда

ёққан эди шу ном. Лекин тўғриси айтиш керак, "Вафо қисмати" мақолангизни ўқиб менинг ҳам кўзимдан ёш чиқиб кетди.

- Домла, аввало, чиройли ном ўша китобнинг пешонасига битган экан, фақат ўша билан қолгани маъқул. Қўшгани билан қўша қарисин, деган гап ҳам борку (кулишдик). "Вафо қисмати"га келсак, бекорга ном қилиб қўймадим деб ўйлайман. Бунда рамзийлик бор. Айнан Есенин қисмати билан боғлиқ. Ахир Есенинчалик ўз замонасига хизмат қилган шоир борми, бўлса ҳам саноқлидир. У ўткинчи сиёсатнинг лаганбардорига айланмади. Замонга хиёнат қилмади, лекин тўғри сўз туққанингга ёқмайди деганларидек, Есениннинг ҳақ сўзи, яъни кўплаб шеърлари ўша етти кучук сингари замоннинг сиёсий ҳалтасига солинди. Мақолани ёзиб тугатганимдан кейин беихтиёр шоирнинг "Совет руси" шеъридаги қуйидаги сатрлар ёдга келди:

*Бунда менинг шеърим керакмас энди,
Керакмасман энди балки ўзим ҳам.
Нетай, майли,
Кечир мени, жон ўлкам,
Сенга хизмат қилдим - шундан мамнунман,
Майли бугун мени қуйлашмаса ҳам,
Мен қуйлаган чоғда мажруҳ эдинг сен.*

Ва шеър давомидаги "Ўзганинг қўлига бермайман уни", "Мангуга кўмилган қалбимда алам" каби сатрлари оҳангида ўша она итнинг ойга боқиб увлашига ўхшаш нолани эшитгандай бўлдим. "Вафо қисмати" бу - "Есенин қисмати"дир.

*Умарали Норматов,
2011 йил, август*

ФҲЙДАЛЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР.

1. В Мире Есенина. Сборник статей. —Москва, 1986.
2. О Есенине. Стихи и проза писателей — современников поэта. —Москва, 1990.
3. П.Ф.Юшин. Сергей Есенин. Идейно—творческая эволюция. —Москва, 1969.
4. Юрий Прокушев. Сергей Есенин. Очерк жизни и творчества. —Москва, 1976.
5. Сергей Есенин. Собрание сочинений в трёх томах. 3—том. —Москва, 1970.
6. Сергей Есенин. Собрание сочинений в двух томах. —Москва, 1990.
7. Сергей Есенин. Лирика. —Тошкент, 1981 йил.
8. Сергей Есенин. Персидские мотивы. Форс тароналари. —Тошкент, 1996 йил.
9. С.Есенин. Форс тароналари. —Тошкент, 2007 йил.
10. В.Маяковский. Танланган асарлар. —Тошкент, 1956 йил.
11. В.Я. Линков. Мир и человек в творчестве Л.Толстого и И.Бунина. Издательство Московского университета, 1989.
12. Таржима санъати. Тошкент, 1961.
13. Иброҳим Ҳаққул. Абадият фарзандлари. —Тошкент, 1990 йил.
14. Эркин Воҳидов. Шоиру шеър у шуур. —Тошкент, 1987 йил.
15. Сўз сеҳри. —Тошкент, 2006 йил.
16. Дилмурод Қуронов, Баҳодир Раҳмонов. Фарб адабий—танқидий тафаккури тарихи очерклари. —Тошкент, 2008 йил.
17. Абдулла Улуфов. Инсон ибратга интилади. —Тошкент, 2007 йил.
18. Улуғбек Ҳамдамов. Бадий тафаккур тадрижи. —Тошкент, 2002 йил. .
19. Улуғбек Ҳамдам. Атиргул. —Тошкент, 2005 йил.
20. Ҳалим Карим. Туйғулар талқини. —Тошкент, 1997.

МУНДАРИЖА

Шеърят мўъжизаси	3
------------------------	---

Биринчи бўлим. Муқаддасдир шоир деган ном

Бу дунёда мен бир йўловчи	10
Ўттиз ёш — ўттиз китоб	38
Нима деб дунёда яшаб юрибман	42
Қаён элтмоқдадир бизларни тақдир	50
Форс тароналари	59
Муқаддасдир шоир деган ном	72
Ватан ҳақида мунгли қўшиқ	83
Вафо қисмати	100
Есенин бўлиб гапирмоқ бахти	107

Иккинчи бўлим. Адиблар Есенин ҳақида

Г.А.Панфиловга хат	120
Олисроқдан	123
Адиблар Есенин ҳақида	127

Учинчи бўлим. Сергей Есенин.

Бу дунёда мен бир йўловчи

Шеър ва дostonлар	134
Шоир шаънига эҳтиром самараси	227
Фойдаланилган адабиётлар	234

Адабий, илмий-оммабон нашр

Баҳодир Раҳмонов

Вафо қисмати

Муҳаррир:

Акром ДЕҲҚОН

Тех. муҳаррир ва дизайнер:

Мадина АБДУЛЛАЕВА

Мусахҳиҳ:

Файзулло АЗИЗОВ

«Муҳаррир» нашриёти

Лицензия: АІ № 099, 2008 йил 24 мартда берилган.

Теришга 2011 йил 28 июлда топширилди.

Босишга 2011 йил 16 сентябрда рухсат этилди.

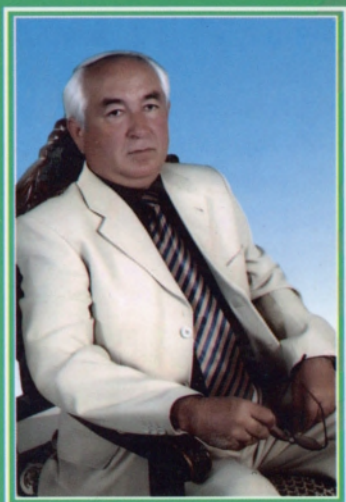
Бичими: 84x108 $\frac{1}{32}$. «Virtec Times» гарнитурасида
офсет босма усулида офсет қоғозига босилди.

7,375 шарт. б.т. 10,72 ҳисоб нашр. таб.

Адади 500 нусха. 151-сон буюртма.

«Муҳаррир» нашриёти матбаа бўлимида чоп этилди.

100060, Тошкент шаҳри, Элбек кўчаси, 8-уй

Баҳодир Раҳмонов 1960 йилда Андижонда туғилган. 1983 йилда Тошкент Давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) Филология факультетини тамомлаган. Унинг “Ўзбек адабий танқидчилиги”, “Ғарб адабий-танқидий тафаккури тарихи очерклари” (ҳаммуаллифликда), “Муқаддасдир шоир деган ном”, “Ойга яқин юлдузлар” китоблари, элликдан зиёд илмий, адабий-илмий, илмий-оммабоп, ғалатишимоий-сиёсий мавзулардаги мақолалари нашр этилган.

У филология фанлари номзоди, доцент. Ҳозирда Андижон Давлат университетида ишлайди.

ISBN 978-9943-342-43-9

9 789943 342439